

PANNON JÓKÖK

Kulturális folyóirat

1996

6.

NOVEMBER
DECEMBER

PANNON LŐKÖK

Kulturális folyóirat

1. évfolyam, 6. szám.

1996. november-december

SZERKESZTI:

PÉK PÁL

főszerkesztő

CZUPI GYULA

LACKNER LÁSZLÓ

TAR FERENC

szerkesztők

*

MUNKATÁRSAK

Bősze Katalin (Zalaegerszeg), Bence Lajos (Lendva),
Cséby Géza (Keszthely), Kardos Ferenc (Nagykanizsa)

PÉNTÉK IMRE

főmunkatárs

TÁNCZOS KATALIN

szerkesztőségi titkár

Folyóiratunkat Szabolcs Péter szobraival illusztráltuk.

A borító belső oldalain Gelencsér Ferenc fotói láthatók. A poszteren az MTI felvételeit közöljük.

Készült a Nemzeti Kulturális Alap, Zala megye, Hévíz,

Lenti, Nagykanizsa és Zalaegerszeg önkormányzatának támogatásával.

ISSN 121 90880

A Szélrózsa-sorozat összeállításában köszönjük Stepanovié Predrág segítségét.

Megjelenik kéthavonta, minden páros hónapban.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Felelős kiadó: Orsós Jakab elnök

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján.

A lap megrendelhető a ZALATOUR címén: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Előfizetési díj egy évre: 420,-Ft. Az egyes számok ára 95,-Ft

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai előkészítés és tördelés: Kuzsner Csaba Nagykanizsa

Technikai támogatás: Kanizsa és vidéke Extra szerkesztősége

Nyomdai munkák:

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

József Attila: Számvetés	4
Lengyel András: József Attila <i>Számvetése</i>	5
Fodor András: Köpködők, Izsák gólya.	8
Mamo János: A Föld éppoly lakhatatlan mint a hold, Szimbiózis.	10
Gyurkovics Tibor: Túlélni, Tankodrom.	11
Albert Gábor: Forgó ég alatt (Regényrészlet).	13
Tornai József: A mákonyos csoda, Elvarázsló.	15
Kálnay Adél: Csak számolni háromig (Novella).	16
Nyírfalvi Károly: In vivo.	19
Meliorisz Béla: Örököld, Tudták-e, Talán csak sejtem.	20

MC • „ITT EGY KŐBEN HELY'T FOGOK”

Zsoldos Attila: Honfoglalás - államalapítás.	22
Gesztesy András: Szent István és a kereszténység.	27
Vándor László: Zalavár.	31
Pannonhalma ezer éve - Beszélgetés Várszegi Asztrikkal (Ruff János).	36

SZÉLRÓZSA • DÉLVIDÉK

Milosevits Péter: Magyarország szerb irodalom, ma.	41
--	----

Boris A. Novak, Tornaz Salamun, Katarina Zinka Matijevic, Moma Dimic, Jozefina Daubegovic, Feri Lainscek, Alojz Ihan művei Lukács István, Radoszav Miklós, Stepanovic Predrag és Sokcsevics Dénes fordításában

MC • TRIANON

Bacsa Gábor: Magyarország térképének átraizolása.	51
Turczel Lajos: Magyarok az első Csehszlovák Köztársaságban.	54
Ady Endre: A szétszóratás előtt.	58

SZÉPIRODALOM

Szepesi Attila: Rimay János.	59
Lászlóffy Csaba: Még és már.	59
Matyikó Sebestyén József: És Azután.	60
Szoliva János: Hiányzol, Most kéne a Nap.	60
Forrai Eszter: Rodin, Franz Marc, Joseph Sima.	61
Monoszló Dezső: Korszerűtlen, Meg különben is, Csavargó számla.	62
Tar Ferenc beszélget Monoszló Dezsővel.	64
Tamás Menyhért: Pásztorék karácsonya - 2. rész.	67

TESTVÉRMŰZSÁK

Egri Mária beszélget Szabolcs Péterrel.	73
Borbás György: Fadrusz János levelét olvasva.	76
S. Rieder Zsuzsa Gelencsér Ferencről.	80

SZEMLE

Fodor András: Megyek magam (Tüskés Tibor).	81
Albert Gábor: „...mi pedig itt maradtunk.” (Gimes Katalin).	82
Kálnay Adél: Kövek ideje (Egri Zsolt).	83
Bence Lajos: Írott szóval a megmaradásért (Horváth György).	84

PANNONH

ALMA 1996

Kedves Barátunk! Kedves Előfizetőnk!

Kulturális folyóiratunk 1996. évi hatodik számával egyéves születésnapjához érkezett. Aki velünk tartott, elmondhatja: nem áltattuk, ígéreteinket sorra beváltottuk, s valóban a régió lapja lettünk.

Az induló 700 példányhoz képest ma 1300 példányban jelenünk meg, s bár a terjesztői igényt - 1800 példány forgalmazását - a jelenlegi anyagi feltételekkel nem tudjuk vállalni, a számok jelzik, hogy nem vallottunk kudarcot; a lap Nyíregyházán és Mátészalkán éppúgy kelendő, mint Győrött vagy Kaposváron.

A valódi biztonságot azonban előfizetőink kitartása adta, s nemcsak Zalából. Immár három és félszázan vannak azok, akikről hisszük, hogy barátként fogadnak a jövőben is.

A lap alapító szerkesztői és munkatársai remélik, hogy Ön az 1997. évre is előfizeti a Pannon Tükör-t. Az előfizetési díj változatlan (lapunk az egyik legolcsóbb magyar folyóirat), ezért bízunk abban, hogy az Ön segítségével új előfizető(ke)t is toborozhatunk. Kérjük, hogy támogatása jeléül a mellékelt csekke(ke)t **1996. december 30-ig** postázza címünkre. Köszönjük.

Békés ünnepeket és boldogabb új évet kíván a szerkesztőség nevében

Nagykanizsa, 1996. november 30-án

Pék Pál sk.
főszerkesztő

Lackner László sk.
szerkesztő

Czupi Gyula
szerkesztő

Tar Ferenc sk.
szerkesztő

Karácsonyi ajándékként kínáljuk az alábbi kiadványokat

Takács László: Még élsz, fényeskedsz (válogatott versek)	500,-
Pannon Tükör könyvek	
Hules Béla: Egérpillanat (versek)	500,-
Pannon Tükör Könyvek - Orpheusz Kiadó	
Szeles József: A hóember álma (versek)	300,-
Elsőkötetes zalai szerzők. Zalai Írók Egyesülete	
Fa Ede: A pillanat arcai (versek)	1 50,-
Vadamosi Füzetek, 4. kötet	
Kanizsai Almanach 1 995-ről	490,-
Czupi Kiadó	
Rózsás János: Duszja nővér (emlékirat)	490,-
Czupi Kiadó	
A nevetés egészség (Dél-göcseji anekdoták)	450,-
Czupi Kiadó	

A könyvek - *postai levelezőlapon - megrendelhetők a Pannon Tükör folyóirat szerkesztőségében. (8800 Nagykanizsa, Ady E. u. 12/B)*
A szállítás utánvétellel történik, a postai díj felszámításával.

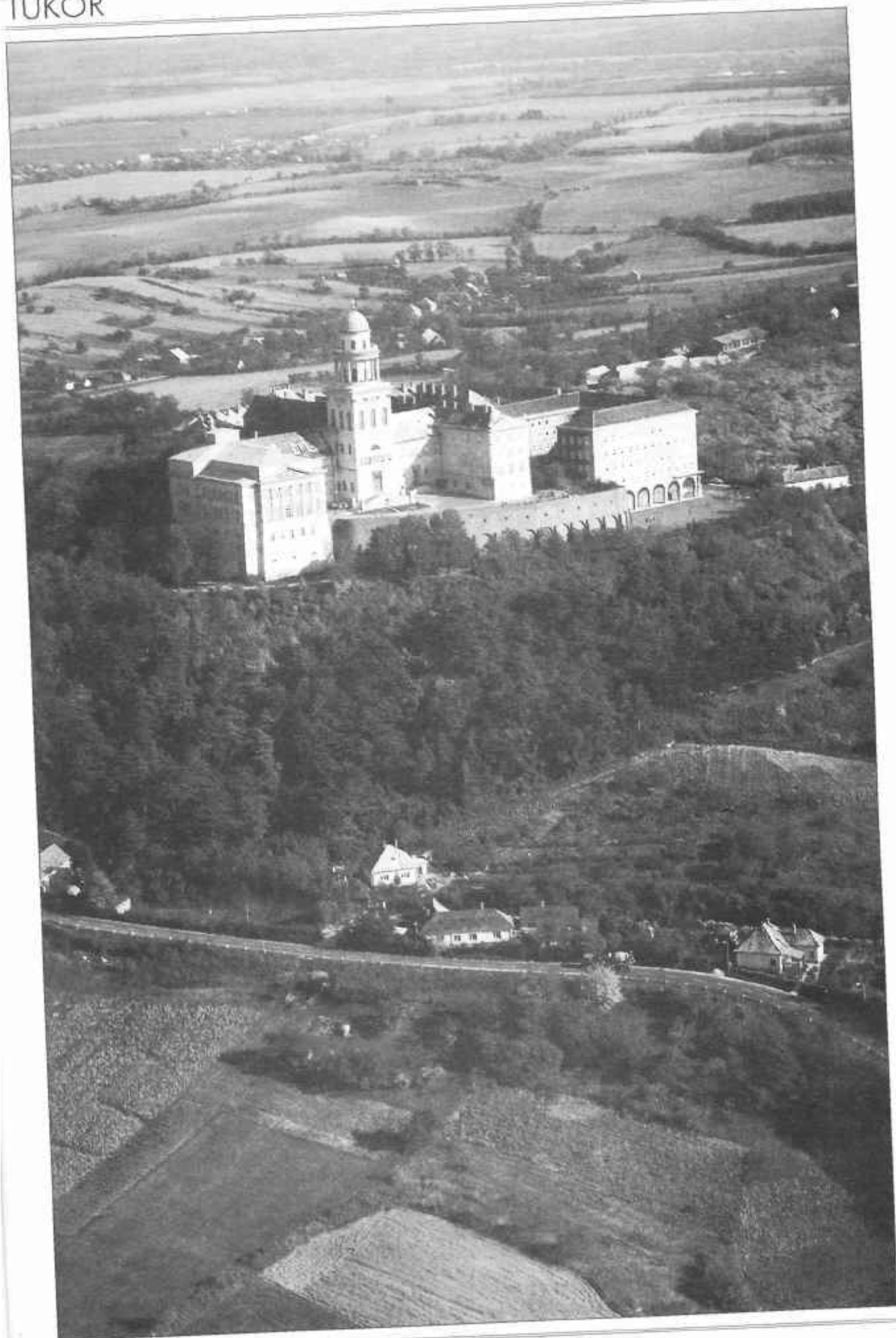
*

Szerzőinket és barátainkat tájékoztatjuk, hogy a Pannon Tükör törzsasztala a Centrál Sörözőben (Nagykanizsa, Erzsébet tér) fogadja vendégeinket minden pénteken, 16 órától.

HIBAIGAZÍTÁS

Lapunk 57. oldalán Turczel Lajos cikkének utolsó mondata helyesen: Csehország német megszállásával és Szlovákia német „védelem” alatti önállósulásával az első Köztársaság megszűnt.

Olvasóinktól elnézést kérünk.

PANNONHALMA • MICHALIK TAMÁS FELVÉTELE

Trágyavetés

Éttem = ittam fekete, undok
 mecskát és csipős trágyalevet.
 Ember valamivel nem lehet.
 És eddig sohasem voltam boldog.

Ebben a megváltozott világban
 egy pillanatom nem volt némes,
 sem langos, édes, kellemes,
 mint disznónak a pocsofában.

Engem szavazásra oktat
 az erkölcs. (Másként is ért kérem.)
 É huszonnyolc éve éberem.
 Rajtam már csak a fegyver foghat.

Érest ültek of sötét dolgok,
 of hatalmak a sívemenen
 hogy szorong lág arcu 'kedvesem,
 ha ránérek, pedig messziregok.

Komor íg alatt üldögélek,
 mint hajléktalan a hid alatt.
 Mindentől félmentem magamat,
 mert nem lesz utolsó ítélet.

József Attila

LENGYEL ANDRÁS

JÓZSEF ATTILA SZÁMVETÉSE

A Kosztolányi-inspirációk első összegzése
Bari Károlynak

A Kosztolányi Dezső életművével való intenzív "diológus" - egy sajátos értelmező s adoptáló viszony - a kései József Attila költészetének, sőt egész gondolkodásának egyik kulcsmozzanata. Nem egyszerűen arról van szó, hogy versei egyes megoldásaival Kosztolányi "hatott" rá, nem is arról, hogy emberileg közeledtek egymáshoz. Mindez, bár valóban ténynek tekinthető, önmagában csupán filológiai érdekességű lenne. De e néhány éves - kb. 1933-tól 1937-ig tartó - intenzív dialógusban több is történt. Eredményeként ugyanis József Attila egész gondolkodása átalakult, pontosabban újraszerveződött, s bár minden inspirációt a maga költői (s gondolkodói) alkatához idomított, beállítottsága, intellektuális pozíciója egésze tagadhatatlanul megváltozott. Ennek legfontosabb jele, hogy gondolkodásában - s így költészetében is - előtérbe kerültek a lét végső, nagy kérdései, majd eljutott az a absztrakt "semmi"-vel való folyamatos szembesülésig. Erről a folyamatról egy hosszabb tanulmányban magam is megkíséreltem képet adni. (vö. Lengyel András, 1996) - hitem szerint nem teljesen eredménytelenül. Nem vettem azonban észre, pontosabban, csak tanulmányom megírása után tudatosodott bennem, hogy már a személyes ("életrajzi szintű") közeledéssel egyidőben, tehát már 1933-ban József Attila úgy korrigálta beállítódását, hogy e fordulatában elsősorban Kosztolányira támaszkodott, s új pozícióját jelentős részben Kosztolányihoz viszonyulva építette föl. A vers, amely e fordulatot a legtisztábban megmutatja, a *Számvetés* (JAÖV 2:186) - ebben a Kosztolányi-életműre való jelöletlen, ám félreérthetetlen utalások egész sora koncentráldik.

Hogy a *Számvetés* magában rejtje számos "idegen" szöveg nyomát, sőt, olykor valamely hosszabb-rövidebb részletét, természetes irodalmi jelenség. Az intertextualitás elmélete az ilyesféle jelenségek fölismerésén alapul. A terminus bevezetője, Julia Kristeva már a hatvanas években leírta, hogy "egy szöveg terében más szövegből vett megnyilatkozás [énoncé] keresztezi és semlegesíti egymást." (Kristeva, Julia 1996. 15.) Barthes pedig egyenes azt mondja ki, hogy "minden textus *intertextus*; változó szinteken, többé vagy kevésbé felismerhető formában más szövegek is jelen vannak benne; a megelőző vagy a környezetét alkotó kultúra szövegei; minden szöveg hajdani idézetekből álló új szövedék. Kóddarabkák, formulák, ritmikai minták, a társadalmi nyelvhasználatok töredékei stb. új felosztásban lépnek be a szövegbe, mert mindig van nyelvezet a szöveget megelőzően és körülötte." S ez, Barthes szerint, episztemológiai szempontból is fontos, hiszen "az intertextus fogalma biztosítja a szöveg elméletének a *szocialitás irányába való kiterjesztheitőségét*". (Barthes, Roland, 1994. 1683. Idézi és fordítja: Angyalosi Gergely, 1996. 6.) A vers, az

intertextus egyik, mélyen egyedítő jellemzője tehát éppen az, hogy ez az új szöveget eredményező nyelvi redisztribúció milyen - előzetes - szövegeket von be működése körébe, azaz, milyen elemeket válogat ki a szövegüniverzumból, s ezeket milyen konkrét alakzatokba szervezi. Ez adja meg az új szöveg saját identitását, de ez mutatja meg azt a viszonyt is, amelyet a számára aktuális szövegüniverzum jelöl ki.

Szempontunkból most különösen ez a szocialitás irányába mutató viszony az érdekes, mert ez mutatja meg a fordulat mibenlétét.

Maga a vers, minden jel szerint, egy nagy, az egész embert átható válság során született. Első - két részleges fogalmazványt követő - tisztázatlan ott a pontos szerzői keltezés: "Bp. 1933. nov. 11. 8-kor a Bucsinzkyban". (JAÖV 2: 188.) A válság, amelynek ez a vers az egyik leképeződése, természetesen itt nem részletezhető. Néhány mozzanatát azonban mégis szükséges emlékezetbe idézni.

1. 1933 nyarára végleg nyilvánvalóvá vált, hogy élettársával, Szántó Judittal József Attila nem illik össze. Kapcsolatuk éppen azt a lelki összhangot, affirmatív érzelmi többletet nélkülözte, amit a valódi szerelmek adnak. Joggal írta Szabolcsi Miklós (1995. 16.), hogy a "Judithoz írott, de kivétel nélkül töredékben maradt kísérletek is a <<szövetség ez, nem szerelem>> érzetét sugallják, - a <<hideg>> elleni <<összebúvás>> vágyát mondják, az érzéki szerelem kívánása is megszólal. De az Óda-epizód [hogy tudniillik ezt a versét József Attila egy másik nőhöz írta] már megmutatta - s ezt Judit is jól érezte meg, ezért követett el öngyilkossági kísérletet - a kettejük közti szakadékot."

2. 1933 nyarára végletesen - s véglegesen - kiéleződött viszonya az illegális Kommunista Párttal is, amelynek pedig addig tevékeny tagja volt. Ő maga - mint *Az egységfront körül* című, az Új Harcosban megjelent cikke mutatja - eljutott a pártfegyelem megtagadásának gondoltáig; azaz a pártban érvényesülő alapelvek egyik legfontosabbikával szakított. (Vö. Horváth Iván, 1992.) A párt pedig - Téglás Ferenc válasszikkével - eljutott József Attila nézeteinek teljes és nyilvános elutasításáig, sőt megbélyegzéséig. (Valószínű, hogy ekkori az a többek emlékezetében megmaradt pártutasítás, miszerint a költő többé nem tagja a pártnak [Birki Ágnes - Széli Jenő, 1972. 940.]

3. E vita következményeként, mintegy a sérelmek ellenhatásaként, 1933 nyarán József Attila rövid időre - a "nemzetközi szocialisták" alternatívájaként fölfogott - "nemzeti szocializmus" (egyféle nemzeti kommunizmus) irányába "tájékozódott". Ennek az ideiglenes, negatívizáló fordulatának a dokumentuma egy interjú (KJA 1:31 3-31 ó.), amely útját a "jobboldal" felé egyengette,

a nemzeti mitológiát újrarajzolni szándékozó Csodaszarvas című verse (JAÖV 2: 182-188.), s mindenek előtt A-nemzeti szocializmus című és kezdetű, egyelőre még kiadatlan cikke. (Vö. minderre Lengyel András, 1995.) Ez a tájékoztató kísérlet persze rövid életű volt, mindössze kb. hat évig tartott, de az inga ilyen irányú és erejű kilengése már önmagában is árulkodik a válság mélységéről.

Az augusztus 4-én megjelent Csodaszarvast csak egyetlen vers, a *Vigas* (amely a szerzői keltezés szerint 1933. okt. 19-én született) választja el a Számvetéstől. A *Vigas* így kezdődik: "Ne hadd el magad, öregem", s így végződik: "Lásd, harc az élet, / ne tékozzol bizalmadat." (JAÖV 2: 184.) Azaz, nem is leplezetten, a megrendülések utáni ön-újrarendeződés igénye fogalmazódik meg benne (ezt, egy másik szinten az alkalmazott önmegszólító forma is megerősíti). Ahogy e vers egyik címváltozata (*Vigasztaló*) is sejteti, e vers személyes - "életrajzi" - funkciója az önerősítés volt, de mint ilyen, ugyanakkor magába foglalja az önmagával való szembenézés szűkségét is. E számvetésre pedig, minden jel szerint, alig egy hónappal később, a Számvetésben került sor.

S hogy - összhangban a címmel - mennyire számvetésről, azaz a megnyilatkozó pozíció belső kritikájáról, felülvizsgálatáról és - végeredményként - újrakonstruálásáról van itt szó, megmutatja, ha a Számvetést belehelyezzük abba a szövegüniverzumba, amelyből létrejött. Ez a művelet persze nem lehet teljes. Nem lehetséges, hogy a Számvetésben benne lévő valamennyi "idegen" (s korábbi "saját") szöveget azonosítsuk, s a verset azok "újraelosztásaként" értelmezzük. De arra a leglényegesebbre, a Számvetésben részben mintegy kódként, ideológemaként is működő pretextusra, amely az egész verset messzemenően meghatározta, rá lehet mutatni. S ezt a pretextust - kimutathatóan - a Kosztolányi-életmű néhány jellegzetes darabja alkotja. (Ugyanakkor, értelemszerűen, mögüle eltűnt - ha tetszik a visszajára fordult - az optimista emberkép előfeltételezése..)

Érdemes tehát a Számvetést ezúttal így olvasni.

Az első nagy kérdés, amelyre választ kell adnunk, értelemszerűen az: mi vall e versben Kosztolányira, illetve szövegeire? Ha röviden akarnánk erre felelni, azt kellene mondanunk, hogy számos szövegrész, sőt a vers szerveződésének kódja is. Ez a válasz azonban megfoghatatlan lenne, célszerű tehát sorjában haladni.

A Számvetés első versszaka ez:

*Ettem-ittam fekete, undok
mocskot és csipős trágylevet;
ember vakmerőbb nem lehet.
Ám eddig sohasem voltam boldog.*

Ez a különös, erősen bizarr hatású, de bizonyos magatartást érzékletesen kifejező szöveg Kosztolányi *Negyven pillanatkép* című sorozatának 13. versére [*Hasonlat*; Nyugat, 1933. március 1.] alludál:

Mint régi szent apáca [...]

magát megbüntető felszürsöli a gennyet:
úgy én dühös rajongó, aki e korba senyved
és homályban, állatok közt a tiszta fényt csudálja,

Dacból sarat zabálok és kortyolom a szennyet.

A kép, amely itt is, ott is majdnem azonos formában jelen van, elég bizarr ahhoz, hogy összefüggést lássunk közöttük. Mindjárt föl kell azonban arra is figyelniünk, hogy e kép használata - funkciója - eltérő. A mocskos evése-ivása Kosztolányinál valaminek a konklúziója, végeredménye, s a cím - *Hasonlat* - utasítása szerint az egész egy metafikció. A fikción belüli realitást egy második fikcióba belehelyezve, irodalmasítja, irrealizálja. József Attila versében pedig ez a kép nyitányként funkcionál; a megnyilatkozások sora innen indul, ebből lép egyre feljebb. S hangsúlyos a versen - fikción - belüli realitása, ténytörése is; az egész szakasz önmagát mint realitást állítja.

A Számvetés azonban ezt követően megintcsak Kosztolányi szövegét idézve folytatódik. A második versszak első sorában már ott az árulkodó szókapcsolat:

Ebben a *megváltott világban*
egy pillanatom nem volt nemes;
sem langyos, édes, kellemes,
mint disznónak a pocsolójában.

E szöveg kulcsszava, szerkezetileg is meghatározó eleme kétségkívül a *megváltott világban* szókapcsolat, amely - figyeljünk föl rá - megint egy Kosztolányi-szövegből került ide, némi szórendi inverzióval. A Nyugat 1933. január 1-jei számában ugyanis Kosztolányi *önmagamról* címmel írt egy gyorsan elhíresült önértelmező cikket. Ebben, megalkotva a *homo moralis* és a *homo aestheticus* ellentétpárt, ez utóbbit egyebek közt azzal jellemzi, hogy "már megváltotta magát a világmegváltótól" (Kosztolányi Dezső, 1977. 589.) A megváltás alakzata természetesen megint nem azonos a két szövegben, de nyilvánvaló, hogy valamiképpen összefüggnek. Mindkét szöveghely ugyanis lényegében azonos módon viszonyul a világmegváltáshoz. Kosztolányi azt mondja, hogy "homo moralis mindig paradicsommal kecsegtet [azaz "meg akarja váltani a világot"], és mindig siralomvölgygé változtatja a világot." (Uo. 588.) Ő maga, nyilvánvalóan, azért "váltotta meg" magát "a világmegváltótól". József Attila pedig a világot már a világmegváltók által "megváltott"-ként kezeli. Ám neki - s erre is föl kell figyelniünk - ebben a "megváltott világban" "egy pillanata" sem volt "nemes", "langyos, édes, kellemes". Azaz, a világ "megváltott"-ként való - ironikus - tételezése ellenére ez a versszak maga is a világmegváltótól való megváltódás dokumentuma. Vagyis a Számvetésben az zajlik, amit az *önmagamról* már mint befejezett, kész tényt rögzít.

Ez a magatartás Kosztolányinál a morál kritikájaként, sőt elutasításaként jelenik meg; a *homo aestheticus*, akinek magát vallja, egészében tagadja a *homo moralist*. József Attila pedig - s ez a két szöveg összekapcsolódásának újabb jele - így folytatja versét:

Engem sunyiságra oktatt
az *erkölcs*. (Rólad is ezt hiszem.)
Huszonnyolc éve éheztem.
Rajtam már csak a fegyver foghat.

Azaz, ahogy Kosztolányinál is, nála is negatív valamiként jelenik meg az *erkölcs*. Sőt, ahogy az idősebb

költő szövegében, itt is kimondódik az, hogy az erkölcs "már" nem "fog" rajta, nem hat rá irányítólag. Ez tehát megintcsak egyezik az önmagáról attitűdjével, amely - ahogy Kosztolányi tételesen meg is fogalmazza - elutasítja a "morális ítéletet". (Logikusan illeszkedik tehát e sorba utóbb, hogy a Számvetés utolsó két sora, az egész vers lezárásaként is ezt a magatartást fogalmazza újra: "Mindentől fölmentem magamat, /mert nem lesz utolsó ítélet".

Itt, a harmadik versszak végén azonban érdemes egy pillanatra megállanunk.. Az erkölcsnek ez az elutasítása a versegész szerveződésének egyik részkódja. A fordulat lényege ebben, tudniillik az erkölcs-elhárító kódznak az átvételében érhető tetten - Kosztolányi szövegeinek erejét tehát legtisztábban ez a tény mutatja meg. S hogy az erkölcsöt elutasítva középpontba álló problémakezelés alkotja a két szövegvilág viszonyának lényegét, egy újabb - hangsúlyos - intertextuális utalás teszi még egyértelműbbé. József Attila versének címe ugyanis - hadd ismételjük meg ezt - *Számvetés*; Kosztolányi pedig alig valamivel korábban - a Nyugat 1933. október 1-jei számában - publikálta egyik nevezetes versét, a Számadást. A két cím nyelvi kapcsolódása, összetartozása kétségtelen; szinonimákról van szó. S ha tudjuk, hogy - más József Attila-szövegek tanúsága szerint is - József Attila valóban ismerte Kosztolányi Számadását (vö. Lengyel András, 1996. 220-222.), a közvetlen itteni kapcsolódás is nyilvánvalóvá válik. A cím - itt is, ott is - emblematicusan adja meg a szövegszerveződés alapkódját. S így nem lehet nem észrevenni e kód sajátos, igen mélyben gyökerező ambivalenciáját. Itt is, ott is zajlik az erkölcs, mint olyan megkérdőjelezése, sőt elutasítása, de maga a számadás/számvetés gesztusa nagyon is morális karakterű: számadásnak/számvetésnek csakis morális aktusként van értelme.

A Számvetés azonban nem ér véget a harmadik szakasszal; még kettő követi. Ebben az utolsó nyolc sorban - leszámítva természetesen a már emlegetett utolsó kettőt - nincs közvetlen nyoma Kosztolányi szövegeinek. Sőt, ha együtt olvassuk a két költőnek a - Számvetésben érintkező szövegeit, éppen az derül ki, hogy minden eddig regisztrált egyeztetés ellenére - a negyedik és az ötödik versszak tagadja az *önmagáról* konklúzióját. Nyugatbeli esszéjében ugyanis Kosztolányi az erkölcs elutasításától a *homo aestheticus* pozíció megalkotásáig jut el, azaz nem teljes önkényesen, de önmagához következetesen az erkölcsről egy konstruált esztétikai diszpozíció képviselőre helyezi át magatartása súlypontját. A Számvetés viszont - jóllehet vers, azaz esztétikai természetű megnyilatkozás - megmarad az erkölcs vonatkozási rendszerén belül. Az erkölcs elutasítását leíró első három versszakot ugyanis egy olyan negyedik versszak követi, amely az első háromhoz az ezért szóval kapcsolódik:

*Ezért ülnek oly sötét dolgok,
oly hatalmak a szívemen,
hogy szorong lágy arcú kedvesem,
ha ránézek; pedig mosolygok.*

Aktuális állapota - pozíciója - tehát mint következmény jelenik meg, s a vers menetében alakuló pozícióját az első három szakaszban foglaltak magyarázzák. De a

Számvetés - ellentétben az *önmagáról* erkölcsit esztétikaiba váltó pozíciójával - nem helyezi át egy másik síkra az elfogadhatatlan erkölcsöt. Nem alakítja át azt egy esztétizáló pozícióvá, hanem vállalja saját magának - az erkölcsi antinómiából fakadó - negativitását. A homo aestheticus pozíció megteremtése az alkotó ennek a társadalomból való kiemelését - kimenekítését - célozza meg, s az én-t - elkülönítve a visszájára forduló erkölcsőtől - önmagába zárja. A Számvetés viszont nemcsak a megnyilatkozó én negativitásának okozatváltót hangsúlyozza, de a záró, ötödik versszakban vissza is utalja a szocialitás körébe:

*Komor ég alatt üldögélek,
mint hajléktalan a híd alatt.
Mindentől fölmentem magamat,
mert nem lesz utolsó ítélet.*

A hasonlatban megjelenő *hajléktalan*, akivel-amiel a hasonlat összekapcsoló természete révén a megnyilatkozó én is valamiképpen összekapcsolódik, ismételten a szocialitás szférájába köti bele a verset. De - s ezt hangsúlyozni kell - ez csak az egyik meg- és földézett szféra; ezzel összeshövídik egy másik, egy egészen más természetű is. A "Komor ég alatt üldögélek" sor és a záró, "utolsó ítélet"-re vonatkozó utalás valamiféle transzcendenciába is behelyezi a verset. Az "utolsó ítélet" pl. nagyon erősen a spirituálisra alludál, hiszen egy vallási tételt idéz föl. Ez, legalább részlegesen, mindenképpen megemeli a verset s egy nagy tradícióhoz köti. Ám - s ezt megint nem hagyhatjuk figyelmen kívül - ez a tradícióhoz való kapcsolódás mint tagadás - mint egy *földözve tagadó* pozíció kialakítása - következik be. A visszájára forduló társadalmi szféra, az erkölcs elutasításának a kiterjesztése ez az "égire". Ez azonban nemcsak folytatása és kiterjesztése az első három versszaknak, de egyúttal - a Kosztolányi-József Attila- relációban - a Számvetést megintcsak Kosztolányival hozza összefüggésbe. Kosztolányi szerint ugyanis, mint egyik - igaz, valamivel későbbi - írásából kiderül, a vallásokban megjelenő erkölcsi parancs is "fölfüggeszhető", ereje nem föltétlen" (Kosztolányi Dezső, 1990. 637.)

Az intertextualitás elmélete előszeretettel tagadja a szöveg identitását, földolja azt a különböző textusok folyamatos permutációjában (vö. Kulcsár-Szabó Zoltán, 1996.). Ez, megítélésem szerint, egy alapvetően helyes fölismerés túlfeszítése. A szöveg identitása (azonosíthatósága) tagadhatatlanul nyitott és dinamikus, de ennek - a nyitottságnak is, a dinamikusságnak is - határai vannak. Az írásban rögzített szöveg nem azonos természetű a szabadon alakuló (még lejegyzetlen) folklórszöveggel - az írás megrögzít s ezzel behatárol: azonosíthatóvá tesz. Egy - írásban rögzített - szöveg identitását megadni, persze, nem könnyű (az évszázadokon átívelő értelmezői gyakorlat pusztá léte eleve erre vall), de - kikerülhetetlen. (A befogadó, ha nem azonosítana, a szöveget olvasva a káoszba lépne bele.) S minden befogadó minden alkalommal meg is teszi ezt az azonosítást. Az alkotóra pedig "ráismerünk", s azért ismerhetünk rá, mert korábbi - korábban megismert - szövegeit már azonosítottuk (identifikáltuk). A költő - s szövege - egyediségét pedig éppen

az adja, hogy az intertextus egyben mindig autotextus is: magamat írom újra. (Az identifikálás lehetőségét tagadva voltaképpen csak a mai világhelyzet intencióit fogadjuk el s tekintjük univerzálisnak, jöllehet erre semmi alapunk sincs.)

Hogy ez mennyire így van, mutatja a Számvetés is. Ez a vers erősen függ ugyan Kosztolányi szövegeitől, mégis elüt tőlük. A versszöveg mögötti gesztus ugyanis radikálisan különbözik a Kosztolányiétól. A Számvetés ideológémája (hogy Kristeva szóhasználatát kövessük), a boldogtalanság ("Am eddig soha sem voltam boldog"); ezen fordul meg az egész vers. Ez a gesztus pedig ellenkezője a Kosztolányiénak, aki a homo aestheticus pozíciót mint a számára lehetséges boldogság eszközt alakította ki, éppen személyes boldogsága elérése végett. (Más kérdés, hogy ezt a boldogságot - mint versei jelzik ő sem tudta fölntartani.) A boldogtalanság/boldogság ellentétpárt, persze, lehet együtt kezelni; a Számvetésben megjelenő boldogtalanságot lehet úgy tekinteni, mint az önmagáról boldogság-elvének inverzióját. Az ilyen, elentétébe átfordító átalakulás azonban általában sem, itt pedig kivált nem a szöveg pusztá önmozgása, permutációja. A Számvetés boldogtalansága - mint az életrajzi filológia eredményei is igazolják - nem pusztán a szövegnek a sajátja, hanem egyben - s mindenekelőtt - az életvilágé. (Hogy ez a szövegvilágnak is konzisztens része, nem változtat a lényegen.) Azaz, akár tetszik, akár nem, olyan "alantas" dolgok, mint az életvilág esetlegességei - ez esetben a személyes boldogtalanság-tudat - meghatározott módon aktualizálják a "kínálkozó" szövegek "újraírását", "bekebelezését". Szövegen kívüli mozzanatról van tehát szó, még akkor is, ha elismerjük, hogy a boldogtalanság tudat konkrét alakzata előzetes textusokból épül föl. A valóságos tudat maga a történetileg létező nyelv. De a boldogtalanság-tudat alapja, a boldogtalanság-érzés a maga elementáris formájában nyelven kívüli, animális. A nyelv ezt csak megformázza, struktúrálja. A boldogtalanság-tudatot tehát - legalább is ebben a konkrét esetben - célszerűtlen az intertextualitás játéka-ként kezelni, s pretextusait a végtelenségig visszanyomozni. Ez ugyanis nemcsak gyakorlatilag volna kivitelezhetetlen, de értelme sincs: az "egyszerű" kivitelezhetetlenül bonyolult "leírni", műhiba.

A Számvetés saját identitása ilyen, végtelenségbe vezető "visszanyomozás" nélkül is megragadható.

Még hozzá abban a gondolati radikalitásban, ami - a személyes életvilágban gyökerezve - "beindította" a József Attila számára adott szövegek egyéni - tehát hatásában egyedítő - újraírását. Ez, paradox, de nagyon is érthető módon, éppen a "fölszhasznál" Kosztolányi-szövegektől való meglehetősen egyértelmű különbségben válik igazán érzékelhetővé. (Erre a szövegszerűségben is megfogható különbségre már az előzőekben utaltam.) Csak így válik érthetővé és nyilvánvalóvá, hogy - pszichoanalitikus nyelven szólva - Kosztolányi lényegében véve (bár természetesen nem kizárólagosan) kín-kerülő, a kint csak esztétizált formájában "vállaló", József Attila pedig kín-vállaló alkot. E tekintetben jellemző, hogy amit - hátrításként - Kosztolányi egy esztétizáló pozícióvá alakít át, azt József Attila - bármily fájdalmas ez számára - megtartja a maga evidensen szociális-morális keretei közt. (Hogy miért s miképpen, az külön történet.) Ez az alkati különbség, persze, jöllehet létrehozta a szöveg saját, külön karakterét (s esztétikai szempontból ez a lényeges), csak a dolog egyik oldala. A másik - s a maga összefüggései között ez sem kevésbé fontos - oldala e folyamatnak az, hogy - mint láthattuk - József Attila verse magába építette azokat a relációkat, amelyeket előbb Kosztolányi jelenített meg. S ezzel átállította saját pozícióját egy folyamatosan alakuló, de teljesen új irányba vivő pályára.

Irodalom

- Angyalost Gergely 1996
Az intertextualitás kalandja. Helikon, 1-2. sz. Barthes, Roland 1994
Texte (theorie du). In: Oeuvres complètes II. Paris. Birki Ágnes - Széli Jenő 1972
József Attila és a kommunista diákok pere. Irodalomtörténet, 4. sz. 935-941.
Horváth Iván 1992
József Attila és a párt. In: "Miért fáj ma is." Az ismeretlen József Attila. Szerk. Horváth Iván és Tverdota György. Bp. 297-324.
JAÖV
József Attila összes versei, 1-2. köt. Kritikai kiadás. Közzéteszi Stoll Béla. Bp. 1984.
KJA
Kortársak József Attiláról, 1-3. köt. Szerk. Bokor László, sajtó alá rend. Tverdota György. Bp. 1987.
Kosztolányi Dezső 1977
Egy ég alatt. Sajtó alá rend. Réz Pál. Bp. Kosztolányi Dezső 1990
Nyelv és lélek. Bp. - Újvidék.
Kristeva, Julia 1996
A szövegstruktúrálás problémája. Helikon, 1-2. sz., 14-22.
Kulcsár Szabó Zoltán 1996
Intertextualitás és a szöveg identitása. Irodalmi Szemle (Pozsony), 6. sz. 78-84.
Lengyel András 1995
József Attila "nemzeti szocialista" epizódjáról. Forrás, 7. sz. 63-71.
Lengyel András 1996
A föltárló "semmi". József Attila, Kosztolányi és a nihilizmus. In: LA.: A modernitás antinómiái. Bp. 194-272.
Szabolcsi Miklós 1995
"Dobol az ingerült idő". József Attila 1930 ősze után. In: "A Dunánál". Tanulmányok József Attiláról. Szerk. Tasi József. Bp. 15-20.

KÖPKÖDŐK AVAGY PÁRTFOGOLTJAINK SZITKOZÓDÁSAIBÓL

1

Tipor, gyaláz, csíp, rug, harap...
mert "mindent elvállal", "patrónusi
szerepben tetszeleg",
mert ő a "hitbizományos" [-mondja rólam,-]
mert "azt a látszatot igyekeznek kelteni, hogy
hiányával nem
létezhetszem..."

Milyen sajnálatos, hogy
a nemrég védelmünkre éhes,
morális cselgáncsbajnokká avanzál
számonkérő ítészről,
egy harmadik, a pártatlan tanú,
- tapasztalt pályatárs -
csak ennyit
tud mondani legyintve:
- Az nem ember.

2

A kézfogásra nyújtott kar elől
hátrálva felsüvölt:
"Ne provokálj, ne provokálj,
mert szemenköplek itt,
Gyula bátyámmal együtt."

Micsoda magabízó
erőfitogatás,
egyszerre mennyi nyál kellene hozzá!

S milyen nevetséges-groteszk
az érzelmes-acsargó,
stílárís kentaurszöveg:

egy szín alatt a köpés meg a bátyám.

Ehhez képest az ádáz hitvitázók
a kedély lakodalmak
pereceként dobálták
kacsaringós
dúvad-szavuk dühét:

"Egy vén bihal orrába való karika."

IZSÁK GÓLYA

Éjfél felé,
amikor elkezdődött
a gólyák Passiója,
Sallai főtanár úr
minket, frissen fölveteket,
úgy ahogy voltunk kitessékelt
a takarók alól;

fáradjunk át a hagyomány
szigorú kötelme szerint
Pilátusunk elé:
Manninger ifjúsági elnök úrhoz.

Alltunk a vaságyak között
hálóingben, papucsban, saruban,
míg ő, - viaszkos vászonnal fedett
kegyúri asztalán
lajstromba vette esendő
tizennyolc évünk összes adatát.

Ránk-ránktekintett apatikusan,
mintha szolid-kék szeme ezt
a szertartásos megvető fölényt is
unottan hordaná.

Mit hozhattunk föl mentségünkre?
Iskoláinkat, régióinkat...

Mellettem épp egy fekete fiú
mutatkozott be Zalából:
- Izsák Imre vagyok.

Az ágyból rángatottak
nevetséges raportján,
e fondorlatra se való
éji kihallgatáson,
ugyan ki sejtette, hogy ő lesz,
kiről egyszer még krátert
neveznek el a Holdon?

MARNÓ JÁNOS

A FÖLD ÉPPOLYAN LAKATLAN MINT A HOLD

(változat egy filmtervre Fassbindemek)

Felháborít a hír, hogy B. (K. B.) ismerőse szerint a holdról mutatja jobbik arcát a föld. Bével úrutazásra készülünk, elébb hát haza kell ugranom dolgokért, rengeteg még a megtenni s a továbbhalasztani valóm - otthon több évtizeddel korábban vagyok: épp örökké élnek a halottaim. Azonban nem tudom, félelem-e vagy unalom az, ami mégiscsak aggaszt, a Kopárnál padkára áll ki a busz, a leégett tulaj nem enged oda telefonhoz, egymást keresztezik a csomagjaim.

SZIMBIÓZIS

A kulcsot (wertheim) egy gyerek nyomja kezembe, az órás küldi, azt mondja, őt ismernem kell. Nehezen megyek fölfelé az utcán, szállásomon mégis túlhaladok, másodmagam anyja kitárt karokkal fogad, s hellyel kínál egy ágyszélen; szemében mélytüzű öröm csillan, mely innentől fogva minthogyha arcát akarná elemészteni. Engem egyszerre több mellékszál elvesztése foglalkoztat, másodmagam irdatlan sárga gombolyag, szóváltásunk nem is jön szóba újra közöttünk.

GYURKOVICS TIBOR

TÚLÉLNI

Hazugság hogy túlélni
mit gyomor nem bír el
hazugság meglapulni
amikor ütni kell

Altatás megmaradni
lelkünk sebeivel
szabadságot pótolni
nem lehet semmivel

Fondorlat az alázat
hogy majd valamivel
kijátsszuk mit a börtön
rácsával ránk lehel

Csalás bunkerba bujni
itt csalás elaludni
és csalás szemet húnyni
ki-ki maga felel -

Árulás egyezkedni
árulás elfeledni
sebet vagy igazságot
ha belehalni kell.

TANKODROM

Van egy falu, hol minden véget ér.
Porok, utak, havak.
Kőstációk vezetnek a kis dómhoz - elhagyatva -
hepehupás bakonyi földeken.
Rezgő vashíd alatt vonat egypályás sínjén elrepül.
Marad a domb.
Marad az alkonyat.
Néha feldübörögnek testvéri tankok
s próbálövéssekkel forgácsolják a kislelkes
dómocskát.
Játszanak.
Lőnek.
Foszlik a falusi templom - játékszer -
keresztül lyuggatva próbálövedékekkel.
KRIM-krimi; krími-krimi.
Ez a felirat vékony kátránycsíkkal.
Kurszkból - Misa.
Üzenet a túlélőknek, az emlékezőknek,
a szerelmeseknek, a nemzetféltőknek.
Kurszkból - Misa.
Tányérsapkája alól mosolyog - kilő egy lövedéket,
nevet, dalol; ungarcska templomocska -
foszlik, török, hányódik, szétröpül.
Szőke mosolyával benzint ad - kiscint,
hogy azért az üzletet megveti.
Gyakorlótér. A hófehér virágok
hernyótalpakkal föld mélyébe fúrva.
Csupa hernyó a föld. Sárkányfogak betépve
a Bakony bordaközepéig.
Micsoda béke van!
Aranyeső robbantja a sárga kézigránátjait
a felelőtlen égbe,
mely elnézi mindig az emberi kálváriát.
Közben - röpül a templomocska, a magyarcska,
fröccsen, szikrázik, reped, mállva száll,
játék csupán, játék és lövedék.
Marad a domb.
Marad az alkonyat.

A kék köd mögött kis Kreml-imitáció.
Ez az utolsó stáció.

ALBERT GÁBOR FORGÓ ÉG ALATT *

"Mit érdekel engem a 'hatalom' és az 'uralom!'" - zsörtölődött magában a tanár. - "Mind a kettő kívül esik köreimen, mint ahogyan én is kívül esem az ő világukon. Nekem nem kell a 'nyilvánosság', és a 'láthatatlan' és 'titkok övezte' másik elítélhez sem kívánok tartozni. Vagy csupán savanyú a szó? Nem hiszem. Mindig meg tudtam találni az élet csempész-ösvényeit, mindig tudtam úgy rejtőzködni, hogy közben önmagamat is megőrizzem."

Az arca mozdulatlan maradt, de ahogy eszébe jutott az ötvenhat után kiosztott káderlapja, belüli elmosolyodott. A rendszert kompromittáló titkos iratokat valószínűleg még idejében kiszedték a dossziéból, egy jellemzés azonban benn maradt. Minden szavára emlékezett. "Pártonkívüli" - ezzel a leglényegesebb szóval kezdődik - "társadalmi funkciója nincs. A nálunk töltött másfél év alatt igen sokat fejlődött. Napi munkája mellett irodalomtörténeti kutatásokat végez. Tudományos munkára is alkalmas fiatal dolgozó, aki igyekezettel fejleszti ismereteit. Politikai kérdések nem érdeklik, ezekről véleményt nem mond, állást nem foglal, ez elől ügyesen kitér. Zárkózott, csak szakkérdések iránt érdeklődik." Alatta a dátum: 1956. február.

Ilyennek látták, így jellemezték. Abban, hogy "ez elől ügyesen kitér" volt ugyan némi rosszallás, sőt tagadhatatlanul a gyanúsítást is ki lehet belőle érezni, ennyit azonban még el lehetett viselni egy 'zárkózott' embernek, ezt még elfogadták egy pártionkívüli munkatárstól, aki ráadásul 'fiatal', és 'csak szakkérdések iránt érdeklődik'. Sapienti sat.

A Tanár a tűrák alatt is szívesen idézett latin közmondásokat, olyasféle erkölcsi szentenciákat, amelyek frappánsan oldották például a táborhelykereséssel együttjáró, szinte elkerülhetetlen feszültséget. Amicitiae immortales - mondta gyakran -, mortales inimicitiae esse debent, azaz Livius szerint: a barátság legyen halhatatlan, a viszálykodás halandó. A táborút melletti népdaléneklések után breviter, sed bene (röviden és velősen) csak annyit jegyzett meg, hogy 'carmine di superi placantur, carmine Manes', de azon nyomban gyatra magyar fordításban is megismételte a Horatiusi sort ekképpen: 'daltól enyhül az ég, daltól odalent is az árnyak'.

Ezek a bölcsmondások szervesen hozzátartoztak a vizitúrákhoz, és a Tanár nem fukarkodott. Pazarló bősséggel ontotta kincseit. A szívéhez legközelebb álló mondást viszont sosem adta közkézzé, azt megőrizte magának, mintha attól tartott volna, hogy az ige a kimondással veszít hatóerejéből, halványul igazsága, mert igaz ugyan, hogy az arany pénz fényesebb lesz a használatától, de egy idő múltán el is kopik.

Bene qui latuit bene vixit. Az élt jól, aki jól rejtőzködött, ezt vallotta a Tanár, de még csak nem is vallotta, hanem élte. Kitüntetésre sosem vágyott, közszereplést nem vállalt, a hatalom nem csábította, s azokat a helyeket, ahol mások tülekedni szoktak, messze elkerülte. Bene qui latuit bene vixit.. Kezdetől érezte, hogy az ő feladata más és nehezebb, s előbb vagy utóbb egymásra találnak. Élő úgy, hogy rátalálj a világ gazdátlanul hagyott terheire, és úgy készülsz, hogy a világ gazdátlanul hagyott terhei rád találjanak. Azokon a többször emlegetett csempésztutakon sem a "terhek" elől akart kitérni, csak a megdönthetetlennek látszó hatalmi gépezet fogaskerekei közt akart lavírozni, menteni magát, s minden erejét, leleményességét arra összpontosította, hogy helyt tudjon állni a győzelem esélye nélkül. A győzelem ugyanis nem a mi kezünkben van, és nem minket illet, mert legtöbbször az a győztes, akit legyőztek... Qui vincitur, vincit..

"Nem kétséges, hogy a volt kommunisták erkölcsi rehabilitálását kart karba öltve a naív és a cinikusan tudatos liberálisok végezték el. Olykor szegény Bibót is behúzóva a csávéba. Mint ahogyan az is nyilvánvaló, hogy nem a rettegett

kommunizmus, hanem csak a volt kommunisták térnek vissza a hatalomba, s ebből az is következik..." - Anonymus előadásának egy-egy mondata átszűrődött a Tanár 'zsörtölődésén', de ez egyikőjüket sem zavarta. Anonymus tovább szötte eszmefutatóját arról, hogyan sikkadt el az utóbbi hónapokban, években vagy évtizedekben a saját sorsát önállóan, felelősséget és kockázatot vállalva intező szabad polgár eszméje, a Tanár pedig már nem is Anonymusszal, hanem saját magával szállt perbe.

"Bene qui latuit bene vixit. Ha eddig nem figyelmeztettek volna, hát vedd tudomásul, hogy ez múltidőben van" - dorgálta magát a Tanár -, "és a halottakról lehet vagy szabad azt mondani, hogy bene futották meg pályájukat. Aki él, aki most él, bármikor eltévedhet, s csak Isten tudja, mikor fut zsákutcába, mikor keveredik olyan labirintusba, ahonnan nincs visszaút, ahol még rejtőzködni sem lehet. Bene qui latuit bene vixit.. Síralmas vagy ebben az ócska páncélzatban, s azt hiszed, hogy a 'hallgatás' sodronyinge, az 'észre-nem-veszem' lábvértje, a 'nem-rám-tartozik' sisakrostély, a Mester büszkén mutogatott középkori páncéljai, és ezek a latin ócskaságok valamtől is megvédhetnek. Bene qui latuit bene vixit."

A Tanár legszívesebben a földre vetette volna magát és az arcát a tenyerébe rejtve megsemmisült volna. Ott lebegett volna lét és nem-lét határán, ahol nincs kötelesség és mulasztás, ahol nincs számonkérés és lelkiismeretfurdalás, ahol minden szintisztán az, aminek lennie kell. "...egy nemzet kipusztításához a tudatlanság, a nihilizmus terjesztésén keresztül is vezethet út..." hallotta Anonymus hangját, de ezek most nem dobtak felé mentőövet, csak hallotta. A földre sem vetette magát, csak a szemüvegét igazította meg, és mint a fel-fellobbanó lángok játékból akarná kiolvasni a kérdéseket és a feleleteket, merően nézte a halódni készülő táboriüzet.

"Bene qui latuit bene vixit, - ezt is ki kellene dobnom a kosárból, akkor talán a léghajóm is magasabbra emelkednék. Minden felesleges kacattól meg kell szabadulnom" - pörölt önmagával a Tanár. "Az én 'bene qui latuit'-om is felér a hasissal, a kokóval vagy az LSD-vel, ez az a morál-morfium, amellyel önmagad hitegeted, pedig csak a biztonság hamis látszatát kínálja. Ideig-óráig hat, míg a kábítószert el nem illan, utána támolyoghatsz, hogy végül gáncsot vessen az egyszeregy kiábrándító bizonyossága. Bene qui latuit? Istenem! Téged is hányszor megsértettek rejtőzködéssel, mikor szántszándékkal nem hallottam meg a hitemet támadó beszédeket, mikor a kíváncsiság hajtott és nem löktem félre a Téged gyalázó könyvet, pedig semmi bajom sem származott volna belőle. Mikor az önhietség, a gög, a szeretetlenség vékonyra szorította az ajkamat, és igazmondó voltam ugyan, de tudtam, hogy azzal a másikat mérgezem, és mégis megtettem, és talán még az ezt követő undor is jólesett. 'Neked könnyebb', mondták, és a tekintetükből olvastam ki a többi: "Neked könnyebb! Eletednek van egy olyan középpontja - meglehet, hogy képzelt, de ez ilyenkor elhanyagolható (sugallta a mosolyuk) -, amely mindent meghatároz, birtokában vagy az Arkhimédész áhította egyetlen Szilárd Pontnak, mellyel kiemelheted sarkaidból a világot. Így könnyű! Neked nem lehetnek kétségeid (tették hozzá már kissé gúnyos elismeréssel), te mindig tudod, mit kell tenned, s közben magukban nem is Rá, hanem a Bölcsök Kövére gondoltak. Én Uram és én Istenem! Még csak el sem mondhatom neked, hogy hányszor tusakodtam Veled, a 'Nem-Létezővel', az oly sokszor 'Megtagadottal', akiről tudom, hogy 'minden Általad lett, ami lett'. És 'joggal' hiszik rólam, hogy nekem könnyű, mert mindig kéznél van a Menedék, a Feloldozás, a Megbocsátás, a Világ Ura és azoknak hatalmas tábora, akiket társul kell elfogadnom, hiába látom hitványságukat. Ez az én sokszor elviselhetetlenül súlyos könnyebbségem! Nap mint nap látnom kell, kiknek a társaságába keveredtem, kikkel kerültem egy gyékényre, a vallás, a hit közös nagy aklába, akiket akkor is el kell fogadnom, ha látom, milyen szánalmasak,

* Részlet a "...mi pedig itt maradtunk" című regényből.

ostobák, parlagiak és tudatlanok, mondhatnám úgy is, minden hibával ékeskedők. Még csak nem is bukdácsolók, hanem gáncsotvetők, de nekem akkor is társaim valamiben, a leglényegesebben. Istenem! Te vagy az én Keresztem, és még ledobni sem bírlak, csak összerogyni alattad. Annak idején majd elmondják felettem: „bene vixit”, jól, hasznosan, jámborul élt, és senkinek nem jut eszébe, hogy keservesen kínlódt, mert erről mindig hallgattál, ezt megvallani nem volt bátorságod, elég erőd, inkább tartottad magad a „bene latuit” önként vállalt, megnyomorító parancsához.”

Mennyivel más volt a zárt spaletták mögött, a káprázó sötétben nézni a láthatatlan mennyezetet, azon is azt az egyetlen vékonyka csíkot, amelyet a távoli villany rajzolt a szoba égboltozatára. Időnként végigsöpört egy-egy eltévedt autó lámpájának fénykévéje, s ilyenkor elhallgattak. Egy hatalmas camera obscurában feküdtek, és ha a fény jobbról indult és baloldalt enyészett el, tudták, hogy az autó balról jött és jobb felé tart. Még a régi házban voltak, a négyszobásban, a kitélepítés előtt. A szülőktől két szoba választotta el a gyerekeket, és bizonyára abban a hitben feküdtek le vagy tették a dolgukat, hogy a két fiú már régesrég alszik. A Tanár akkor is inkább hallgatott, bátyja viszont annál többet beszélt, s a Tanár olykor már azt sem tudta eldönteni, hogy Tamás az otthon tabunak számító vallást támadta-e, mikor kijelentette, hogy „keresztény az az ember, aki hiszi, hogy az istenség vagy a szentség szorosan egybekapcsolódott az anyaggal,” vagy csupán „az agyát tornásztatta”, és apjukra akart rálicitálni, aki 1942 novemberében egy családi ebéden a rokonság nagy megrökönyödésére a házigazdai pohárköszöntőjét azzal az ünnepélyes kinyilatkozással zárta (kedvelte az ilyesféle látványos gesztusokat), hogy a németek pedig elvesztették a háborút. Tamás a vallással kapcsolatos kételyeit is gyakran szóba hozta, s többször is beszélt arról, hogy a modern ember hogy tudja összeegyeztetni Isten létét a világgal, a természetet, az anyag kétségtelen létezésével. „Az „anyag” létét naponta közvetlenül tapasztalom, az Isten létét csak közvetetten, az ember szabadságán keresztül. Az az ember, aki tudatában van szabadságának, bizonyosságot nyer Istenről. Szabadság és Isten ugyanis elválaszthatatlan egymástól. De jól vigyázz és jól jegyezd meg öcsikém” - mondta egyszer -, „veszedelmes dolog, ha az ember állandóan csak a saját értelmi képességeivel és mások értelmével bajlódik. Azt se felejtse el” - tette hozzá elgondolkodva -, „ha egy ember úgy érzi, hogy értelmének minden mozzanata jelentéktelen, akkor egészen bizonyos, hogy nemcsak az ő értelme, hanem ő maga is szőröstül-bőröstül jelentéktelen.” Tamás nem tartozott ezek közé, s mikor a kamaszokat annyiszor foglalkoztató szep-lőtelen fogatatrásról beszélt, az egyértelmű bizonyosságra vágyó Tanár borzongva hallgatta és mikor a kikerülhetetlen lányok is szóba kerültek a kisdíák Tanár szeretett volna bátyja szemébe nézni, hogy lássa minden arcerezdülését, hogy hova néz, hogyan villan a tekintete, és hogy az olykor fölényeskedő, már-már fájdalmasan cinikus szavak valódi értelmét ezekből a mindent leleplező apró jelekből bontsa ki. Csakhogy ezek az Éjszaka vallomásai voltak és a Nappal normája visszajára fordul az Éj szakadékaiban. Csak annak sötétjében lehetett így beszélni, a mozdulatlan, a dermedt sötétben, s ha a mennyezet fénycsíkját egy autó kimozdította, elnémultak, s addig nem folytatták, míg az egyensúly, az éjszaka igéző nyugalma helyre nem állt.

A Tanár egyszer mégis megtörte a törvényt. Merő seb volt, de már gyógyulóban, a fájdalom már múlt, csak a sebhelyek sajogtak. A rejtőzködés tökéletesen sikerült, és gyógyír volt hallgatni az evezőlápátok csobbanását, a parti füvek zöld fűgönye nyugtatta a szemet, és az állandó változásban is volt valami örök azonosság, ahogy a felriasztott kacsák ijedten menekültek, az örökmozgó barázdabillegetők futkostak a kavicsos parton, ahogy hirtelen megálltak, majd ugyanolyan hirtelen felröppentek és mintha egyenesen nekik bizonygatták volna szép tisztán csengő hangjukon, hogy „csiz-itt-csiz-itt”, pedig senki sem merete volna kétségbe vonni, hogy itt vannak.

A Doktor hátát nézte, a kissé csámpásan meregető lapátot, a kormánymozdulatokat az evezővel korrigálta, nehogy a partközéiben leselkedő kövekre fussanak. Egy nap alatt megkerülni a Szentendrei-szigetet nem teljesítmény, de azért meg

kell markolni a lapát nyelét. Most erre volt szüksége, hogy a kötelező óvatosság elterelje a figyelmét és a fizikai erőfeszítés felfrissítse. Nem gondolt semmi másra, csak arra ügyelt, hogy a lehető legközelebb húzzanak el a part mellett és mégse fusanak zátonyra, s a parton ólálkodó „ösellenség”, a pecázók horgászsinórájt se tekerjék az evezőlápára. A Nap verte őket, s a Tanár hiába kente be magát az ötös faktorszámú Pitz Biunnal, kénytelen volt a nagy meleg ellenére is bebújni ezenes ingébe. Üres kajakkal, két jó evezősnek gyerekjáték a szentendrei sodrás, a kisoroszi hajóállomás nehéz szakasza, s a déli kánikulát már a váci ágban „bekelték ki”. Hajnali indulás, déli pihenés - ez volt a Tanár jelszava, ehhez azonban csak „magányos merénylőként” tudta tartani magát, a többiek ugyanis reggelenként szerettek lustálkodni, s lábrázás ürügyén nagyokat fürödni. A Csónakház nyitása már mind a kettőjüket a Római parton érte, s most, a könnyű ebéd, a spirituszon főtt tea után, kiterítettek két sátorlapot és hanyattfekve nézték a föléjük boruló eget, a fák égre rajzolt bozotos mintázatát.

Szemben a nógrádverőcei parton surmó gyerekek kacázta, egy-egy sikerültebb dobás után még a kiáltásukat is érteni lehetett. A rekkenő hőségben még a hajók is deleltek volna, a víz csendes volt, a kajak az árnyékban hűsölt, s ők ernyedt izmokkal, mozdulatlanul feküdtek. A Doktor váratlanul megszólalt.

„Irigyellek”, mondta, s ebbe az egyetlen szóba szeretet és elismerés volt sűrítve. „Irigyellek”, koppant újra a szó, mindketten hallgattak, s a Tanár néma tiltakozásul becsukta a szemét. „Hagyd abba...! Az Isten szerelmére, hagy abbal!”, szeretete volna mondani, de nem szólt, csukott szeméről levette a szemüveget és várt. A Doktor pedig monoton hangon, mintha nem is a mellette fekvő Tanárnak, hanem csak önmagának mondaná, arról beszélt, hogy számára követhetetlen példakép a Tanár életvitel, az a tervszerűség, ahogy egyik téglát rakja a másik után, mindig tudja, hogy mit miért tesz, s minden gesztusán látszik, hogy van életprogramja, hogy a szeszélyes véletlent sikerült száműznie az életéből. Valahányszor vitába keveredik kollégáival, az ő életét, pályáját szokta példaként emlegetni, hogy becsületesen, megalkuvások nélkül is lehet értékes életet élni, hogy csak így lehet. Most, amikor mindenki az összekötetései révén jut előre, amikor sokan, mondhatjuk úgy is, hogy legtöbbször azért lépnek be a pártba, tagadják meg magukat, csapiják be a lelkiismeretüket, azért vállalják a hazugságot, hogy érvényesüljenek, a Tanár aszkétikusan kívül marad mindenben, csak a lelkiismeret parancsának enged, valóságos meggyőződését sem tagadja meg, és mégis, ha lassabban is, de a külső elismerés is kénytelen meghunyászkodó kutyaként a lába elé kussolni. A Livius-kommentárok mégiscsak megjelentek, külföldön is felfigyeltek rá, a szakfolyóiratok is sorra közlik tanulmányait és ami ezek mögött lehet, arról még a legközvetlenebb barátok is csak elejtett szavakból értesülhetnek, mert a dicsekvés sem tartozik a tanár életprogramjába. „És ami talán mindennél fontosabb, hogy szeretnek.” A Tanár karja megrándult, könyökből fölemelte a kezét, a doktor azonban észre sem vette a mozdulatot, de ha látja, akkor is folytatta volna, hisz oly régen el akarta mondani mindezt, hogy miért, arról nem tudott volna számot adni, de érezte, hogy erre a (Valomásra) neki is szüksége van, vagy talán csak neki van szüksége a bizonyosságra, hogy a Tanár akár a hallgatásával is megerősítse. „Igenis, szeretnek!” ismételte meg, mintha önmagát győzködné. „Mikor benn jártam nálatok, a kollégánód olyan őszinte elragadtatással, sőt áhitattal mondta, hogy külföldi vendégeket kísérsz, mintha szerelmet vallott volna.” A Doktor a szeretet és a megbecsülés erejéről beszélt, hogy ez az a kötőanyag, amely a katedrálisokat összetartja, nélküle köveire hullanék szét az egész szépen megtervezett építmény.

A Tanárnak annyira sem tellett erejéből, hogy felnyissa a szemet, hogy újra felemelje a karját, hogy megállítsa a szóáradatot, amelynek minden mondata egy-egy éppen gyógyultnak hitt sebet szaggatott fel. Hiába fájt egyáltalán, az esze mintha függetlenítette volna magát, latin szövegeket duruzsolt a fülébe:

„Recrudescunt diutina inclytæ gentis Hungaræ ulnera. . . . kiújulnak a jeles magyar nemzet sebei... felszakadnak a jó hírrel fénylő Magyar Nemzetnek hajdani sebei... ”

Recrudescunt vulnera. . . . felszakadnak a sebei..." hajtogatta imamalomként az esze, az Orvos folytatta monológiáját, s közben a Tanár ujjait a felszakadt, fájó sebekbe bocsátotta.

"Nem érdeled meg - mormolta magában a nekikese-redett Tanár - és mégis kevesled. Szeretnek, de nem eléggé, mert neked semmi sem elég. Hogy is elégedhettél volna meg vele bármikor? Nem szeretnek csak kedvelnek. Mint ahogy talán te sem tudsz őszinte odaadással szeretni. Igaz, mindent megteszel, de mi történik benn, belül, legbelül, a várkastély legbelső szobájában? Hagyd a kertelést! Nézz szembe önmagaddal! Ott is elmernéd mondani mindezt? Ott is elő mernél hozakodni a te híres, „bene qui latuit bene vixit”-eddel? És mire mentél vele? Végül is tökéletesen sikerült a gyógykezelés, mit számít, hogy a beteg belehalt. Addig rejtőzködtél, hogy már magadat sem találod. Nyitott esernyő országos aszályban, ez voltál mindig, - visszhangzott benne egy nemrégien olvasott verssor. - Hány álmatlan éjszaka lapul pupillád mélyén, és az összeszorított szájszélű idegenség visszfénye hányszor sejlett fel

az áhítatos szeretet ölén, s ilyenkor saját magát képe reppen-tett vissza. Magaddal viaskodtál mindig, magad kosaraztad ki, ha kikosaraztak. Mit számít a Livius-kommentár, a külföldi út, az elismerés? Ezek elmúlnak. Nem ezekkel, hanem önmagaddal vagy élettogyitlan egy ketrecbe zárva!"

Mindketten hallgattak. A Tanár feje fölött forogni kezdett az ég, a fák törzse megtekeredett és lombuhogás nélkül adták át magukat a forgás szédületének. Meg kellett fogódzkodnia, tenyerét a sátorlapnak feszítette, a szájszéle az erőlködéstől elvékonyodott, mikor végre kitudta préselni magából a tompa szavakat. "Hagyd abba! Mit ér az egész... Nincs otthonom... családom... A feleségem egy hete bejelentette, hogy el-válík..."

Az ég tovább forgott, a fák nem omlottak egymásba, a katedrális kárpitja sem repedt meg, és végül a túlsó parton kacsázó gyerekek diadalordítása mindent visszarendezett a helyére. Némán heverték egymás mellett, s mikor a déli nap vesztett erejéből, vízre rakták a kajákat.

TORNAI JÓZSEF A MÁKONYOS CSODA

"Föld, tenger, ég, drága testvéreim",
ti ártatlanok vagytok minden
rossztól, csúftól, démonitól,
nem igaz, hogy az átok a madarakat, növényeket,
vizeket, felhőket is érte, csak az ember
torzult, elveszett, sötétbeli lény.
Gyíkok, erdei fák, kavicsok, hegyek, ti nőttök
és nem tudtok semmit rólunk, az elkárhozottakról.
Szarvasok, halak, fényes bogarak,
boldog testvéreim: ti mákonyos
csodái istennek és a teremtésnek!

ELVARÁZSLÓ

Bugyid, melltartód, harisnyád
a fotel támláján, és leginkább a bugyin,
ezen a sokszor-látott, gyöngyházfényű,
hófehér selyem-háromszögön
csodálkozom el. S míg te alszol,
fölkavarodnak bennem az évek: hol,
mikor, hogyan keresgéltem akárhányszor
az éjszaka ágyán, az éjszaka szobájában
vagy próbáltam lehúzni a te félálomban
is védekező ujjaiddal ellenkezve.
A bugyi mint (remélhetőleg!) utolsó
akadály vagy mint (még remélhetőbben!)
első kapu, amin át kell jutnom.
Vagy hogy ilyen bugyi mindig
ott van, *arra* simul rá, ahol én is
szeretnék lenni, akár naponta,
ezért akkor is ott érzem azt, ha
a kis gyűrött ruhadarabot minden megismert
hatalmával együtt a kezemben tartom.
Bugyid, melltartód, harisnyád

a fotel támláján: nem festhetnék
drámaibb tájképet. S elvarázslóbbctt.
Mert akárhányszor rám-villan még, mindig
a te szeméremajkaid, melled,
combaid, feneked rózsaszírom-bőrét
látom magam előtt földeregeni
az éjszaka ágyán, az éjszaka szobájában.

KÁLNAY ADÉL CSAK SZÁMOLNI HÁROMIG

Lassan sötétedett, lassabban, mint várta. A lába is zsibbadt, egész teste elgémberedett a szűk helyen. Mostanra már biztos észrevették a levelet, gondolta, észrevették, elolvasták, és a nénje meg is ijedti alaposan, neki azért van szíve, ha nem is tudja kimutatni. A többiekről nem tudta eltalálni, mit érezhetnek, de talán ők is megijedtek, mert a haláltól mindenki fél. Megijedtek és sajnálják is; szegény, mondják, hát csak odakíváncozott az anyjához. A nénje elsírja magát, és azt mondja, hogy nem kellett volna olyan keményen bánni vele. Erre a többiek is mind megbánják, amit ellene tettek, amitől olyan rossz volt neki, amilyen rossz még a pokolban sem lehet, aztán tanakodni kezdenek, merre is mehetett. Addigra már megtalálják a mérget is, vagyis a hült helyét, úristen, szörnyülködik a nénje, elvitte a gálicot, ilyen szörnyen akarja végezni! Akkor már nagyon sajnálják, szeretnék visszacsinálni az egészséget, főleg, mert benne van a levélben minden, hogy miattuk fog meghalni, és ezt biztos nem tudják jó lelkiismerettel elviselni. Valakinek meg csak eszébe jut, hogy nem mehetett máshová, mint a búvóhelyére, ahová mindig elrejtőzött, amíg egyszer ki nem lesték, s ki nem füstölték onnan, mint valami vadállatot. Gyűjtük rá, kiabálta valamelyik, talán éppen Sanyi, éppen ő, pedig úgy látszott, hogy neki semmi baja nem volt addig vele, gyűjtük rá, ordították kórusban a többiek, és meg is tették volna, ha nem nedves a fa, dehát előző éjjel végig esett, így csak füstölt minden. Úgy gomolygott a füst, hogy a gyújtogatók is köhögtek, de még röhögtek is, jót röhögtek rajta, és csúfolták, hogy füstölt malac lesz belőle. Ő ki akarta bírni, gondolta hogy nem lesz ebből már tűz, s lassan elhal a füst is, de végül csak nem bírta tovább. Azért sokáig tartott, mire kimászott, addigra már nem röhögtek, csak némán álltak, úgy nézték végig, hogy vaksin tapogatózva támolyog arra, amerre az utat sejtette. Amikor bepanaszolta őket a nénjénél, éppen vacsoráztak. Hívták, menjen ő is enni, de nem tudott még felkelni sem, émelygett a gyomra, fájt a feje rettenetesen. Nénje éppen szétmerte a levest a tányérokba, aztán ahogy meghallotta, hogy miért nem tud enni, hát még egyszer feltápáskodott, nagy nyögdecseléssel szétosztotta az ő adagját is, és odaszólt a gyerekeihez. Hát aztán mért csináltatok, ezt mondta, közben nem is nézett rájuk, választ se várt, el volt felejtve az egész. Ez még a tavasszal volt, akkor még mert panaszkodni, aztán rájött, hogy semmi értelme, sőt csak ő látja kárát, ha ki meri nyitni a száját. Mindenesetre a búvóhelye kitudódott, s ha nem is gyűjtötták rá többet, olykor rátámadtak, közel megdobálták, felmászta a tetejére, és úgy ugráltak rajta páros lábbal, hátha beszakad. Most is tudják, hogy

csak ide szökhettek, és talán már cihelődnek is, jönnek, hogy hazavigyék, vagy elvigyék a kórházba, attól függ, mit találnak, azért biztos reménykednek, hogy életben van még. De hát ő addigra nem lesz már életben, mert megissza mindjárt ezt a mérget, az majd kimarja a gyomrát, és azonnal vége lesz az életének. Amikor eddig jutott, elsírta magát, annyira szomorú lett minden, elszomorította, hogy neki most meg kell halni, ráadásul a pap azt mondta egyszer egy temetésen, ahol öngyilkost temettek, hogy nagy bűnt követél el fiam, a legnagyobb bűnt, amit Isten ellen el lehet követni, embert öltél. Ez akkor volt még, amikor élt az anyja, a szomszéd fia lett öngyilkos szerelmi bánat miatt, és ő nagyon megjegyezte, amit a pap mondott, mert érdekes módon mindent meg tudott jegyezni, ezt meg különösen, annyira ijesztően hangzott. Hát most ő is embert fog ölni, aztán nem is érdekli, mit szól hozzá a Jóisten. Biztos nem is szól semmit, hiszen azért se szól egy szót se, ahogy vele bántak. Meg hagyta, hogy minden rossz megtörténjen, hogy az anyja meghaljon, és ő egyszál maga maradjon. Nem tud a Jóisten az ilyen dolgokkal törődni, nem tud, vagy nem akar igazságot tenni a világban. Úgy lehet, ahogy egyszer a pap mondta a templomban, átvette az ördög az uralmát a földön, s Isten majd csak halálunk után ítélkezik. Akkor meg fogja őt büntetni, de nem számít, kapott már éppen elég büntetést, azt is ki fogja bírni.

Fázósan húzta össze magát, és kifelé hallgatózott. Mintha lépéseket hallott volna, szíve azonnal kalapálni kezdett, de aztán semmi. A lépések nem közeledtek, talán nem is voltak, csak belül a fejében hallotta őket. Aztán a mérget figyelte, szörnyű mérge lehet, biztos nagy fájdalmat okoz. Hallotta erről egyszer az anyját beszélni, kihallgatta, amikor a férjéről beszélt valakinek, éppen annak a néninek, aki azt mondta, hogy ő a gyámúgyról jött, mert bejelentés érkezett, hogy neki nincsenek meg a megfelelő körülményei. Akkor az anyja megmutatta a házat, az ő ágát, ami ott volt egy karnyújtásnyira a kályhától. Ezt nagyon szerette, mert minden reggel arra ébredt, hogy jó meleg van, s a falon ide-oda fények imbolyogtak, és az is jó volt, hogy csak neki volt külön ágya, a többiek összetolt szivacsokon aludtak, amilyen sorrendben jöttek meg este vagy a dolgukból, vagy a szórakozásból, olyan sorrendben feküdtek le. Hol a többi szoba, kérdezte az a néni, akinek igen szép szőke haja volt, és úgy mosolygott piros ajkakkal, mintha egy hercegnő mosolyogna. Nincs több szoba, válaszolta az anyja, az uram mindig hozzáfogott, aztán nem lett belőle semmi. Hátul van egy szufni, eredetileg az lett volna a fiúknak, de aztán nem lett. Elitta addigra már az eszé is, meg a pénzt is, amit arra tartogattunk. A néni arról fag-

gatta az anyját, hogy is van ez, hány gyerek van, kinek ki az apja, az anyja pedig nagy lelkendezve mesélt a gyerekeiről, azokról mindig szeretett mesélni. Itthon már csak a fiúk vannak, sorolta, a Jani, a Gyuri, a Lajos, meg a Józsi, ez a négy, de lassan mennek mind, Gyuri, a legkisebb most lesz katona, aztán vannak a többiek, a Mari, meg a Bori, ők már férjhez mentek, a Flórinak pedig van egy elvált asszony élettársa. Hát ők vannak az uramtól, egy fészkalja mind, végig is szenvedték az apjukat, csak a Gyuri gyerek nem, mert éppen négy hónapos volt, mikor meghalt az uram. No nem is baj, hogy nem látta, igen csúnyán halt az meg, megitta a gálicol, tudja, amivel permetezni szoktunk. Így tudta meg, hogy mi lett a testvérei apjával, megmaradt aztán az emlékezetében, mire jó a gálic. Az a néni szörnyülködött egy sort, aztán azt firtatta, mi van ennek a kislánynak az apjával, de az anyja erről már nem szeretett beszélni. Nagy szégyenem ez nekem, bíztam abban az emberben, aztán jól becsapott, kihasználta és becsapott. Az egyetlen, amit kaptam tőle ez a kis virágszál ni, mondta úgy, mint annyiszor már, és magához szorította. Az én Erzsikém, nekem egy késői vigasztalásom, nem adnám semmi pénzért, az apja meg azt akarta volna, hogy tetessem el, utána meg nem vállalta, úgy kellett szégyenszemre rábizonyítani. Itt a faluban is mindenki erről beszélt, az anyja ellenem tüzelte az embereket, mai napig is ott árt, ahol csak tud, s nem fogadja az unokája köszönését sem. Képzelteri, néha még most is megkiabálják Erzsikét, hogy zabigyerek, meg szidják az anyját, ő meg csak röstellkedik, aztán hazafut sírva. Ezeket mesélte az anyja, s még mesélt volna tovább, de a néninek el kellett menni, többet nem is látták. A hivatalban, ahová a temetés után bevitték, ott találkoztam újból vele, rögtön megismerte a nevetéséről, és a néni is megismerte, a nevéen szólította. Nagyon szerencsétlen kislány ez, magyarázta a többieknek, és mind szánakozva néztek rá, jó lenne, ha minél előbb elintéződne az ügye, mondta még a néni, és megsimogatta a fejét. Hát az ügye elintéződött hamar, csak nem úgy, ahogy ő akarta. Megkérdezték ugyan tőle, hogy ő mit akar, kivel szeretne lenni, de nem vették figyelembe, pedig még sírt is, hiába. A Gyurival szeretnék lenni, sírta, ő vigyázza rám, addig is ő vigyázott, ha anya dolgozott. Aztán Gyurit is megkérdezték, ő a vállát vonogatta, és azt mondta, én nem bánom, én nem bánom. Mégse úgy lett, hanem úgy, hogy a nénjéhez került. Ott lesz a legjobb helyen, mondta az a bácsi, aki az ügyét intézte, teljes családban kell neki felnőni, hiszen eddig nem volt apja, most meg már anyja sincs. Mari, a nővére fekete ruhában álldogált a hivatalban, s amikor átadták neki elsírta magát, magához szorította, de úgy, hogy alig kapott levegőt. Gyere te kis árva, mondta, nálunk jó sorod lesz, majd meglátod. No, azt meglátta hamar! Kezdve azzal, hogy Mari férje nem is beszélt senkivel a családból, mert egyszer búcsún, amikor mindenki hazamegy a szülői házhoz, hogy jót egyen, igyon, meg mulasson, összeverekedett részegen a sógoraival, azok meg jól el-tángálták, hogy pár napig lábra sem tudott állni. Amikor pedig lábraállt, ahelyett, hogy megköszönte volna a gondos ápolást, a finom kacsalevest, és a sülteket, nagy káromkodással rájuk dörrentette az ajtót, hogy kitört az összes üveg belőle. Attól fogva még Mari is csak titokban mehetett hozzájuk, egyik unokáját se láthatta az anyja, s amikor könyörgött, azt üzenté, hogy nem akar látni egy olyan asszonyt, akinek vadállatok a kölykei. No, az igaz, hogy elég durvák voltak a testvérei, ha ittak, de a Mari ura minden túltett. Az anyja mesélte, hogy már az eskü-

vő napján is megverte Marit, mert nem tetszett ahogy nézett a papra. Mindenért megver a Feri, panaszkodott eleinte Mari fűnek, fának, mintha dicsekedne, aztán később már nem panaszkodott, csak tűrt csendesesen. Lett három gyereke, mind annyira vadak, hogy a szóból nem is értettek, csak a verésből. Nem is baj, hogy nem jöhetnek ide, mondta az anyja, minek is jönnének, ha nem értik a szép szót, ő meg helyeselt. Egy lagzin látta őket, mit csinálnak, aztán hogy kalapálja el őket az apjuk, hát azt rémületes volt látni. A legkisebbet, lehetett vagy két éves akkor, csak felkapta a karjánál fogva, lógott, mint egy béka, aztán úgy verte hatalmas tenyerével ahol érte, a gyerek meg pörgött, forgott a levegőben és ordított, mint a sakál, utána meg ott folytatta a rosszaságot, ahol ab-bahagyta, így nem lehet, mondta az anyja egyszer Marinak, meglátod megver az Isten, hogy ezt eltűröd. Téged verhet, de a gyerekeidhez miért engedted nyúlni, én ezt sose engedtem apátoknak, pedig ő se volt egy szelíd természetű ember. Vigyázz, mert még olyan gonosszá tesz téged is, mint ő maga. Mari ezen aztán megsértődött, nem is jött többet. Az anyja egy ideig szomorkodott, majd beletörődött. Olyan ez a Mari, mint az apja, még inkább a nagyi, olyan szelídnek látszik, mint aki kettőt se tud szólítani, a lelke mélyén meg fortyog az indulat, mondta, aztán nem is emlegette többet. Mari egész úton szorososan húzta magához, nagyon nem esett jól, rossz szaga volt, izzadság szaga, még valami orvosság szaga is, de olyan, amitől hányingere támadt. A buszon ismeretlen emberek bámulták őket, összesúgtak néha. Erzsiké nem bírta a nézésüket, inkább kifelé bámult, de a táj sem tetszett neki, olyan idegen volt, akárcsak az emberek. Arra gondolt, milyen rossz lesz itt élni, s hogy meddig kell kibírni, de akárhogy számolta, még hét év kellett ahhoz, hogy tizennyolc éves legyen. Hosszú, poros faluban szálltak le a buszról, rengeteget kellett menni, amíg elértek a házhoz. Elhanyagolt, tyúkszaros volt az udvar, egyetlen szépsége egy hatalmas eperfa, aminek ágai majd a földig értek, s a tyúkok ugrálva csipegették róla az epret. A nagy ház balra állt, de Mari a konyha felé terelte. Az ajtón szakadt, koszos függöny lengedezett. Itt a mi lányunk, kiáltotta lelkendezve, és betolta az ajtón. Erzsiké semmit nem látott, mert a konyhában sötét volt. Az orrát ismét émelyítő szag csapta meg. Lánya ám a rossebbnek, de nem nekem, mordult valahonnan a fölledt homályból egy durva, rekedt hang, a magad nevében beszélj csak, mert megváglak! Ez volt Feri, a sógora. Hívhatod apának, ahogy a többiek, ha kedved van, bízatta Mari ezekben az első órákban. Látszott rajta, hogy nagy jót akar tenni, hogy szeretne anyjának legalább így örömet, vagy megnyugvást szerezni. Ez aztán legfölből ha másnapig tartott, utána abban merült ki a jósa, hogy nem bántotta, az igaz meg sem védte soha. Legtöbbször úgy látszott, nem is látja, nem is tud róla. Tényleg, meg volt neki a maga baja. A folyton részeg, verekedős ura, az idétlen, gonosz gyerekei, meg az egész rohadt, tetves élet, ahogy mindig mondani szokta. Eleinte azért nem volt olyan szörnyű, mert békén hagyták. Aztán mintha összebeszéltek volna, egyszerre rontottak neki. Miattad jut nekünk kevesebb étel, sziszegte Kis-mari, te meg dagadt vagy, mint egy disznó, tette még hozzá, és úgy nézett rá tényleg, ahogy a levágásra váró disznóra szoktak. A két fiú ettől kezdve állandóan csúfolta, malac, röfi, coca, ilyeneket mondtak, időnként köpködtek rá, meg bele az ételébe, és egyéb gusztustalanságokat csináltak, például belefújták az orrukát a ruhájába, a legszebb ruhájába is, a bordó bársonyba,

amit egy cigányasszonytól vett az anyja. Azt nagyon szerette, fehér csipkegallér volt rajta, ez tetszett a legjobban. Tudta, hogy feszül rajta, nem is áll jól neki, mert olyan, mintha rég kinőtte volna, mégis annyira szerette. Aztán érezték, hogy ez nem volt elég, s belenyírtak ollóval a gallérjába. Akkor nagyon sírt, úgy érezte, megszakad a szíve. Minek bőgsz, azzal nem lesz jobb, mondta neki Mari, én sem bőgök már, így vigasztalta, aztán ivott egyet a borból, ami ott volt folyton a vizespadon, a vödörök mellett. Mari nem ivott sokat, legalábbis nem annyit, mint az ura, de azért olykor estefelé már akadozott a nyelve. Olyankor csak ledőlt a mindig vetetlen ágyra, és már horkolt is, felőle aztán összedülhetett a ház. Erzsí ilyenkor félt a legjobban. Félt a sógorától, aki állandóan fenyegette, hogyan teszi el az útból, és félt a fiúktól, meg a barátaiktól, akik mindig kitaláltak valamit a kárára. Ellopkodtak értékes holmikát a tiszta házból, elvették a félretett, ajándékba kapott likőrösüvegeket, cigarettákat, aztán röhögve mondták, hogy Erzsire fogják majd. Úgy is azt mondjuk, hogy te voltál, meg is esküszünk rá, neked itt úgysem hisz senki, aztán várták, mikor kezd bőgni. Egyszer meg lefogták, és beletöltöttek a szájába egy csomó pálinkát, még a szemébe is jutott, nem is látott egy ideig. Akkorra már rá lett uszítva a környék összes gyereke, főleg a fiúk. A lányok még úgy ahogy megvoltak vele, főleg ha nem tudtak kivel játszani. Olyankor mindig hívták, Erzsí, gyere már, aztán ha került játszótársuk, elküldték maguktól, meg csúfolták, kinevették, összesúgtak a háta mögött. A fiúk azonban nyíltan gonoszkodtak. Az a Sanyi volt az egyetlen, aki nem bántotta, aki végül is rá akarta gyűjtani a búvóhelyét. Sanyi szép fiú volt, és tetszett neki, azt sem bánta, ha észrevették, még azt sem, hogy csúfolták érte. Esténként arról ábrándozott, hogy le fog fogyni, szép, karcsú lány lesz belőle, és Sanyi észreveszi majd, bele is szeret, feleségül kéri. Egyszer álmodott is ezzel, ott álltak a templomban, és fogták egymás kezét, ő karcsú volt és magas, Sanyinak pedig már kis bajusza volt. Gyönyörű zene szólt, és jött feléjük a pap, hogy az áldását adja rájuk. Itt vége lett az álomnak, és azóta szeretné újra álmodni, de még nem sikerült. Néha úgy látta, hogy Sanyi másként néz rá, mint a többiek, ilyenkor nagyot dobbant a szíve. Aztán eljött élete legszörnyűbb napja. Kint volt a réten a birkákkal, mert olykor rábízta az állatokat is, nemcsak a konyhai munkát. Erősen lehűlt az idő, ott vacogott egy szál ruhában, papucsban, és már éhes volt nagyon. Egyszer látja, hogy egész csapat fiú közelít, egymást lökdösik, taszigálják, s beszélnek nagy hangosan. Megijedt nagyon, rögtön azt nézte, hogyan futhatna el, de semmi útja nem volt a menekülésnek. A fiúk odaértek, közre is fogták, s mondták vihogva, hogy jó lennél a Sanyinak feleségnek, akarod-e, meg hogy, megbízott minket vizsgáljunk meg, hogy nézel ki valójában. Még szólni sem volt ereje, mikor nekiugrottak, felrántották a ruháját, a bugyiját pedig lehúzták. Felfogták a két lábát is, úgy tartották a magasba, ő meg csak jajgatott kétségbeesve. A fiúk nyírították, fúj de kövér, tisztára mint egy koca, na ezt elmondjuk a Sanyinak, és röhögtek, röhögtek vég nélkül. A kutya végül rákezdett a vad ugatásra, és a birkák is mind megbolydultak. Ekkor ledobták a földre, és elfutottak. Fogalma sem volt, meddig feküdt a földön, és amikor fölkel, már tudta, hogy nem akar élni tovább. Hogy nem bír itt ki hat esztendő, de még egyet sem. Attól kezdve az adott neki erőt, hogy a halálra készülhetett.

Már teljesen besötétedett, s ahogy fogyott a

fény, úgy fogyott a reménye is, hogy érte jönnek. Most már meg kell inni azt a mérget, nem tehet mást, meg kell inni, és szépen vége lesz mindennek. Nézte a mérget, úgy nézte, olyan sokáig, hogy könnybe lábadt a szeme. Vajon megsiratják-e, Mari biztosan, ott fog állni a koporsónál, és ájldozni fog, meg jajgatni, az anyja temetésén is ezt csinálta, még a friss sírhalomra is ráborult, úgy kellett lehúzni róla. Oda teszik majd az anyja mellé, visszakérül a faluba, ahonnan el se akart jönni. Gyuri is ott lesz, meg a többi testvére mind, aztán ők is megsiratják. Arra gondolnak majd, hogy nem kellett volna elengedni, nem kellett volna magára hagyni. Ott lesz az egész falu, mindenki siratni fogja, milyen szomorú vége lett neki. Amikor itt tartott, megint sírdogált egy sort, mert nemcsak látta, hallotta is, amit elképzelt, de még a ravatalozó szagát is érezte, a torka pedig úgy elszorult, olyan görcsösen, mintha már meg is itta volna azt a mérget. Ahogy megfogta az üveget, érezte, hogy megcsúszik a kezében, majdnem leejtette. Megszorította hát, hogy elfehéredtek bele az ujjai. Letekerte a tetejét, és megszagolta. Erős, szinte elviselhetetlen szag csapott az arcába, ismerte már, számtalanszor érezte, amikor szőlőt kötözött a hegyen, de ez sokkal, de sokkal erősebb volt. Gondolta elszámol háromig, és háromra megissza, úgy, ahogy egészen kicsi korában a kanalas orvosságot. Hogy irtózott attól is, még a szemét is behunyta, orrát is befogta, csak úgy tudta lenyelni nagy nehezen. Vitte a szájához az üveget, közben mondta magában, egy, kettő, és már az ajkához ért a megdöntött üveg, amikor olyan félelem fogta el, amilyet még soha nem érzett, pedig már félt elégszer életében. Hasonló volt ahhoz, amikor megtalálta az anyját az udvaron, s hiába szólongatta, hasonló volt, mert akkor is iszonyú hidegséget érzett, mintha azonnal megfagyna, csak vacogott, didergejt még akkor is, amikor átfutott a szomszédba, pedig kánikulai forróság volt. Anyukám, mi lesz velem, elsőnek ez jutott akkor eszébe, s ezt ismételte most is kocogó fogakkal. Az üveget már rég letette, meg sem kóstolta, mégis keserű ízt érzett a szájában, jött fölfelé a gyomrából, alig győzte visszanyelni. Annyira rázkódott, hogy le kellett fognia a lábait, de hiába. Csak reszketett és félt rettenetesen.

Amikor a házhoz ért, már sötét volt teljesen, s a házban egy villany sem égett. Megpróbált nagyon óvatosan beosonni. Tudta, hogy a konyhaajtót gyakran nyitva szokták felejtteni, remélte, most is úgy lesz, s úgy is volt, de csak belegabalyodott a függönybe, és az ajtó is nyikorgott, amikor megnyitotta. Hol a rossebben voltál, hogy a görény vinné el az ilyen kis ringyót, mint te, gyere csak, szétszedlek mindjárt, morogta Feri, de Erzsí tudta, hogy most nem bírna úgysem feltápászkodni. Várt egy kicsit, aztán besurrant, mint egy kis egér, s gyorsan lefeküdt az ágyára. Nagyon szorította a száját, ne zakatoljanak a fogai, megemelte magát, hogy a takarót kihúzza maga alól, s akkor kezébe akadt egy papír, szépen összehajtván. Tudta, hogy a búcsúlevele az, meg sem találta, el sem olvasták, gondolta, és a levelet begyűrte a zsebébe. A takarót maga köré tekerte, úgy belebújt, hogy a szeme sem látszott ki. Fújta befelé a levegőt, hogy minél hamarabb felmelegedjen. Nem gondolt már a halálra, sem a szomorú kis életére, csak arra, hogy múlna már el ez a vacogás, melegegdedne már át jéghideg keze, lába. Nem akart sem bosszút állni, sem embert ölteni, csupán aludni akart, elfelejtteni mindent, ami történt, s azt is, ami történhetett volna.

Hegymagas, 1996. nyarán.

NYÍRFALVI KÁROLY IN VIVO

Ha már beteg vagy
ne légy túl közel a földhöz
mert egekben hinni oly könnyű
de föld alá kerülsz te is süketen
vakon, elernyedtt testtel és kihűlt
elmével, csak múlásunk jelei,
méretei különböznek, fekvésünk
formája reménytelenül azonos
és egyhangú, mert néma
de van-e különbség nincs és nincs
semmi és semmi között
ezt megnézném még
mint örök hitetlen, hamvas, laikus,
nyeretlen kétéves üvegek, petri
csészék, pipetták közt lobogva a fél
világon, egész életem át az
utolsó percig.

S addig?
asztalomon a három majom
megérintem őket, úgy maradnak
érvényre jut majd szivárványszemem
arányló sarkában a kétely s a
remény?
üveget török, szörbe markolok
macskát, egeret, kutyát szélnek eresztek
házamba fogadok élni és enni csak úgy a
lételem, hisz lepkekönnyedségű
s nem rejtjeles a pusztítás mögött bűvó
sajnálat.

Volt a volt
van a van
s mi elég az elég
nem mozdul többé
hát lefejtem arcomról kézfejemről a
hámló bőrt
kísérletezzetek avval s legyen csend:
hallgatni akarom a túlélők
méltó szépséges csendjét erdőben
mezőn, szobám, "laborom" rettenetes
káoszában.

MELIORISZ BÉLA ÖRÖKZÖLD

bizonyára zavarba ejtően szerény, amolyan mindennapok szürke eminenciása, aki csak a munkának él, vagyis magyar hittel és aggodalmasan, de hangyaszorgalommal finoman formált feljelentéseket remekel /a kis élvhajhász/, unatkozó hivatalnokok örömére, tisztelve a hagyományt, névtelenül

TUDTÁK-E

eleinte gyanakvón és kíváncsian figyeltünk rájuk azon a valószínűtlennek tűnő délutánon, amint gyakran egymás szavába vágva beszéltek, mint hurcolták el /még a nemzeti mozgalmak hőskorában legendássá lett hegyvidéki erődbe/ a vérbe fojtott felkelés vezetőit, legalábbis azokat, akiket nem sikerült szitává löni, ahogy a szárazföldi csapatok és a haditengerészet jó néhány /a napokkal későbbi híradások minősítése szerint/ a lázadókkal cinkos tisztjének testét, s ha így van, újra fölteszik az ismert lemezt, kíváncsiskodó újságíró hal meg autóbalesetben, és akik csak mások vérével képesek beírni nevüket népük történelmébe, most szégyenletes módon sütögetik a saját pecsenyéjüket, igen, ilyen irodalmiasan fogalmazott egyikük, biztosan néptanító, ahogy lenni szokott, de máig is tisztázatlan, tudták-e igazán vagy csak sejtették valahogyan, mi történt, izgatótságuk ugyan meggyőzőnek tűnt, bizalmatlanság nélkül kínáltuk hát őket maradék cigarettánkból, s gondoltuk, régebben talán szívesebben meséltek volna inkább emlékezetes, magunk közt szólva pikáns kis nőügyeikről, mikor a macit még gondolkodás nélkül hajtották a málnásba, csakúgy, mint mi

TALÁN CSAK SEJTEM

évekké sokasodtak, de pontosabb így, ha nemesültek az álmatlan órák, az igazságot kereső, nyugtalan tépelődésekkel teli, látomásos órák, úgyhogy megjárhattam az összes /mások által létezőnek tartott/ utat s a feltételezések szerintiüket, a törékeny test változatos kínjainak szakadékait, s a lélek titokzatosan veszélyes ösvényeit, s bár /kis túlzással vagy éppen anélkül/ minden ismertnek tűnt, legalábbis felhőborítóan ismerősnek, ma sem tudom persze, csak sejtem a dolgok lényegét, úgyhogy ne akarjatok kérdezni többé, lázas és lázító, s kétségbeejtően fogyóban az igazán tiszta szó, faggassátok inkább a szépség ígéretével vigasztaló végtelenséget

BENCZÚR GYULA • VAJK MEGKERESZTELÉSE

ZSOLDOS ATTILA: HONFOGLALÁS ÉS ÁLLAMALAPÍTÁS*

A nagyszentmiklósi kincs rajza

Honfoglalás kori férfiviselet

A magyar honfoglalás ismereteink szerinti első részletes összefoglalása jó háromszáz évvel az események után készült el. A munka szerzőjét Névtelenként (Anonymus) szokás emlegetni, részint mert ő maga a névtelenség homályába burkolózott "mesternek mondott P"-nek nevezve magát, részint pedig azért, mert a kilétének felderítésére több mint két évszázada meg-megújuló erőfeszítésekkel folytatott kutatások mindmáig nem vezettek megnyugtató eredményre. Személyéről ily módon csak annyi tudható bizonyosan, amennyit munkájában elárul. Megemlíti például, hogy egykoron Béla király jegyzője volt, azt viszont elhallgatja, hogy melyiké. Az idők során mind a négy szóba jöhető magyar uralkodó mellett merültek fel érvek, s bár jelenleg is vannak hívei a kutatók között más megoldásoknak, a történészek többsége ma már kétségtelennek tartja, hogy a kérdéses király III. Bélával /1172-1196/ azonosítható, s ennek megfelelően az írás valamikor a XIII. század elején készült, hogy pontosabban mikor, az további viták tárgya. Anonymus munkájának lapjain a honfoglaló magyar hősök diadalmas csatákban győzik le a Kárpát-medence ellenséges fejedelmeit, akik többnyire életüket vesztik a harcokban, népük pedig alázatosan hódol.

Jóllehet XVIII. századi előkerülése óta Anonymus elbeszélése jelentős hatást gyakorolt a magyar történelmi köztudatra, az általa előadottnak vajmi kevés köze van a honfoglalás valóságos eseményeihez. Igaz, a Névtelen tollát voltaképpen nem is a szó mai értelmében vett történetírói szándék vezette. Munkája mindenekelőtt irodalmi alkotás, mely a kor divatjának megfelelően regényes formában jeleníti meg választott témáját. A szerző forrásként kisebb részt a külföldi tanulmányai során megismert történelmi munkákat használta - tudjuk, hogy fiatalon francia földön tanult -, főként azonban az uralkodóház és egyes előkelő rokonságok családi hagyományait értékesítette. Ahol még ennyi sem állt a rendelkezésére, mint például a honfoglalók ellenfeleit illetően, ott a képzeletére bízta magát, s jórészt helynevek megszemélyesítése révén gondoskodott arról, hogy a dicső ősöknek legyen kiket legyőzniük. Jellemző e tekintetben, hogy a honfoglalás idején a Kárpát-medencében vagy annak szomszédságában élt és hiteles forrásokból ismert valóságos történelmi személyiségek közül Anonymus egyet sem ismert. Összességében elmondható, hogy a Névtelen saját korának viszonyait vetítette vissza a múltba, miközben részben vagy egészben hitelesnek tekinthető magyar hagyományok töredékeit is írásba foglalva szerkesztette meg a honfoglalás általa elképzelt történetét. Munkája értékes történelmi forrás, csak hogy nem a honfoglalás kora és eseményei ismerhetők meg belőle, hanem sokkal inkább a XIII. század elejének Magyarországáé.

Az a kép, amely a magyar honfoglalásról a kortárs és a közeikori, adataikban megbízható források híradásai alapján kirajzolódik, talán kevésbé színes, mint Anonymus elbeszélése, viszont feltétlenül hitelesebb. Az események megértése érdekében azonban feltétlenül hasznos néhány szót ejteni a Kárpát-medence IX. századi viszonyainak alakulásáról.

Az Európa földrajzi közepén fekvő, nagyterjedésű medence népvándorláskori története meglehetősen mozgalmas volt. Előbb a hunok uralták, majd két germán nép, a gepidák és a longobardok osztottak rajta. A VI. században egy, a hunokhoz hasonlóan keleti eredetű lovasnomád nép, az avar a maga uralma alatt egyesítette - ismert története folyamán először - a Kárpát medencét. Az Avar Birodalom a VIII-IX. század fordulóján omlott össze részint a frank Nagy Károly császár, részint a Balkánon a VII. században letelepedett s utóbb elszlávosodott török nyelvű nép, a bolgárok támadásai következtében. Egy újabban felmerült elképzelés szerint a külső támadások következményeit az egyidejűleg bekövetkező s kedvezőtlen hatású éghajlatváltozás tette katasztrofálissá. Az avarok bukása után a Kárpát-medence nyugati része - hozzávetőleg a mai Dunántúl területe - a Frank Birodalom keleti határtartományává lett. Ettől északra - a felvidék nyugati felén - egy szláv államalakulat

A nagykanizsai Identitás Szabadegyetemen elhangzott előadás változata. (A szerk.)

jött létre, melyet 830 körül a frank függésben lévő szomszédos morva fejedelemség kebelezett be. A mai Alföld és Erdély déli sávja felett a bolgárok laza fennhatósága érvényesült, az Alföld többi részét pedig az "Avarok pusztaságai"-ként ismerték a korban.

A Kárpát-medence már a honfoglalás előtt sem volt teljesen ismeretlen terület a magyarok számára. Egy frank belháború alkalmával az egyik fél szövetségeseként 862-ben magyarok harcoltak a mai Ausztria területén, s a következő évtizedek gyakori frank-morva háborúiban is hol az egyik, hol a másik fél oldalán tűntek fel magyar segédcsoportok. Vannak olyan, nem teljesen valószínűtlen feltételezések, melyek szerint ezek a nyugati vállalkozások azzal az eredménnyel jártak, hogy a magyarok már a 890-es évek első felében ellenőrzésük alá vonták a Kárpát-medence északkeleti területeit, ha tömeges betelepüléssel még nem is számolhatunk ebben az időpontban.

A tulajdonképpeni honfoglalás közvetlen előzménye egy bolgár-bizánci háború volt, mely 894-ben tört ki. A bizánci szövetségre léptek az akkor még a Kárpátoktól keletre, Etelközben élő magyarokkal, így módon fogva harapófogóba a bolgárokat. A háborúba bekapcsolódó magyarok kezdeti sikereinek az vetett véget, hogy a bolgárok váratlanul békét kötöttek a bizánciakkal, s megbosszulandó a korábban elszenvedett vereségeket, a Etelköztől keletre élő török nyelvű besenyőkkel szövetségre léptek a magyarok ellen. Miközben a magyar seregek az Al-Dunánál a bolgárok ellen vették fel a harcot, a besenyők rátörtek a védtelenül maradt etelközi magyar szállásokra. A menekülésre kényszerült magyarok Erdélyben találtak menedékre, de itt csatlakoztak hozzájuk a bolgároktól vereséget szenvedő magyar seregek. Mindezen események legvalószínűbben 895-ben történtek, az időpont pontosabb meghatározásához azonban forrásaink nem elégségesek.

A kettős vereség és a korábbi szállásterületek elvesztése nyilván komoly megrázkódtatást jelentett a magyarok számára, nem csoda tehát, hogy a következő néhány évben hallgatnak róluk forrásaink, alighanem soraik rendezésével voltak elfoglalva. Másfelől az a körülmény, hogy az Etelközt elhagyó magyarok 895 és 899 között mégis csak képeseknek bizonyultak a Kárpát-medence keleti felének birtokbavételére s az alföldi bolgár uralom felszámolására, arra figyelmeztet, hogy a bolgároktól és a besenyőktől elszenvedett vereség következményei, ha mégoly súlyosak is voltak, katasztrofálisnak semmi esetre sem minősíthetők, s nem törték meg végzetesen a magyarság erejét sem.

A néhány éves erőgyűjtés oly sikeres volt, hogy a magyarok 899-ben már támadó hadjáratra is vállalkozhattak. Ebben az évben Arnulf frank császár biztatására Itáliára támadtak, északi részeit feldúlták, s az ellenük vonuló Berengár itáliai király - Arnulf császár politikai ellenlábasa - seregét szétverték. Az Itáliában töltött telet követően a visszatérő magyar seregek, egyesülve a Tiszántúlról előtörő otthon maradtakkal, 900 nyarán elfoglalták a Dunántúlt és a Felvidék addig frank, illetve morva fennhatóság alatt álló területeit, uralmuk alatt egyesítve immár a Kárpát-medence egészét.

A honfoglalás tehát, mint látható, nem egyetlen lendülettel történt, hanem egy jó évtizeden át elhúzódó, egymástól világosan elkülöníthető események láncolatából állt, s korántsem volt olyan diadalmenet, mint amilyennek Anonymus elképzelte. Az új haza birtoklásának biztosítása is még további évek harcaiba telt. 902-ben a magyarok elpusztították a morva államot, s a Kárpát-medencétől nyugatra eső területeinek egy széles sávját fennhatóságuk alá vonták. 907-ben pedig a mai Pozsony közelében vívott brezalauspurci csatában legyőzték a Dunántúlt visszafoglalására indult bajor sereget, véglegessé téve ezzel a Kárpát-medence meghódítását.

1100 év távlatából visszatekintve a honfoglalás jelentősége a mai magyarság számára magától értetődő: ennek az eseménynek a során vették ősei birtokba azt a területet, melyet mai is hazájának vall. Az egyetemes európai történelem szempontjából nem kevésbé fontos eseményről van szó, hiszen a magyarok Kárpát-medencei honfoglalása szervesen illeszkedik abba a világtörténelmi folyamatba, amelynek eredményeként az V-VIII. században lezajlott germán népvándorlást követően a VII-IX. szá-

A nagyszentmiklósi kincs rajza

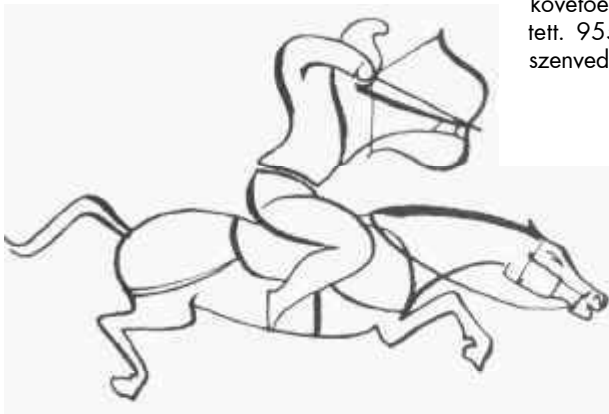
Honfoglalás kori női viselet

zadban bekövetkező újabb népmozgások megrajzolták a mai Európa etnikai arculatának főbb vonásait.

A nagyszentmiklósi kincs rajza

A honfoglalást követő évszázad magyar történelmének ismertetéje sajátos kétfarcúság a jellemző. Míg a nyugati és déli irányba vezető támadó hadjáratok - közsímet elnevezésük szerint: a kalandozások - eseményeit illetően viszonylag bőséges és részletes adatokat tartottak fenn a külföldi források, a magyarság belső viszonyaival kapcsolatban jóval kevésbé vagyunk tájékozottak. Kiváltképp keveset tudunk a szorosan vett politikátörténetéről hiszen a korszak fő forrásbázisát jelentő régészeti leletek éppen ebből a szempontból szolgálnak a legkevesebb és legnehezebben értelmezhető felvilágosítással. A honfoglalók társadalmi és politikai szervezetére vonatkozó ismereteinket részint azon mohamedán földrajzi írók leírásai alapozzák meg, akik az etelközi magyarokról tudósítanak, részint pedig VIII. (Bíborbanszületett) Konstantin bizánci császár X. század közepén készített munkái, melyek - részben legalábbis - Konstantinápolyban járt magyar előkelők beszámolóin alapulnak. Az ezekből kibontakozó kép szerint a magyarság nemzetségekre és azokból felépülő törzsekre tagolódott. Konstantin császár hét törzset sorol fel, s ezek alkották a magyarság egészét politikai keretbe foglaló, Hétmagyarnak nevezett törzsszövetséget. (Nyolcadik törzsként szokás figyelembe venni a magyarsághoz még a sztyeppén csatlakozott kabarok csoportjait) A törzsek kezdetben bizonyára inkább laza szövetsége fölött a IX. század dereka táján sajátos fejedelmi rendszer épült ki. Ez kazár mintát követett, a magyarok ugyanis az idő szerint a kelet-európai sztyeppén nagy részét Kazár Birodalom alattvalói voltak, s magának a fejedelemségnek a létrehozását is a kazár uralkodó, a kagán szorgalmazta. Az új uralmi rendszer "kettős fejedelemség néven" ismert a magyar történetírásban. Elén a *kende* címet viselő, szakrális tiszteletben részesített fejedelem állt, aki helyett azonban a kormányzat napi ügyeinek vitele - azon belül is kiváltképp a hadvezetés feladatai - a *gyula* tisztégét ellátó személyre hárultak. A honfoglalás előestéjén Álmos lehetett a *kende*, akit fia, Árpád követett e méltóságban, s alighanem Kusál, elterjedtebb, de helytelen névváltozat szerint: Kurszán - volt gyulaként Árpád vezértársa. (Más vélemény szerint a két fejedelmi méltóság éppen fordítva kapcsolható Árpád és Kusál személyéhez.) A honfoglalást követően, valamikor a X. század első éveiben meghalt Kusál és Árpád, s velük úgy tűnik, sírba szállt a kettős fejedelemség rendszere is. A magyar törzsek közötti kapcsolatok természetesen nem szakadtak meg, ám a továbbiakban a törzsek politikai tekintetben a maguk útját járták. Önállóságukra jellemző, hogy egymástól függetlenül is igyekeztek megoldani azt a válságot, melyet a kalandozások mind gyakoribbá váló kudarcai idéztek elő a X. század közepén. A vélhetően Erdélyben megtelepedett törzsek - melynek törzsfői családján belül az egykori *gyula* címe öröklődött - a Bizánci Birodalommal való kapcsolatfelvételtől remélte a megoldást. A törzsfő - akinek személyneve nem ismert, forrásaink a "Gyula"-ként emlegetik - 950 táján Konstantinápolyban járt, felvette a keresztséget, s népe megtérítését elősegítendő egy püspökké szentelt szerzetest is magával vitt országába. Nem sokkal előbb egy másik törzsfő, a kalandozások egyik legaktívabb vezére, Bulcsú is a császárvárosba látogatott, ahol szintén megkeresztelkedett. Ő azonban, ellentétben a "Gyulá"-val, ezt követően sem hagyott fel a kalandozásokkal, mígnem végül rajtavesztett. 955-ben az Augsburg melletti Lechmezőn megsemmisítő vereséget szenvedett I. Ottó német királytól - a későbbi Nagy Ottó német-római császártól -, aki az elfogott Bulcsút más magyar vezérekkel együtt a csata után kivégeztette.

Vadász egy kínai domborműről

déséhez. Indokolt ugyanis feltelezni, hogy a nyugati hadjáratokban elsősorban érdekelt törzsek erősen meggyengültek 955 után, s ezt a helyzetet a honfoglaló *kende*, Árpád

Az augsburgi katasztrófa egy csapásra véget vetett a nyugati kalandozásoknak. Következései között azonban legalább ennyire jelentős volt az, hogy minden jel szerint döntően hozzájárult a Kárpát-medencén belüli erőviszonyok átrendeződéséhez.

pád törzse a maga javára használta ki. Amennyire tudható, Árpád halála után törzse élén az ő leszármazottai követték egymást, s az is valószínű, hogy az Árpádok fenntartották elvi igényüket az összes magyar feletti uralomra, mégha tényleges hatalmuk csak saját törzsük népére terjedt is ki. Az Augsburg után előálló helyzetben viszont az Árpádok fokozatosan, s aligha fegyveres konfliktusok nélkül, a maguk uralma alá kényszerítették a törzsek egy részét, s Árpád dédunokája, Géza már a Kárpát-medence nyugati felének uraként halt meg. Amikor fia, István átvette tőle az uralmat, a Kárpát-medence keleti területein még legalább két politikai központ létezett: Erdélyben Géza özvegyének, Saroltának a fivére, az ifjabb "Gyula", az Alföld déli részein, a Temes-vidéken pedig Ajtony országolt. A magyar történeti köztudatban István személyéhez kapcsolódó államalapítás egyik fő eleme éppen ezen önálló uralmi centrumok felszámolása volt. István 1003-ban legyőzte nagybátyját, a "Gyula"-t, s ismeretlen időpontban - a legvalószínűbben az 1020-as évek végén - Ajtony leverésével az utolsó törzsfő önállóságát is felszámolta.

A Kárpát-medence politikai egységének megteremtése kétségtelenül alapvető mozzanat volt a magyar államalapítás szempontjából, István és apja hatalma között az igazi különbséget mégsem az általa uralt terület nagysága jelenti. Istvánt elsősorban az emelte Géza és Árpádtól leszármazó többi előde fölé, hogy keresztény királyként uralkodott. Az uralmának nemzetközi elismerést biztosító koronázásra 1001. január 1-jén /vagy 1000. december 25-én/ került sor. A XII. század elején István élettörténetét megíró Hartvik püspök szerint koronáját II. Szilveszter pápa küldte, egy kortárs német krónikás viszont úgy tudta, hogy III. Ottó császár "kegyéből és biztatására" nyert koronát. A két változat végső soron nem zárja ki egymást, hiszen tudható, hogy a pápa és a német-római császár az idő szerint szorosan együttműködött egymással. Az mindenesetre kétségtelen, hogy akárhonnán is származott az első magyar király koronája, s akárki is kezdeményezte az ékszer megküldését, István független uralkodóként csatlakozott a keresztény fejedelmek közösségéhez.

Megkoronázását követően István komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy országában és udvarában meghonosítsa mindazon szokásokat, amelyekkel korának keresztény uralkodói éltek. Megindult az önálló magyar pénzverés, a király fontosabb egyházalapításait oklevelek foglalták írásba, s István törvényekben szabta meg népének *"miképpen éljen tisztességes és békés életet"*. Mindhárom esetben jól érzékelhető a nyugati, elsősorban német minták követése, ám az is bizonyítható, hogy nem egyszerű szolgai másolásról van szó, hanem a nyugati modelleket a sajátos magyar viszonyokhoz alkalmazva ültették át a hazai talajba.

Az István megkoronázásával megszülető Magyar Királyság függetlenségének legbiztosabb jeleként a király egyházszervező munkája eredményeként önálló magyar egyháztartomány kelt életre, élén Esztergom érsekével. A kereszténység az ezredforduló táján nem volt teljesen ismeretlen a magyarság előtt, sőt, István anyai nagyapja, az idősebb "Gyula" országában a kereszténység keleti /görög/ ágához kötődő tértőpüspökség is működött a X. század közepe óta. A latin kereszténység azon döntést követően kezdett tért hódítani, mellyel Géza fejedelem megnyitotta országát a nyugati térítőkre. Megkeresztelkedett ő maga, s népét is erre szorította, ha kellett, fegyveres erővel. Bár Géza kereszténysége sokkal inkább a keresztény Nyugat jóindulatának kieszközlésére irányuló politikai számításból, semmint belső meggyőződésből fakadt, fiát, Istvánt keresztény szellemben neveltette. István már valóban az új hit őszinte híve volt, s hosszú uralkodása alatt épültek ki a magyar egyházszervezet alapjai. A hagyomány íz egyházmegye felállítását tulajdonítja Istvánnak, s ezek mellett jó néhány bencés monostor köszönhette alapítását a királynak, aki részint birtokadományokkal, részint a tizedfizetés elrendelésével gondoskodott az egyházi intézmények fenntartásáról. A latin kereszténységhez való csatlakozás a politikai kapcsolatok mellett immár kulturális tekintetben is a Nyugathoz kötötte az országot.

Mivel a középkor államában az egyházra a lelkipásztori tevékenység mellett kifejezetten politikai feladatok is hárultak, az egyházszervezés elválaszthatatlanul hozzátartozik az államalapítás történetéhez. A

A nagyszentmiklósi kincs rojza

A nagyszentmiklósi kincs rojza

Szent István egyetlen hiteles ábrázolása a paláston

király hatalmának érvényre juttatásáról ugyanakkor mindenekelőtt világi intézmények voltak hivatottak gondoskodni. A legfőbb politikai döntések a királyi tanácsban születtek, amelyben a fontosabb világi méltóságviselők mellett az ország püspökei is helyet kaptak. A tanács tagjainak szerepe abban állt, hogy véleményük kifejtésével segítsék a királyt a kormányzásban. A döntés joga a királyt illette meg, ám az előkelők álláspontjának figyelembevétele mégis célszerű volt, hiszen a kor felfogása szerint a tanács képviselte a - politikai értelemben vett - országot. Törvényei rendelkezéseiben maga István is számos alkalommal hivatkozott a királyi tanács határozataira.

A tanácsban helyet foglaló világi hatalmasok sorában az első hely a királyi udvar élére állított, s szláv eredetű kifejezéssel nádornak mondott tisztségviselőt illette meg. Más királyi tisztségviselők a különböző ispánságok élén álltak. Ispánságba szervezve éltek a királyi birtokok különleges szolgáltatásokkal terhelt népei - mint amilyenek például a lovászok vagy a vadászok és mások voltak -, s ispánságokat alakítottak ki egy-egy királyi udvarház körül. Ez utóbbiakat a hozzájuk csatolt birtoktestek legjelentősebb szolgálónépi csoportja után udvarnokispánságoknak nevezték, s feladatuk az év nagy részében úton lévő, s udvartartásával együtt az egész országot bejáró király ellátása volt. Más jellegű ispánságokat szerveztek az országban álló királyi várakra támaszkodva. A várak egy része az államszervezés évtizedeiben épült, a többi talán korábban. Többségük faszervezetes földszáncokkal és árkokkal megerősített erődítmény volt, kivételszámba ment, amelyik kőfallal rendelkezett. A várak a hozzájuk rendelt, kisebb-nagyobb csoportokban fekvő királyi birtokokkal együtt sajátos, területileg össze nem függő uradalmat alkottak. Ennyiben hasonlatosak voltak a szintén szórtan elhelyezkedő földekből álló udvarnokispánságokhoz. Másfelől azonban a várispánságok nem lövedelemtermelő uradalmak voltak, hanem a hatalmi apparátus fontos pillérei. A várispánságok többsége ugyanis az ország területi igazgatásának alapintézményeihez, a vármegyékhez kapcsolódott.

A vármegyék eredetéről és esetleges mintáiról számos vita zajlott és zajlik jelenleg is a történetírásban. Ha jó néhány kérdésben még ma sem látunk tisztán, az mindenesetre világos, hogy az első vármegyék az államalapítás idején, a hazai viszonyokból kisarjadva keltek életre. A vármegyék területileg összefüggésben álltak a várispánságokkal, amennyiben tudniillik a megyék egy-egy vár uralmi körzetére terjedtek ki. A várispánság és a vármegye mégis egymástól különböző intézmények voltak. Az utóbbi ugyanis a helyi várispánság földjein túlmenően a határain - "megyéjén", hiszen a szlávból átvett szó eredetileg 'határ' jelentésű volt - belül fekvő királyi, egyházi és magánbirtokokat is magában foglalta, s így módon kezdetől fogva összefüggő területtel rendelkezett. Egy újabb kapcsolódási pontot jelentett ugyanakkor a két intézmény között, hogy a várispánság élén álló személy azonos volt a megyét igazgató megyésispánnal, aki kettős minőségében kiterjedt katonai, bírói, gazdasági és igazgatási jogokkal rendelkezve képviselte a királyt megyéjében. A megyésispánok - ellentétben a királyi szolgálónépek különböző csoportjainak ispánjaival - a királyi tanács tagjai voltak. Mindezen, az államalapítás évtizedei során kialakított intézményeknek, ha az idők folyamán több-kevesebb változáson át is estek, évszázadokon keresztül meghatározó szerep jutott a magyar államszervezetben.

A lázadó Koppány kivégzése (Képes Krónika)

Az istváni államszervezés, ehhez aligha férhet kétség, rendkívül sikeres és eredményes volt. A király személyes teljesítményét már a közvetlen utókor nagyra értékelte: az általa alapított magyar egyház 1083-ban szentjei közé sorolta, népe pedig minden jogot vagy kiváltságot Szent István vélt vagy valós rendelkezéseiből származtatott. Az államszervezés jelentőségét ezer év elteltével is nehéz lenne túlbecsülni. *Szent István életműve egy életképes királyságot segített a világra, mely az alapítójának halálát követő, belháborúkkal és külső támadásokkal terhes évtizedek megpróbáltatásaiba sem roppant bele.* Az "államalapítás" kifejezés segítségével összefoglalható intézkedéseknek minden bizonnyal döntő szerepük volt abban, hogy a Kárpát-medencében a IX. század végén megtelepedő magyarság, egyetlenként a kelet-európai sztyeppékről ide vándorló népek közül, önálló etnikai arculatának megőrzése mellett volt képes átvészelné a keresztény nyugattal való találkozás megrázkódtatását.

GESZTESY ANDRÁS

SZENT ISTVÁN ÉS A KERESZTÉNYSÉG*

Előljáróban szükséges néhány megjegyzést tenni.

Maga a cím behatárolja a témát. Nem áll módunkban Szent István egész művét, törvényeit, államszervezését, külpolitikáját, hadjáratait akárcsak érintőlegesen felölelni, csakis keresztény szellemiségének, keresztény lelkiéletének forrásaival, térítő és egyházszerző tevékenységével, illetve szenttéavatásának kérdéseivel tudunk foglalkozni.

A "Szent" István névhasználat feltétlenül indokolt, nem felekezeti, hanem történeti megfontolásból. A protestáns történetírás felekezeti okokból ódzkodott a "szent" név használatától, a marxista történészek világnézeti okból emlegettek István királyt, i. Istvánt. Ha azonban a magyar nép az első időkől kezdve évszázadokon át így nevezte, akkor teljesen indokolt, hogy ezt a hagyományt kövessük. (Mint ahogy megtartjuk a Szent Lajos, a Kopasz Károly, a Földnélküli János és más, a történelemben kialakult és évszázadokon át fennmaradt neveket.)

Az ezer esztendő előtti világ annyira távol van tőlünk, az ismert kifejezések és intézmények, mint pl. püspök, kolostor, megtérés, egyházmegye annyira különböznek a jelenkori intézményektől, hogy csak nagyon elővigyázatosan és mutatis mutandis szabad azonosítani ezeket a mai képzetekkel. Nem tanácsos közvetlen párhuzamokat felállítani és mai szemmel kritizálni az akkori viszonyokat, illetve ezekben valamiféle közvetlen, a mára vonatkozó példát látni.

Ugyanígy eléggé el nem ítéhetőek azok az erőltetett megállapítások és következtetések, amelyek aktuálpolitikai megfontolásból, vagy csak egyszerű naivitásból, akár a hitbuzgalmi irodalomban, akár a zsurnalisztikában, vagy ünnepi szónoklatokban rendszeresen feltűntek az I. világháború után és napirenden vannak napjainkban is. Szent István állam- és egyházszerzői művét össze lehet vetni korának nagy államszervező folyamataival, a lengyei, cseh, orosz térítéssel és államalakulással, esetleg még az őt megelőző és követő két évszázad hasonló történéseivel, de ezen túl a közvetlen egybevetések és azonosítások történelmietlenek és komolytalanok.

Véleményünk szerint, hamis és torz Szent István képet eredményez az a hitbuzgalmi megközelítés, amely megkísérli a politikus és államszervező uralkodóból kidesztillálni a kanonizált szentet, a böjtölő, virrasztó, imádkozó jámbort, mint ahogy nem lehet Szent István művét és negyven esztendő uralkodását megérteni és megértetni elmélyült és személyes keresztény hite és vallásossága nélkül.

A fiatal fejedelem

"István király akkor huszonöt éves volt, testileg-lelkileg érett férfi. Tesztij megjelenéséről nincs hiteles egyéni ábrázolásunk. A koronázási paláston levő képe sematikusnak látszik. De nemcsak általános örökléstan következtetés, hanem forrásszerű bizonyítékokon alapuló állítás, hogy kemény, edzett testű ember volt, aki szerette a férfimulatságot, a vadászatot, s ha kellett a harcban is első volt. Tellett ebből az erőből a szerzetesekével vetekedő önmegtartózkodásokra is. Családi öröksége az értelem és akarat síkján is nagyszerű volt. Emberismerete, szervező, áttekintő és irányító képessége egyházi és világi alkotásaiban kiváló bel- és külpolitikájában valósult meg. (...) Talán egyetlen cselekedetéről sem lehet kimutatni, hogy alkudozás és kompromisszum szülte. Megfontoltsága és önmérséklete miatt sohasem kényszerült meghátrálásra, vasakarata pedig arra készítette, hogy évtizedekre kiható terveit egyház- és államszervező tevékenységében mind keresztül is vigye..."(1) Ezekkel a sorokkal állítja elének a fiatal király jellemrajzát Hermann Egyed, a kiváló egyháztörténész.

Szent István születési évét illetően vita van a történészek között. 967, 969, sőt 975 évszámok szerepeinek legtöbbször. Apja Géza fejedelem, (aki a keresztységben valószínűleg szintén az István nevet kapta), anyja Sarolta bizánci rítus szerint keresztelkedett. Szüleinek keresztény meggyőződéséről nem sok adatunk van. Géza fejedelemnek azt a kijelentését, misze-

Szent István király hadi díszben (Képes Krónika)

A templomalapító királyi pár (Képes Krónika)

* A nagykanizsai Identitás Szabadegyetemen elhangzott előadás változata

A tarnaszentmáriai István-kori egyház

A feldebrői altemplom

rint ő elég nagy úr ahhoz, hogy két istene is legyen, egyes értelmezők nem a keresztény és pogány istenre vonatkoztatták, hanem arra, hogy ő a bizánci és római kereszténységet is magáénak tarthatja. A tizenöt éves fiatalembert jelöli utódjának Géza fejedelem. *"István fiára súlyos örökségei hagyott, de éppen az ő kiválasztásában mutatta meg utóljára messzetelektől éleslátását és nem utolsó sorban erélyét. Volt ereje, hogy egy ősi pogány elvvel, a származása (legitimitás) elvével leszámojjon s az utód megjelölésében tiszta keresztény elvet érvényesítsen: az alkalmasság (idoneitás) elvét. (...) Azzal a nyugodt tudattal halhatott meg (997), hogy népének zöme a hűségesköt híven megtartja s a kiválasztott utód a megoldandó súlyos problémákat valóban meg is fogja oldani."*(2)

A fejedelemfi lelki fejlődésére feltehetően hatással voltak az udvarban tartózkodó térítő püspökök és szerzetesei, valamint különösképpen Szent Adalbert, a nagyhatású püspök és későbbi vértanú. Ezt mutatja az is, hogy István pályát helyezett arra, hogy az esztergomi székesegyház és egyházmegye patrónusa Szent Adalbert legyen.

996-ban házasságot kötött Gizellával, Civakodó Henrik leányával, akinél személy szerint ki lehet mutatni a clunyi reform spirituális vonalához elkötelezett Szent Wolfgang lelki hatását.

997-ben István elfoglalta a fejedelmi széket, 1000 karácsonyán pedig a II. Szilveszter pápától kért koronával Ascherik (Asztrik) apát királlyá koronázta. Ezzel a ténnyel a magyar állam végleg a római kereszténység felé fordult. A koronázással István megkapta azokat a jogosítványokat, amelyek őt a keresztény uralkodók sorába emelik, és amelyek egyúttal az uralkodó térítő kötelezettségét is jelentik.

998 és 1003 között zajlanak azok a hadakozások, melyeket nem ritkán tévesen pogány felkeléseknek szoktak nevezni. 998-ban nagybátyja, a pogány Koppány követeli magának a hatalmat, mint a család legidősebb férfitagja a szeniorátus jogán, és egyúttal a levirátus jogszokásának megfelelően mint sógor, Sarolta kezét és birtokát. A fiatal fejedelem német lovagok segítségével leveri a fejedelemszönyör várára, Veszprémre támadó Koppányt. Felnégyelt holttestét négy vár kapujára szegeztette ki. *"Koppány büntetése a pogányság és kereszténység választóján lévő magyarság jogszokásának felelt meg. A Biblia a levirátust paráznaságnak tekintette (3 Móz.20,21), a magyarokkal rokon volgai bolgárok X. századi jogszokása szerint pedig a paráználkodó büntetése felnégyelés és a felnégyelt részek ki-függesztése volt."*(3) Mivel István a római egyházszerkezet kiépítésére kötelezte magát, szembe került két magyar törzsfővel, akik már jóval előbb a bizánci görög egyházhoz csatlakoztak. Nagybátyját az erdélyi Gyulát legyőzte, és megbocsátott neki. Ajtonyt, az Al-Duna vidék urát is legyőzte, aki menekülés közben vesztette életét. Ezekkel a győzelmekkel István megteremtette az egységes állam és egyház kiépítésének feltételét.

Szellemi gyökerek

Szent István tanítómesterei és munkatársai egytől egyig a Clunyben kivirágzott és a XI. század küszöbén már egész Európában szétáradt új szellemi irányzat képviselői voltak. A clunyi mozgalom alapfogolata a szerzetesi reform és az univerzális egyház gondolata. Nagy Károly birodalmának széthullása után (843) főleg Itáliában és francia földön a főúri hatalmi villongások hatására az egyházi és szerzetesi élet lanygulásnak, zül-
lésnek indult. A reform a szerzetesi élet középpontjává a liturgiát és a felebaráti szeretetet tette. Isten országát előbb a hívő tanítók, a szerzetesek és papok lelkében kell kialakítani, és csak ebből születhet meg a megújult keresztény társadalom. Clunyben négyszer annyit zsolnároztak, mint amennyit a regula előírt, a szilencium és a karitás egyre nagyobb teret kapott. A benedekrendi "ora et labora" (imádkozzál és dolgozzál!) egyensúlyát az imádság javára bontották fel. A fizikai munka helyét a szellemi munka, a liturgikus és aszketikus tevékenység foglalta el. A X. század végére Clunynek már hatvanöt filiája van Európa-szerte. *"Ez a szellem emelte később - VII. Gergely személyében megtestesülve - a világhatalom rangjára a pápaságot. Ez a szellem vonult be István oktatóival és munkatársaival is, termékeny talajra találva az ifjú király lelkében."*(4-5)

Szent István szellemisségének másik forrása Szent Ágoston (354-430) államfelfogása volt. A civitas terrena a földi jólétet és boldogságot hajhászó, gonosz és pogány világ együtt él, mint búza és konkoly a civitas Dei-vel, Krisztus földi birodalmával, amelyet az Isten kegyelméből való uralkodó (Dei gratia rex) és a püspökök vezetnek. A keresztény uralkodó, rex chris-

tianus "a recte regendo" akkor uralkodik helyesen, ha személyében egyesíti a rex iustus, rex pius, rex pacificus (igazságos, kegyes és békeszerző) királyi erényeket.

Térítő tevékenység

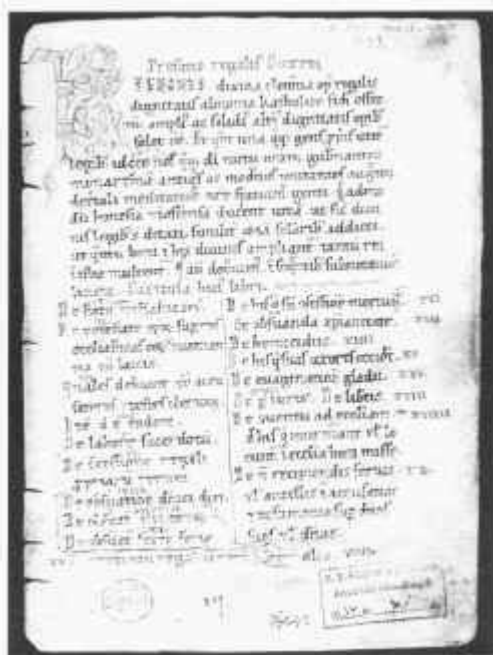
A honfoglalás előtti négy évszázadban a magyarságot szinte állandóan és minden formában megkörnyékezte a bizánci kereszténység. A honfoglalás kori magyarság ősvallása, mint egyértelmű monoteizmus egyébként sem tekinthető minden további nélkül pogányságnak. A kiterjedt démonhit és az ehhez kapcsolódó félelmek és szorongások a megváltást és a szentségek védelmező erejét hirdető kereszténység felé orientálta a magyarság valódi érdeklődését. Magyar vezérek vették fel minden kényszer nélkül a bizánci kereszténységet (Bulcsu, Tormás, Gyula, Ajtony és mások) A honfoglalás magyarság szláv kereszténységet talált Pannóniában.. Az ún. "kalandozások" a magyarságot sokszoros érintkezésbe hozták a nyugati kereszténységgel, hiszen a keresztény rabok között papok is lehettek. "A keresztény térítés előfeltétele a régi bálványok ledöntése és a kultushelyek elpusztítása volt. Ezt a véres ellenállást kiváltó munkát nagyrészt még Géza elvégezte, így Istvánra inkább csak a térítés, az egyházépítés és a megfélemedett népnek a templomba terelése maradt"(6) - állapítja meg Györffy György, "...a magyarság a rendszeres térítések megkezdése előtt még a X. században vett át Bizánciól, illetve a bolgár-szláv nyelvből inkább külsőségeket, látható tárgyakat és elemi fogalmakat jelölő szavakat, ez pedig a keleti hatás gyökértelenségét mutatja. Ilyen szavaink például **kereszt, feszület, oltár, barát, zarándok, keresztel, korona, vecsemye**, zsolozsma, szerda, süket, **csütörtök**, péntek, **szombat, karácsony, szent, angyal**. A lassú felszívódással terjedő mélyebb kereszténység hatását mutatja, hogy a belső hitélettel és az egyházi szervezettel összefüggő szavaink egy része pannon-szláv közvetítéssel került a magyar nyelvbe: **advent, alamizsna, apáca, apát, apostol, bérmál, cella, cinterem (=cimiterium), diák, ereklye, eretek, esperes, kármzsa, malasz, orgona, paradicsom, plébános, pokol, pünkösöd, püspök, remete."**(7)

Szent István tíz püspökséget alapított. A szervezés a térítés irányát követte: az ország legsűrűbben lakott részén, a Dunántúlon alapította az elsőket, a Tiszántúl és Erdély csak tizenöt évvel később következett. Minden egyházmegye négy-öt főesperesi kerületre tagozódott. A kolostorok száma is gyarapodott, Pannonhalma és Pécsvárad után Zobor és Veszprémvölgy következett. Bakonybélben a velencei Szent Gellért és több társa élte remeteéletét a bencés regula szerint. István megnyitotta országa határát és utait a Szentföldre zarándoklók előtt. Saját népét Róma és a Szentsír látogatására ösztönözve Jeruzsálemben és Rómában vendégháznak is alkalmas kolostorokat építtetett, Bizáncban templomot és szállóhelyet alapított. Törvényekben meghagyta, hogy minden fíz falu építsen templomot, a vásárnap megtartását szigorúan megkövetelte, a vásárnap misérejrást a 'vásárnapokon tartott vásárokkal is vonzóbbá akarta tenni. A papság anyagi ellátásáról, az egyházak, kolostorok, káptalanok fenntartásáról bőszégesen gondoskodott. A falusi plebániákat a falvaknak kellett eltartaniuk. A bibliai eredetű dézsma négy részre oszlott, az első a püspöké, a második a plebánosé, a harmadik a templomé, a negyedik a szegények segélyezésére. A gabona és mindenféle termék mellett az állatszaporulat és minden jövedelem, még a királyi jövedelmek is dézsma alá estek. Szigorú büntetések vártak a vásárnap munkaszünet és böjttök megszegőire, az istentisztelet megzavaróira. A római katolikus egyház ezekkel a törvényekkel állami védelem alá került, és ezzel a katolikus vallás a magyar királyság államvallásává lett. Bizonyos, a vallással kapcsolatos bűnesetek elbírálása is egyházi hatáskörbe került. Püspökök, apátok, prépostok a királyi tanácsnak is tagjai voltak, így jelentős szerepük volt az ország kormányzásában és a törvényhozásban. A világi papság nevelése nagyobb részben a káptalani iskolákban folyt, amelyeknek mesterei szintén bencések voltak. A falusi plebániák vezetésére szánt papok egyegy plebános mellé beosztva tanulták meg a legszükségesebb dolgokat: a misézést, a szentségek kiszolgáltatását és a prédikálást.

"Szent István oktatói, népe térítői nem a németek, nem az olaszok, nem a görögök, nem a szlovének voltak. Lelkét a X. század végén Európa szerte diadalmasan előretörő egyetemes keresztény gondolat hódította meg. Népét a nemzetek fölött álló egyetemes egyház eszméjének különböző népekből sarjadt, de a nemzetiségi különbséget nem ismerő egyetemes kereszténységhez tartozó harcossal térítették. A térítést és egyházszervezést irányító szellem minden gyökérszállával messi nyugatra és délre - Franciaország és Itália kolostoraiba - nyúl vissza"(8) - írja Hóman Bálint.

A korcsai templom

Szent István törvényei az admonti kódex első lapján

A törvényhozó

Szent István a legfontosabb törvényeket a nyugati nagy törvénygyűjteményekből és a zsinati határozatok tárából merítette. Szigorú, kemény törvényei a kor szigorú törvényhozását követik. Györffy György úgy látja, hogy Szent István törvényei mégis humanusabbak voltak azoknál. Továbbá /ha Magyarország gazdasági és kulturális fejlettség tekintetében nem tudta is felvenni a versenyt a nagy múltú európai országokkal, jogbiztonság tekintetében az élre került a középkori Európában."/9)

István király betegágyán (Képes Krónika)

A szent

István király a mélyen vallásos uralkodók közé tartozott, ami nem volt páratlan jelenség, sőt az ezredforduló táján ez volt az uralkodó "ideáltípusa". "A német kancelláriáról Magyarországra jött császári írnokok, akik Szent István okleveleit fogalmazták, a király jelzőjét feltűntető formulában a német király "legdicsőbb" és "legyőzhetetlen" jelzője helyett István neve mellé a "jámbor" és "kegyes" jelzőt írták, akkor nem lehet vitás, hogy Istvánt a kortársuk keresztény példaképnek, "szent életűnek" tekintették. A XI. században a "szent" jelzőt nem csupán szentté avatottak nyerték el, hanem életükben is megkapták a kereszténység ügyéért aktívan tevékenykedő papok és uralkodók."/10)

A trónviszályoktól, pogányfelkeléstől, belharcoktól sokat szenvedett magyarság Szent László király uralma (1077-1095) alatt talált rá arra a békére, amit egykor Szent István uralkodása idején élvezett. A majd négy évtizedes zivataros időszak alatt Szent István alakja a nép tudatában még jobban felfénylött, uralkodása a béke és a rend jelképévé vált. A Hartvik legenda tanúsága szerint a nép különféle betegségeiben az ő közbenjárását kérte. Székesfehérvári sírjához rendszeresen indítottak zarándoklatokat, a szenttéavatást Szent László király kezdeményezte, amely végbe is ment 1083-ban, a pápai legátus jelenlétében az ország és az egyház nagyjai előtt augusztus 20-án. A király tetemének maradványait ezüst ládában oltárra helyezték, hogy a nép méltóképpen tisztelhesse. (11)

"Szent István lelke a magyar öntudat, a krisztusi hit, a nyugati szellem felbonthatatlan szintézise, kultúrája a magyar hagyomány, a katolikus vallás, a keresztény erkölcsön és klasszikus szellemen épült európai műveltség elemei harmonikus egységbe foglaló keresztény magyar műveltség volt. (...) Működését a krisztusi igazságba és a magyar jövőbe vetett rendületlen hit és bizalom, a keresztény erkölcsi eszmények és szellemi értékek meggyőződéssel tisztelgette hatották át."/12)

Szent István koporsójának részlete

Uralkodói erényei, nagy formátumú egyénisége, hatalmas és maradandó életműve a világtörténelem legnagyobb uralkodói közé emelik. Vonzó és tiszteletreméltó alakjához nem véletlenül fordult a magyar nép újra meg újra, erőt, bátorságot és eligazodást remélve, a hívők tömegei pedig pártfogói közbenjárását kérve.

IRODALOM

(1) Hermann Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig Aurora Könyvek / München / 1973 / 23.o.

(2) uo. 18.o.

(3) Györffy György: István király emlékezete Magyar Helikon / 1973 / 8.o.

(4) Hóman-Szekfű: Magyar történet Budapest / 1935 / I.kötet / 191.o.

(5) A témához bővebben: Moravcsik Gyula: A honfoglalás előtti magyarság és kereszténység In: Serédi Jusztinián (szerk.): Szent István emlékkönyv MTA / Budapest / 1938 / reprint Szerk: Török József / 1988

(6) Györffy György: István király és műve Gondolat / Budapest / 1983 / 171.o.

(7) Hermann Egyed: id. mű / 13.o.

(8) Hóman-Szekfű / id.mű / 194.o.

(9) Györffy György: István király emlékezete / id.mű / 10-11.o.

(10) uo. / 15-16.o.

(11) A témához bővebben in: Szent István tisztelete / Török József szerk. Szent István Társulat / Budapest / 1988 / 34-46.o.

(12) Hóman Bálint: Szent István / Budapest / 1938 / 147-48.o.

Az idézett műveken kívül Bogay Tamás: Stepheanus rex / Wien-München / 1976 Dümmerth Dezső: Az árpádok nyomában / Bp. / 1980

VÁNDOR LÁSZLÓ ZALAVÁR

A millectenáriumi év zalai ünnepéről

Rég emlékeket idéz fel bennem a név, a hely. Azt az időt, amikor először hallottam a tanár úr szavait: államalapítás... István király... a megye első székhelye... vár... kolostor... és a nagy csalódást, amit a kisiskolás érzett, amikor először járt ezen a helyen, a Zalához közeli bozótosban, csípős szúnyogok és bögölyök dongása közben, ott, ahol semmi sem volt abból, amit képzelt. Se vár, se kolostor, se ódon rom, semmi nyoma a hajdani dicsőségnek. Csak egy tört mohos betontömb, rajta százfélére repedt fekete márványtábla a nehezen olvasható betűkkel, melyekből az derült ki, hogy valaha mégis minden itt volt, amiről tanultunk. Azt hiszem, nagyon sokan voltak így, akik a múltat keresni vetődtek ide a híres, nevezetes helyre.

Akkori érzéseim nagyon távolinak és eléggé magyarázhatatlannak tűntek, de ma már tudom, hogy valami üzenet mégiscsak volt a nehéz mocsárszagú levegőben. Ha látható, érinthető emlék nem is, de valami a múlt ígázatából azért megmaradt...

Az 1100. év ünnepe kellett ahhoz, hogy mindezt újragondoljam most, amikor a Kis-Balaton horgásparadicsoma mellett, az országút déli oldalán, a gondozott parkban Szent István román templomot idéző emlékoszlopa öleli már a hajdani repedt táblát, előtte Szent Cirill és Metód bronzszobra mereng a magyarok előtti kort idézve. Melléljük egy hófehér falu kápolnát álmodtam, melyről tudtam, hogy egykor valóban ott állt, alapjai ma is ott rejtőznek a szántóföld alatt arra várva, hogy újra kiemelkedjenek és idézzék a honfoglaló fejedelmek államalapító, államszervező utódainak, térítő szerzeteseknek, megyeközpontnak és sok-sok történésnek az emlékét.

Évek óta készülünk a nemzet meglepedésének évfordulás ünnepére. Mi, akik a múzeumokban őrizük mindazt a keveset, ami történelmünk tárgyi emlékeiből megmaradt, nagy várakozással készülünk, hiszen tudtuk, hogy ezen az évfordulón megmérgetünk. Megálmodtuk a kiállításokat, aztán rengeteg munkával kutattunk, terveztünk, harcoltunk az álmok anyagi alapjaiért, és 1996-ban a megye nagyvárosaiban megnyitottuk az emlékezők termeit. Nagykanizsán - összekapcsolva a város hétszázötven éves ünnepével - a nagy múltú település legfontosabb korszakait láttattuk; Zalaegerszezen azt a dicsőségben és véres szenvedésben eltöltött másfél évszázadot, amikor a török-magyar határ e tájon húzódott; Keszthelyen pedig a mindig megújuló, mindig a szépet szerető, a tradíciót őrző zalai embernek állítottunk emléket a népművészetet, népszokásokat bemutató kiállítással. A kiállítások mind-egyike összegzés is volt, hosszú megismerési folyamat eredménye, az eddigi felhalmozott tudás mintegy megnyitása, azé a közel fél évszázadé, amióta Zalában a múzeológia tudományát művelni lehet. Bemutattunk sok mindent, amit először nézhetett meg a tisztelt látogató, soha még ki nem állított, gyűjtött, kiásott tárgyakat, elhoztunk más vidékekre kerülő, innen elvitt relikviákat. Mindezt látványosan, az ünnephez méltóan próbáltuk tenni.

De azt is tudja mindenki, hogy a nagy évfordulók emlékére maradandó nyomokat is illik hagyni. Lehet ez egy könyv, mint amelyet a millenium évében adtak ki, melyet azóta sokszor forgattunk, mint egy korszakot idéző alapvető forrást. Mostanában pedig még gyakrabban került a kezekbe, aktualizálandó a száz évvel ezelőtti történeteket. És nem akarva lemaradni a hajdaniaktól, elkészült egy kis emlékkönyv, amelyben 1100 esztendő zalai történései summázódnak, 1100 esztendő ma is álló, látható legszebb emlékeit idézik a színes fotográfiák. Elkészült egy másik kötet, amely az írás emlékeit gyűjti össze, a megyetörténet dokumentumaiból válogat a legrégebb időktől szinte a máig.

És mi lesz az, amiből nemzedékek akarják mindezt tudni, ami felkelti bennük lépten-nyomon az igényt? Mi más lehetne, mint a nagy eseményre emlékeztető egyértelmű jelzés. Igazán maradandó, látványos, olyan, ahol megállhat az ember, ahol megpihenhet a gondolat, olyan, ami visszaidéz évszázados, évezredek történeteket. Száz éve egy nagyszerű, impozáns emlékmű szolgál így az egész országnak a Hősök terén. Zalai ember volt a megálmodó, a kivitelező, aki a szülőföld iránti tiszteletből művésznevűül a Zalát választotta. Szülővárosában, a ma Szlovéniához tartozó Lendván ebben a neves évben szobrot állítanak Zala György emlékeztérére. Nem tehetné ezt meg egyszer a megye is, melynek dicsőséget hozott?

Úgy gondoltuk, helyénvaló volna ilyen mementót e földön is elhelyezni, amely az itt élőknek pannon történést, zalai történést idéz. Itt a Zala folyó vidékén, melyet az ősöknek fegyverrel kellett megvenni a keleti frankoktól, akik akkor már egy

A IX. századi erődítmény hídjának feltárása

Feltárt sírok a Szent István kápolna környékén

Szent István emlékmű, 1938-ból (Fotó: Lackner László)

Cirill-Metód emlékmű (Fotó: Lackner László)

százada birtokon belül voltak.

Hol máshol lehetne létrehozni valami méltót az évfordulóhoz, mint Zalavóron, a Várszigeten, ami a térség központja volt a honfoglalás előtt. Ott, ahol a sáncokkal övezett erődítményben a magyarok érkezétségig frank őrgófról székelt, ahol az avarokat keresztvíz alá hajtó papok templomai álltak. Ott, ahol hajdan a környékre telepített népesség rémült várakozással tekintett a lóháton érkező, színesruhás furcsa új urakra...

Mi is volt ez a hely, az L alakú sziget a Zola folyó alsó folyásának mocsarai közepén?

A későavarokat a Dunáig leigázó és meghódító frank hadjáratok után (791-803) megkezdődött és fokozatosan keleti irányba haladt a kolonizáció, párhuzamosan a hűbértokok kiosztásával. A 840-es években kapott birtokot a frankokhoz menekült, és ott keresztény hitre tért nyitrai morva herceg, Pribina a Zala alsó folyása mentén. Ő alapítja és teszi birtokai központjává Mosaburgot (a mai Zalavár-Várszigeten) a Zala mocsaras völgyének szigetén. Várat épít és várost alapít, a Mocsárvárat, ahogy akkor írták, Mosapurcot.. Ez volt a hivatalos név, de az itt lakók ezt saját nyelvükre fordították, és úgy nevezték, hogy Blotograd.. Mint a történeteket elbeszélő korabeli forrásmű, a „Conversio Bagoariorum et Carantanorum” (A bajorok és karantánok megtérítéséről) 11. fejezete elbeszéli „... itt kezdett el akkor lakni és egy erődítményt építeni... és elkezdte körös-körül összegyűjteni a népeket.” Települések létesültek a mocsaras völgy erre alkalmas szigetein, a környező partokon is. A szigeteket híd-dorongutak kötötték össze egymással és a partokkal, melyeknek nyomai még századunk első felében is láthatóak voltak.

850-ben Liupromm salzburgi érsek - ez az egyház volt megbízva a Rábától keletre eső részeken a térítéssel - felszenteli Pribina várában az első templomot, amit Mária tiszteletére emeltek. Az ezután következő években (854-59) Pribina újabb templomokat épített, köztük a Szent Adorján templomot, amely nem a várban, hanem a városban (infra civitatem) létesült, és tudunk egy Keresztelő Szent János templomról is.

A több évtizede folyó régészeti kutatások a várszigeten eddig két ehhez a korszakhoz fűződő templom maradványaira bukkantak. Az egyik a sziget déli végén volt, a későbbi kolostor-templommal azonos helyen, a másik nagyméretű, szentélykörüljárós építmény a sziget közepén. Ezeket kívül a frank időszakból származó templomok kerültek feltárásra a környéken a Récéskuti szigeten (egy háromhajós bazilika), a Kövecses szigeten és a Borjúállás szigeten. A templomoknak a forrásokban szereplő épületekkel való azonosítása kérdéskörébe most nem célszerű belebonyolódni. (Egyrészt ez mostani témánk része, másrészt a legújabb kutatások fényében több eddigi vélemény revideálása várható.)

Az alapítóról, Pribináról 860 körül esik szó utólag a forrásokban, 864-ben Adalvin salzburgi érsek a karácsonyt Pribina fiának és örökösének Kocelnek a várban, Mosaburgban tölti. Az ezt követő évek eseményei Zalavár történeti szerepe szempontjából rendkívül fontosak. A frank birodalomtól kívül és belül élő szláv népesség, még inkább annak vezetői körében ekkor bontakozik ki az a törekvés, hogy elszakadjanak a frank-bajor egyházi szervezettől. Ennek fő szószólója Rastislav morva „dux” mellett éppen a frankok nevében kormányzó szláv Kocel lett. Így kerültek bizánci területről a szláv írásbeliséget megalapító Thessalonike-i származású testvérek Cyrill (Konstantin) és Metód Rastislav udvarába, melynek pontos helyét nem tudják még forrásaink. Arra viszont egyértelműen utalnak, hogy a testvérek mintegy fél esztendőig időztek Mosaburgban 867-ben, amikor Róma felé tartottak, hogy ott a pápától engedélyt nyerjenek az egyházi szertartások szláv nyelvű megtartására.

Kocel, aki udvarába fogadta őket, maga is megtanulja tőlük a szláv írást (ez a cirillikát megelőző glagolita volt) és 50 tanítványt is ad melléjük. A későbbiekben Kocel az, aki Cyrill halála után a pápánál Metód érseki kinevezését szorgalmazza. Metód érseki kinevezése névlegesen a Dráva-Száva közti Szirmium székhellyel (ez akkor bolgár uralom alatt volt), valójában morva területekre korlátozva meg is történt. Bár Metód halála (885) után kiűzték a tanítványokat és a szláv nyelvű istentiszteleteket részlegesen betiltották, a tanítványok működésével és ennek hatásaival a magyarok bejöveteleig bizonyosan számolhatunk.

874-ben meghalt Kocel, a halála utáni időkről sajnos nem sokat tudunk. Megkezdődnek a magyar betörések a Kárpót-medencébe, 883-84-ben a morvák dúlják a pannon vidékeket. 896-ban, amikor őseink birtokukba veszik a medencének a Duna észak-déli folyásától keletre eső vidékét, Arnulf, a keleti frank területek uralkodója Pannónia és Mosaburg védelmét a magyarok ellenében Brazlavra a Dráva-Szóvo közének szláv főnökére bízta.

A krónikák egyértelműen vallják, hogy a magyarok 900-ban egy észak-itáliai hadjáratból hazatérően veszik birtokukba Pannóniát.. A frankok 907-ben kísérik meg a terület visszafoglalását, de csúfos vereséget szenvednek. A kor írásai nem esik szó Mosaburg elfoglalásáról, amely valószínűleg különösebb harcselekmények

nélkül került az új urak birtokába. Ezt a megállapítást ma már megerősítik a régészeti megfigyelések is. Az un. Kis-Balaton I. tározó területén folyt ásatások egyértelmű tapasztalata az volt, hogy a Zalavárát környező települések lakosságának az életében a magyar honfoglalás nem hozott látványos változást, gyakorlatilag életüket a X. század közepéig változatlanul tovább folytathatták. Csak ekkor történt valami olyasmi, ami több mint egy évszázad után megint nagy, régészetiileg is megfigyelhető változást hozott a Balaton nyugati végén.

A honfoglalóknak Balaton környékét megszálló törzse, akiknek vezetője a történetírás szerint Kál horka (nevét ma a Káli medence falvai őrzik), majd pedig fia, Bulcsú volt. Ez a törzs egyik fő részese volt a nyugati irányú hadjáratoknak, melyekben legnagyobb részt az egymással háborúzó tartományurak hívására vettek részt zsold és zsákmány fejében magyar csapatok. Amikor 955-ben a Lech-mezei csatában elvérzett a nyugati magyar törzsek fegyveres ereje - köztük maga Bulcsú és közvetlen kísérete -, Taksony fejedelem elérkezettnek látta az időt a visszaszorult nagyfejedelmi hatalom helyreállítására, és rátette a kezét a nyugati vidékek törzseinek bírokaira, és ezzel a fejedelem törzse az egész Dunántúl ura lett. Ezzel egyidőben megszervezte a messze nyugatról most már a Kárpát-medencébe visszavont határ védelmét, a „gyepűt”, és szétszórta a megszünt törzsek vezető, harcos rétegeit.

Ugyanekkor került sor a Zala menti változásokra. A régészeti kutatások egyértelműen jelzik ezt a nagy átalakulást. A magyar harcosok temetői megjelennek a Zala völgyében (Zalaszentgrót, Pakod), a Zalavár környéki szigeteken lévő Pribina alatt telepített falvak és temetőik megszűnnek, viszont a Zalavár-Balatonmagyaródi háton és a Zalától nyugatra húzódó hátság keleti peremén új falvak sora létesül. Arra gondolhatunk, hogy a nagy nyugati vereség után a várható nyugati támadás előtt a nagyfejedelem széttelepítette a Zala mente pár évtizede meghódolt népességét, megszüntetve annak lehetőségét, hogy a támadók belső szövetségesre találjanak.

Ma még nem tudjuk a pontos folyamatot, amely a hajdani Mocsárvár területén a X. században zajlott. Ahhoz a régészeknek még sokat kell kutatniuk, hogy bizonyos alapvető kérdéseket is meg lehessen válaszolni. Gondolok az itt élő lakosság változásaira, az erődítmény szerepére, az egyházak és így a kereszténység sorsára. Annyi azonban bizonyos, hogy amikor István a trónra lépése körüli időben létrehozta a várispánságokat, a megyéket, ezen a tájon Kolon székhellyel létesít közigazgatási központot. A hajdani Kolon a mai Balatonmagyaród és Zalakomár (Kiskomárom) között volt, ahol azonban ispáni várnak máig sem sikerült nyomára akadni, pedig évekig folyt a keresése, előkerültek Kolon első temetője a X-XI századból, a hajdani templom, házak, gazdasági létesítmények nyomai. Nem tudjuk az okát Zalavár mellőzésének, és az attól pár kilométerre délebbre létesülő új központ kialakításának. Vagy talán az egész csak egy névleges cselekedet volt?

Ugyanakkor azt mondja a forrás, hogy a király a Zala folyó szigetén 1019-ben egyházat emel és benedekrendi szerzeteseket telepít melléje, megalapítja a később zalaváriinak nevezett monostort. Ez a legkorábbi szerzetesi közösség a vidékünkön, melynek jelentős szerepe lesz a népesség keresztény hitre térítésében. A szerzetesek templomának, a monostornak védőszentje Szent Adorján lett. Ugye ismerős ez a név? Bizonyára nem lehet ez egészen véletlen, hiszen sem a templom, sem az itt éltek hite nem mehetett teljesen feledésbe egy évszázad alatt.

A X-XII. század fordulójának környékén azonban lezajlik a megyeszékhelynek a hajdani Mosaburg területére helyeződése. Vélhetően összefüggött azzal, hogy I.(Szent) László és Kálmán királyaink Horvátország uralkodói lettek, felszámolódik a nyugati gyepűvidék, a megye része lesz a Kerka-vidék és a Muraköz is. 1134-ben Felicián esztergomi érsek oklevelében olvashatjuk, hogy Szent László az általa alapított zágrábi püspökségnek Somogy és Zala megyékből rendelt papokat. Ettől kezdve a „Zalában van..., zalai” jelző általános lesz.

A vár ispánja, annak kísérete, a főesperes, a megye egyházi igazgatásának a feje és a szerzetesek a XI-XII. századi Vársziget lakói, és természetesen a nép, az őket kiszolgáló iparosok, kereskedők és nagyszámú szolgazemélyzet, azok, akiknek putrilakásaira, tárolóvermeire, kemencéire lépten nyomon rábukkan a régész ásója.

Ennek az egyszerű népnek is szüksége volt isten igéjére, amihez nem a szerzetesi egyházban, hanem saját plébánosa útján juthatott. Ez a kis templom a kolostortól északnyugatra épült meg, a falusi románstílusú templomok tipikus formájában. Félköríves apszis, téglalap alakú hajó, nyugati karzat, legalábbis ennyi, amit a megmaradt alapfalakból el tudunk mondani róla. Ezek az alapfalak már évtizedek óta ismeretek voltak, a körülötte elterülő köznépi temető sírjaiból azonban a feltárást végző Cs. Sós Ágnes csak részleteket hozott felszínre. A sematikus alaprajzi forma és a sírok szegényes mellékletei alapján az épület keletkezési idejét csak nagy időszakon belül lehet meghatározni.

A benedekrendi klostrom és temploma, amelynek környezetében az ispáni vár is lehetett, a sziget déli végén álló fenséges, messzelátású épület volt. Csodálatosan faragott fehérmárvány díszeként alapanyagát a délidékről hozták, és valószínűleg

A zalavári templom romjai (XI. sz. eleje)

Az újjáépített Szent István kápolna

nüleg innen érkeztek a mesterek is. Az örökkévalóságnak szánták a palmettadeízes köveket, de a későbbi XIII. és XIV. századi átépítések darabjait is. Nem gondoltok másfél évszázados török elleni harcokra, amikor a végvárrá lett kolostor falai között nem az isten ígéjéé volt a főszerep. A végvári időszakot, ha keservesen meggyötörve, romladozóan is, de túlélte Zalavár, viszont Lipót császár barbár rendeletét már nem. A kuruc mozgalomtól való félelem miatt felrobbantásra, lebontásra ítélt erősségek közé bekerült a 700 éves klastromerőd is... A romokat elhordták, épültek belőle házak, utak, töltések, a maradványok megmentése érdekében Deák Ferenc is hiba tett lépéseket. Végezetül a helyén a harmincas években nyitott homokbánya az utolsó nyomokat is eltüntette.

A régészek több évtizedes folyton megszakadó munkáját a laikusok számára csak nehezen hozzáférhető írások, a helyszínen el nem egyengetett földkupacok jelezték. Pedig hatalmas munka folyt itt. Eltekintve az előzményektől 1951-1955 között Fehér Géza, 1961-1993-ig Cs. Sós Ágnes dolgozott a mintegy 15 hektáros területen. Mindkettőjük kezéből a halál ragadta ki a munka folytatásának lehetőségét. 1995-től Szőke Béla Miklós vette át a munkák irányítását, de még mindig messze a befejezés, ma is lényegesen több a feltáratlan terület a ma ismertnél.

A amikor az 1100. évforduló megünneplésének helyszínére és az emlékévet dokumentáló alkotás létrehozására javaslatot kellett tenni, a kérés első felének megindoklása nem okozott nehézséget. A mai megye területének birtokbavételét egyértelműen a területet őrző Mosaburg-Zalavár elfoglalásával tették meg őseink. Más ilyen jelentőségű és bizonyosan a honfoglaláshoz kapcsolódó helyszín nem ismert sehol másutt. Felvetődött viszont a kérdés, hogy mi lenne a hely szelleméhez és az évforduló jelentőségéhez méltó alkotás. Többféle megoldás is elképzelhető lett volna: talán egy szobor vagy szoboregyüttes... De szobor és emlékmű állt már a szigeten, igaz az utóbbit kissé megviselte az idő, de vita erről nem volt, az ünnepre fel lehetett, fel kellett újítani.

Valami azonban nagyon hiányzott a szigetről, valami olyasmi, amit évtizedek óta hiányolnak a kisdíjak, hiányolnak az idelátogatók. Valami, ami visszaidéz egy keveset a régmúlt időkben.

Az ország nehéz időszakára esik 1996 esztendeje. Korántsem a száz évvel ezelőtti békeidők mámorát éljük. De annyira nem lehetünk szegények - gondoltuk és reméltük - hogy egy mementóval ne tisztelegjünk őseinknek, és magunk megmutatásával a jövőre előt. És akkor felillant a gondolat. Közel az úthoz, az emlékműhöz a föld alatt rejtőzik a plébániatemplom - temetőkápolna alapfala, a legkorábbi megmaradt és ismert a magyarsághoz kapcsolódó építészeti emlék. Mi volna, ha ezt visszamaradtsolnánk a nemlétből a valóságba? Hogy azt idézze, ami volt, hogy megmattassa, hogy ma készült, hogy emlék legyen, emlékmű legyen, hogy a ma embere számára az emlékezés, az áhítat háza legyen!

A gondolatról a megvalósulásig rögzös út vezetett, de a nehézségeket le lehetett küzdeni. A Zala Megyei Önkormányzati Közgyűlés vállalta, *Pelényi Gyula* építész pedig tervvé varázsolt a gondolatot. A templom névadójának kérdése nem sok fejtorést okozott, nem lehetett más, mint a megyét és a közeli kolostort alapító Szent István király, a szigethez leginkább kötődő nagy történelmi személyiség. A kápolnának 1996. augusztus 20-ára kellett elkészülnie, és ez meg is történt. Ez annál is nagyobb teljesítmény, mivel a munkálatok csak májusban kezdődtek. A templom alapfalainak újrafeltárása és a környezetének ásatási munkái azután valami olyasmit eredményeztek, amire csak nagyon titkon mertünk gondolni. A szentély körül kiasott sírok letel anyaga XI. századi volt, egyes sírokat nyugodton lehet a század közepére, 1050 körülire keltezni. Ami azt jelenti, hogy a kis templom vagy Szent István uralkodásának végén vagy közvetlen utódai alatt épült. Így elnevezése történetileg is megerősítődött.

1996. augusztus 20-án Balás Béla kaposvári megyéspüspök felszentelte a kápolnát. A Szent István emlékműnél Zala megye ünnepélyesen leróta tiszteletét a hazát szerzők emléke előtt. Az ünneplők sorában a történelem folyamán először álltak Zalavár földjén a távoli Szibériában felejtett legközelebbi rokonaink, a manjzik és hantik képviselői. Zalaváron több ezer éve elszakadt testvérek találkoztak a magyarság ezerszáz éves ünnepén.

Zalaváron az ünnep nem fejeződött be, és soha nem is fejeződhet be. A község ez alkalomból olyan tett, ami mindenképpen történelmi cselekedet. A hajdani megyeszékhely megvásárolta a Várszigetet, és elhatározta, hogy a mai megye képviselőivel összefogva itt történelmi emlékparkot létesít. Négy év múlva lesz államalapításunk 1000. évfordulója. Egyszeri, megismételhetetlen ünnep. A kápolna falain négy üres konzol áll. Evenként, Szent István ünnepén, a nemzet ünnepén vágyaink szerint a konzolokra szobrok kerülnek majd. 1997-ben Szent István a névadó, 1998-ban Szent László, aki Zalavárt székhellyé avatta, 1999-ben Szent Adorján, akinek kultusza e helyet naggyá tett, és 2000-ben Szűz Máriaé, Magyarország patrónájáé. Úgy legyen!'

1 A Zalavárra vonatkozó fontosabb irodalomból.
Bogvai Tamás: Mosapurc und Zalavár (Mosapurc és Zalavár). - In.: Südostforschungen 14.1984. (München)

Csalog József: Híd- és dorongutak Zalavár környékén. - In.: A Göcseji Múzeum közleményei 9. 1960.

Cs. Sós Ágnes: Die Ausgrabungen Géza Fehérs in Zalavár.. (Fehér Géza zalavári ásatásai)

In.: Arceologica Hungarica XLI.: 1963.

Cs. Sós Ágnes: Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert (Nyugatmagyarország 9. századi népessége). München 1973.

Cs. Sós Ágnes: Zalavár a középkorban. Zalaegerszeg, é.n. (1985)

Évezredek üzenete a láp világából. Szerk.: Költő László-Vándor László. Kaposvár-Zalaegerszeg, 1996.

Füßy Tamás: A zalavári apátság története, Budapest, 1902.

Györfly György: István király és műve. Budapest, 1977.
Holub József: Zala megye története a középkorban I. Pécs, 1929.

Iványi Béla: Zalavár és a balatonhidvégi átkelő a török időkben. - In.: A Göcseji Múzeum közleményei 11. 1960.

Tóth Sándor: A keszthelyi Balatoni Múzeum középkori kótára. - In.: Zalai Múzeum 2. 1990.

Szőke Béla Miklós: Zalavár.. - In.. Zalai Gyűjtemény 6. 1976.

H. Tóth Imre. Konstantin-Cirill és Metód élete és működése. Budapest 1971.

PANNONHALMA • II. JÁNOS PÁL LÁTOGATÁSA

A kiengesztelődés gyümölcse

PANNONHALMA 1000 ÉVE

Ruff János beszélget Várszegi Asztrik pannonhalmi főapáttal

Grigorij örmény püspökkel

Pannonhalma neve korábban sem volt ismeretlen honfitársaink előtt, ám napjainkban sokkal többet lehet hallani, olvasni róla, mint régebben. Mi ennek az oka?

Az egyik az, hogy Pannonhalma, Szent Márton monostora, az idei esztendőben ünnepli alapításának milleniumát. A milleniumi előkészület építészetben, művészetben, az épületegyüttes föltárásában, iskolaügyben és számos más területen is magára vonta a figyelmet. A másik, hogy a visszanyert szabadság révén könnyebben építjük hazai és nemzetközi kapcsolatainkat, jó a sajtónk, személy szerint nekem is, így tevékenységünk nagyobb publicitást kap.

Pannonhalmát a magyar államiség első centenáriumán alapították, ezredévi méretekben mérve a magyar államiséggel egyidős. Milyen szerepet vállalt a Szent Benedek rend az itt töltött 1000 év alatt?

Közösségünk 1000 évvel ezelőtt, és most is Krisztus evangéliumának elkötelezettje. Az evangélium csodálatos lehetőséget, távlatot tár föl az ember számára. Az életnek egy olyan minőségét, amelyet ha valaki megél egyben modellt is tud teremteni embertársai számára. Az evangéliumban fölvilágító, fölmutató, vagy fölmutatandó élet-alternatíva mindig kisugárzik, és ez a kisugárzás, ez a továbbadás, a kultúra, a nyelv, az emberi érintkezések csatornáin valósul meg. Ez a közösség ezer év óta folyamatosan, bár mindig változó módon, de egyfajta emberi életminőség, a keresztény hit és a magyar kultúra szolgálatában állt, s talán ma ugyanez a mondani-valója, s ugyanezt a megfogalmazási módot, ugyanezt a kifejezési formát keresi, hogy elmondhassa, megélhesse, továbbadhassa e nemzet számára.

Az 1000 éves évfordulóra készülve nagyméretű rekonstrukciós munkák folytak az apátságban. E munkák során olyan, már senki által nem ismert épületrészek kerültek elő, amelyek teljesen új fényt vetnek a régi korok építészetének itteni történetére. Hallhatnánk-e erről valamit?

Ill. Shenodua kopt pápával

Nemzedékünk boldognak mondhatja magát abból a szempontból is, hogy ezt a milleniumi esztendőt előkészíthette, és hogy ennek során minden eddigi állítást, írást revidálhatott, ellenőrizhetett. S ellenőriznie is kellett, hiszen hozzá kellett nyúlni a falakhoz, alapokhoz, hogy az adott épületrész felújítható legyen. A munka mindig régészeti feltárással kezdődött, s ez a régészeti feltárás valóban egyfajta kulturcsodát tárt a szemünk elé. Minden eddigi ismeretünket meghaladja az a tapasztalat és látásmód, ahogy most már Pannonhalma fejlődését, építészettörténetét látjuk. Mit jelent ez? Feltételezésünk szerint, s most bizonyítani is tudjuk, van egy csodálatos kőtemplomunk a XI. századból, amelyből megmaradt a nyugati apszis. Azt gondoltuk, hogy az 1137-es, ún. Dávid apát féle templomból semmi emlékünknél sincsen. Ma már láthatjuk, hogy a templom két oldalsó fala, a déli és az északi fal 1137-ből való, egy csodálatos kapuzat is napfényre került a sekrestyében, sőt ugyanezen sekrestyében találtunk egy falfelületet február 16-án, amelyen XII. századi vagy még korábbi (tudom nehéz ezt pontosan megmondani, majd a régészek datálják) görög nyelvű felirat került elő. A kekregő fala alatt - soha nem gondoltuk volna, hogy Pannonhalmán középkorialfestmény van -, egy csodálatos molta santo képet találtunk, amelyhez hasonló, ha igaz, Keszthelyen volna a templomban, s Csetneken, a Fölvidéken, s itáliai illetve német minták alapján készült. Ezek az apró kis maradványok mutatják meg azt, hogy mi a középkor során Európa szerves része voltunk. Itt van a Porta spetiosa, bazilikánk XIII. századi díszkapuja. Bizonyítható, hogy a Reims-i építőiskola mestermunkája. Líbal professzor úr, aki a Világörökség listára kerülésünk véleményezését készítette, ujjongott, hogy burgundiai kora gótika van Magyarországon! Ez is unikális, tehát egyedi és ugyanakkor valahol az európai fejlődésnek, az európai művészettörténetnek része, és sorolhatnánk tovább. Mert a feltárások során a kolostornak egy-egy szép részlete, egy-egy faragott kőve elő-előkerült. Most már azt is tudjuk, hogy az egész templom festve volt, s az eddigi tudásunkat, ismereteinket felül kell vizsgálnunk, s éppen e revízió so-

Szabó Géza ortodox diakónussal

rán erősödik meg bennünk az a felismerés, hogy a templom és környezete szerves egységet alkot immár 1 000 éve.

Ezeket az új felismeréseket átélni minden bizonnyal egészen különös érzés. Talán még az alkalmyszerűen idelátogató is megérez belőle valamit, például az épületben kifejeződő kontinuitást. Hogyan lehetne azt érzékelteni, hogy ez a kontinuitás nemcsak az épületben, hanem az emberekben s a Rend szellemiségében is megvan?

Ezek a falak nagyon fontosak, s valóban bizonyos kontinuitást, folytonosságot hordoznak a történelemből. De van ettől egy fontosabb kontinuitás, amit Szent Pál szavával így mondhatunk: Krisztus ugyanaz tegnap, ma és mindörökké. Az isteni kultuszból, az istentiszteletből, az istendícséretből, amelyet egy szerzetes élethivatásának tekint, mindig egyfajta cultura humana, emberi kultúra fakad. Valami nemesebb, valami, ami mindig meghaladja azt, ami iránt az ember vágyódik, sőt nemcsak ami iránt vágyódik, hanem amit meg tud valósítani. Ez adja a kontinuitást, hogy ma ugyanezeket az eszményeket próbáljuk megvalósítani. Ebben semmi változás nem történt.

Pannonhalmára látogatva valószínűleg mindenkit megérint a *genius loci*, a hely szelleme. Talán akkor is, ha az apátság múltjáról nem is tud semmit. Gondolom, még mélyebb az élmény, ha van valami fogalmunk a Pannonhalmi Szent Benedek Rend történetéről. Főapát úr történész. Kérem, foglalja össze röviden az ezer esztendő történetét.

Egyidőben alakulnak állammá Lengyelország, Csehország és Magyarország. Az államá alakulással párhuzamosan történik meg ezeknek a népeknek a megtérítése, a nyugati kereszténységhez való csatolása is. Ennek az apostola Kelet-Közép Európában prágai Szent Adalbert püspök és vértanú. Ő számos alkalommal megteszi az utat Prága és Róma között. Bencés szerzetes, Prága érseke és tanítványi körével 993-ban megalapítja a mai Prágában a Brevnov-i apátságot. Amikor rokonai, mert ő királyi családból származott, meghalnak a libicei vérfürdőben, maga is menekülni kényszerül. Elhagyja a prágai érseki széket, és tanítványai is vele menekülnek. A tanítványi körébe tartozó Anasztáz, Asztrik és Radla alapítják meg 996-ban a pannonhalmi monostort. Egy évvel később 997-ben Adalbert Lengyelországban alapít egy másik kolostort. Tehát a cseh Brevnov a lengyel Meseric és a magyar Pannonhalma ebben a térségben egy sajátos hármass kapcsolatot jelentenek már a X. század végén, és ebből a három kolostorból kettő, Brevnov és Pannonhalma megérte a milleniumát.. A keleti misszióknak ez volt a három missziós kolostora, amely ezeket a népeket a latin egyházhoz kívánta kapcsolni. Úgy lehetne mondani, hogy a letelepedés után a magyar bencések küldetése az volt, hogy imádkozzanak azért az országért, neveljék, tanítsák a szerzetességet, neveljék ki a hierarchiát, és éljenek hűségben Rómához. A következő XII-XIII-XIV. században az istendicséret, a szerzetesélet, a kolostori oktató munka mellett hiteles helyi, az az közjegyzői tevékenységet is folytattak. Ezt levéltárunk hatalmas hiteles helyi anyaga is bizonyítja. A török tönkreteszi kolostorunkat. 50 évig, 1588-1638 között nincsen szerzetesélet Pannonhalmán. Hol a törökök kezén van, hol végvárként használják. 1639-ben Pálffy Mátyás heiligenkreutz-i ciszterci perjel küldi főapátnak III. Ferdinánd azzal a feladattal, hogy reorganizálja a magyar bencés rendet. 1639-től 1786-ig nagyon szép barokk bencés élet következik, amely komolyan aszketikus, tudományművelő élet, s amely érdekes módon nem az oktatás, az iskola, hanem a lelkipásztorkodás felé tájékozódik. Ezt szünteti meg II. József császár, 1786-os feloszlatósi rendelete. Ferenc császár 1802-ben azzal a feltétellel állítja vissza a Rendet, hogy iskolafenntartást, tanítást vállal. Így a magyar bencések, a magyar bencés kongregáció 1802-től a tanítást tartja fő feladatának. Ez azt jelenti, hogy 1802-től 1945-ig a bencés gimnáziumok száma kilencre növekedett. 1945 után minden iskolánkat államosították, s csak 1950 után, az állam és az egyház közötti egyezmény megszületését követően kaptuk vissza két gimnáziumunkat, Pannonhalmát és Győrt. Ebben a két iskolában folyik ma is az oktató-nevelő munka. A barokk kortól, de főként 1802-től a Pannonhalma környéki plébániák is hozzánk tartoznak, így a tanítás mellett az itteni, lelkipásztori munka is a miénk. Összesen tizenöt plébániánk van.

Mielőtt a régi idők történetétől napjainkra térnénk át, kérem, emlékezzék meg néhány olyan személyiségről, akik az ezer éves Pannonhalma történetében jelentős szerepet játszottak, akiket mind a mai napig emle-

II. Alexij pátriárkával

Simeon bolgár metropolitával

tünk.

A kezdeti időszakban Szent Istvánt, fiát Imre herceget és Szent Gelértet kell megemlítenünk. István király és később Könyves Kálmán törvénynapot tart Pannonhalmán. Az apátság akkor is, később is nemzetközi találkozók színhelye. Bouillon Gottfriedet s kereszteseit is itt fogadja a magyar király, tehát a kolostornak van egy ilyen sajátos, középkori szolgálata. A XI-XII. század, de talán az egész ezer esztendő egyik legjelentősebb alakja Oros (Uros) apátunk, jelenleg is álló templomunk építetője. Kiváló diplomata, ragyogó szervező, előrelátó koponya, aki amellet, hogy idejében megerősíti monostorát, azt meg is védi a tatárok ellen. Felhalmozott javaival jelentősen hozzájárul az ország tatárjárás utáni újjáépítéséhez.

S most ugorjunk nagyot a középkorból az újkorba! Pannonhalmához, illetve celldömölki apátságunkhoz kötődik az a Lancsics Bonifác bencés, aki lejegyzi a Boldogasszony anyánk kezdetű egyházi énekünket, amely a mai himnusz előtt nemzeti himnuszként szolgált, s amely ma is közkedvelt ének. A XIV-XX.. századból számos nagy név említhető, akik a tudományban, irodalomban jelentős szerepet töltöttek be, s akiket ma is emlegetnek. Hadd említsem Czuczor Gergelyt, aki költőként és a Czuczor-Fogarasy szótár összeállítójaként Jedlik Ányost, aki a dinamóelv feltalálójaként, Sörös Pongrácot, Német Ambrust, Erdélyi Lászlót, akik történészként, Radó Polikárpót, aki a liturgia tudósaként, Várkonyi Hildebrandot, aki pedagógusként és pszichológusként, Kühár Flórist, aki kultúrtörténészként, Rédei Prikkel Mariánt, aki a magyar népitánc feldolgozójaként, Szeder Fábiánt, aki természettudósként napjainkig ismert ember, s akiknek neve bevésődött a magyar kultúratörténet lapjaira.

A múlt idő után térjünk vissza a jelenre! Milyen szerepet tölt be a Bencés Rend a mai magyar egyházban.

Michael van Pariz chevetognei bencés apáttal

Szeretnénk imádsággal jelen lenni a magyar egyházban. Ez alapvető elkötelezettségünk és létezmódunk. Szeretnénk az imádságból fakadó keresztény nyitottsággal és az idők jeleire való készséggel szolgálatára lenni az egyháznak. Ez azt jelenti, hogy ebben a nyitottságban és evangéliumi felvilágosultságban próbáljuk nevelni diákjainkat. Próbáljuk őket a világ értékeire megtanítani, kinyitni erre a szemüket, s afelé irányítani őket, hogy emberként, keresztényként, értelmiségiként tanuljanak meg helytállni, s nemcsak helytállni, hanem szolgálni a nemzetet, népet. Törekszünk arra, hogy ők is, mi is emberként, keresztényként legyünk képesek a dialógusra, a párbeszédre a világ és magunk között. Mi is része vagyunk a világnak, benne vagyunk ebben a világban, van mondanivalónk, üzenetünk a világnak. Szeretnénk a magyar egyház számára ökumenikus párbeszédhely, vagy fórum is lenni, ahol protestáns testvéreink is otthon érezhetik magukat. Szeretnénk olyan értelemben is találkozás helye lenni, ahol a hit és a kultúra párbeszéde folyik. Ennek a szolgálatára adjuk ki a Pannonhalmi Szemle címmel megjelenő negyedéves folyóiratunkat. Mivel Kelet és Nyugat határmegyéjén vagyunk, szeretnénk az ortodoxia és a nyugati kereszténység párbeszédét erősíteni, tehát egyfajta közvetítést ég és föld, testvér és testvér, ember és ember között.

Az utolsó mondatáról jut eszembe, hogy egyszer olvastam arról, hogy Pannonhalmát akkor alapították, amikor a kereszténység még nem szakadt szét nyugati és keleti ágra. Ugy tudom, éppen Öntől származik az a gondolat, hogy ebben az ezredik esztendejét ünneplő kolostorban kitűnő lehetőség nyílna Kelet és Nyugat újbóli találkozására.

II. János Pállal

A 996-os alapítás akkor történt, amikor Kelet és Nyugat még összetartozott, egységes egyház volt, hiszen a szakadás csak később, 1054-ben következett be, s csak később tudatosul az a fájdalmas tény, hogy a kereszténység nem egységes. A millenium, s ez a történelmi adottság szülte azt a gondolatot, hogy Pannonhalma a találkozás, a kiengesztelődés helye is lehetne ebben az esztendőben. Sajnos, ez nem így valósult meg. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a közeledésre nincs szükség. Nyugatnak, a latin egyháznak szüksége van az ortodoxiára és fordítva. A szükség a latin egyház részéről mindenekeelőtt az ortodoxia hitére, mélységére, lelkeségére vonatkozik, a Nyugat pedig azt tudná közvetíteni az ortodoxiaknak, hogy hogyan kell maga és a világ között hidat vernie. A mai gazdaságilag szétszakadó, pauperizálódó, elszegényedő világban az ortodox kereszténységnek az egyik reális kapcsolata lehet a nyugati egyházzal való

testvéri köteléke. Ez lehetne a kiengesztelődés gyümölcse. Ezt szerettük volna szolgálni, s ha most ez a találkozó nem is jött létre, mert történelmi akadályai voltak, vagy mert még nem érett rá az idő, ez nem azt jelenti, hogy valahol, valamikor a közeljövőben ne következnek be vagy ne kellene sürgetni.

A pannonhalmi találkozások csúcspontja a Szentatyá magyarországi, Pannonhalmának szóló látogatása volt. Kérem, beszéljen ennek a nagy jelentőségű eseménynek az előzményeiről, s arról, hogyan élte meg ezt a bencés közösség.

1993-ban, amikor a Magyar Katolikus Püspöki Kar ad limina apostolorum, tehát az 5 évenként esedékes római látogatáson a Szentatyánál járt, a magánkihallgatáson megkérdeztem a Szentatyát, hogy eljönne-e, és kértem, hogy jöjjön el hozzánk. Azt felelte, hogy azt meg is kell érni, és mosolygott. A későbbiek során, amikor fölmerült annak a lehetősége, hogy a Szentatyá II. Alexij moszkvai pátriárkával is tudna találkozni Pannonhalmán, megújítottam ezt a kérést. A gondolathoz a Magyar Katolikus Püspöki Kar is csatlakozott, és az Egyház részéről hivatalosan az hívta meg kezdeményezésemre a Szentatyát. Mivel a Szentatyá államfő is, ezért államfői meghívásra is szükség volt, így Göncz Árpád köztársasági elnök úr is meghívta a pápát. Ezek mondhatók a közvetlen előzményeknek. Így készültünk a Szentatyá szeptemberi látogatására, amely a bencés közösségnek igen nagy kitüntetés, megbecsülés, és nagyon nagy boldogság volt. Kitüntetés és megbecsülés, hiszen az ezer éves Pannonhalmára jött a Szentatyá. Más kolostorok is vannak a Katolikus Egyházban, amelyek ezer évesek, sőt még öregebbek, s a pápa mégsem megy el - így értem azt, hogy ez megbecsülés, megtiszteltetés - és nyilvánvaló, hogy az ezer éves magyar kereszténységnek is tiszteletadás. Pannonhalma alapításától fogva a Szentszékhez tartozik, mindmáig, s az eljövendőben is. Ez azt jelenti, hogy nem tartozik magyarországi érsekség vagy püspökség joghatósága alá, vagyis kivételes jogállása van. Az ezer év folyamán apátjaink és főapátjaink jártak már a pápánál számtalan alkalommal, de a pápák a közvetlen nekik alárendelt apátságot még sohasem látogatták meg, tehát a látogatás történelmileg is kimagasló esemény. A Szentatyá itt létekor egyenként köszöntötte kézfogással a rendtársakat, egyenként látogatta meg a beteget a szociális otthonban, és a személyiségéből sugárzó szeretet és békesség visszatükröződött a közösségre. El kell mondanom, hogy azon a másfél napon, de különösen azon a délutánon, amelyet a Szentatyával közösen töltöttünk el a közös imádságban, a magyar bencés kongregáció közösségében és egyenként is nagyon boldog volt, és örült az együttlétnek. A pápa tanításában és a hozánk intézett beszédében pedig megerősítette azokat a törekvéseket, amelyeket közösségünk akar; az ökumenikus párbeszédet, a kultúrának és a hitnek a párbeszédét és általában az újraevangelizációnak a gondolatát, amely a Szentatyának programja.

A médiából Ont sokan ismerik, már amennyire a médiából egy személyiséget, egy embert meg lehet ismerni. Befejezésként azt kérem, meséljen magáról. Sokat hallottunk a bencés rendről, Pannonhalmáról, a rend tevékenységéről, de Ön mindig háttérben marad. Olvasóink kedvéért szövegünk pár szót gyerekkoráról, iskoláztatásáról, életútjáról.

Azt gondolom, hogy ebben az ügyben teljesen lényegtelen, hogy az ember személyes vallomást tegyen. Ha legrövidebben akarom összefoglalni a magamról szóló vallomást, az annyi, hogy éppen ebben az esztendőben, amikor Pannonhalma ezer éves én ötven esztendő vagyok. Azon túl, hogy mindig egészséges életöröm és élni akarás volt bennem, életem legnagyobb élménye a keresztény hit, hogy keresztény lehetek. Ezen túl pedig legnagyobb, s mindent betetőző élményem, hogy pannonhalmi bencés lehetek. Életem nagy kegyelmének tekintem, s úgy gondolom, hogy ezért elkötelezett az életem. A munkám mögött már majdnem lényegtelen, hogy ki vagyok, s mit élek meg.

Soproni születésű vagyok, s azt is nagy élményeim között tartom számon, hogy soproni polgárként érettségiztem, amely akkor állami iskola volt, s ma ismét Evangélikus Líceum. Az iskolához, tanárimhoz nagyon kötődtem, de korán, 18 éves koromban eljöttem szülővárosomból, és beléptem a Rendbe. Ha az ötven éves életkoromat tekintem, akkor ebből 32 esztendő - a kenyerem java - Pannonhalmához köt.

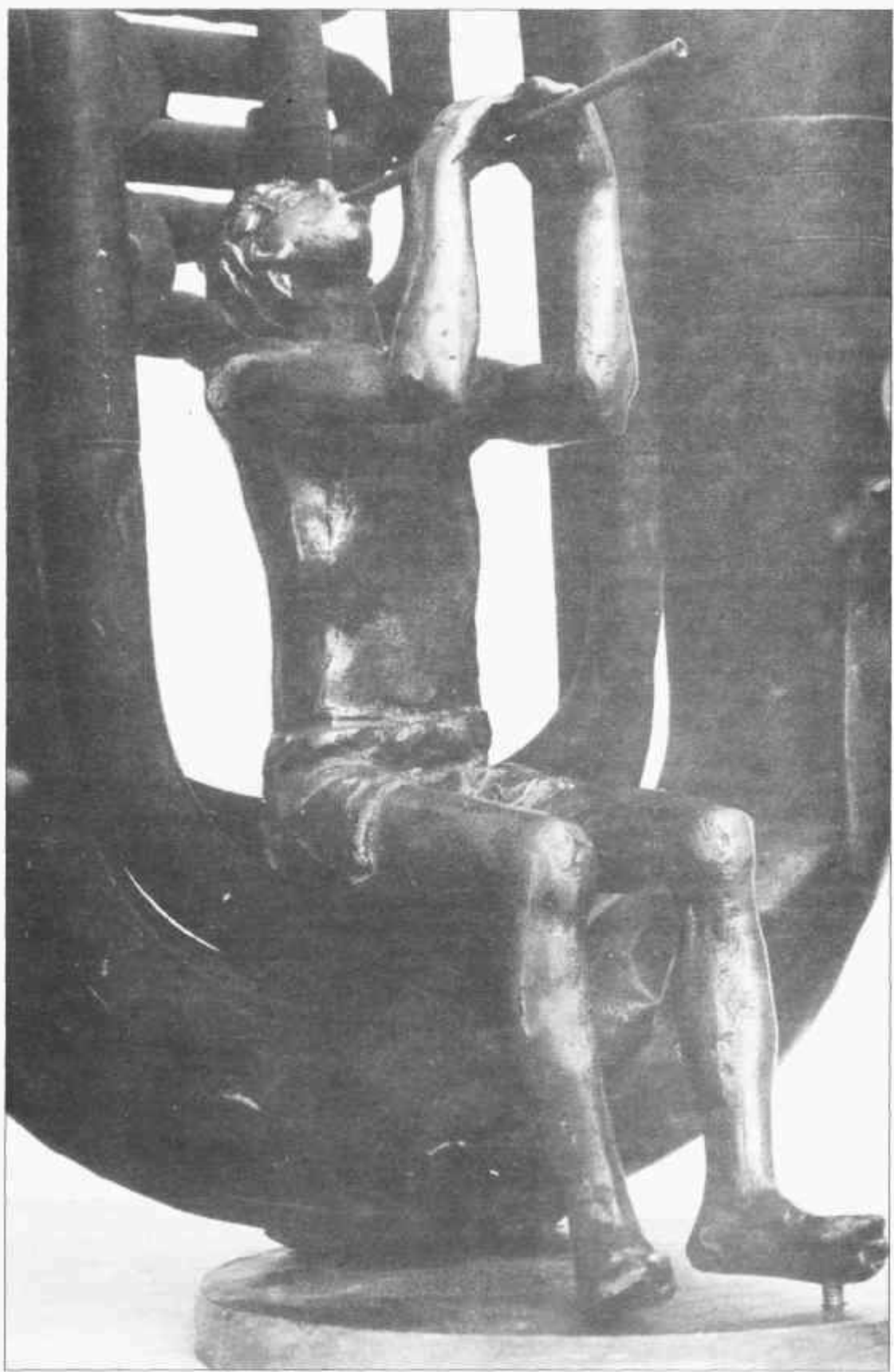
Köszönöm a beszélgetési.

Moszkvában

Moszkvában

MAGYARORSZÁGI SZERB IRODALOM, MA *

①

Jakov Ignjatovic, aki küllemileg is igyekezett megfelelni a szerb Jókai titulusának (szakáll-fazon, kopaszág-él: hair-line), a szentendrei főutcában álló szülőháza mögött, a Péter-Pál templom tövében kussol, tetőtől mellközépig súlyos bronzban. Nem mer nyikkanni, mert egyik jóslata se jött be. Több mint száz évvel ezelőtt azt írta, hogy még két nemzedék, és Szentendrén többé nem lesz egyetlen szerb sem, a nyelvük azonban tovább fog élni, mivel a városban az ő idejében, tehát a 19. sz. derekán, a magyarok, a svábok és a tótok is beszéltek szerbül. Pontosan az ellenkezője történt: az itt székelő püspök és a helyi tisztelendő rendszeres miséin még ma is lézeng néhány szerb hívő, a környező falvakból, Pomázról és Budakalászlóról származó idegenlégiósokkal megerősített férfikórus is működik itt, hétfőnként pedig a szerb klubban heves kártyacsoták dülnek, viszont szerbül nem hogy a magyarok és a tótok nem tudnak, maguk a szerbek is könnyebben fejezik ki magukat a környezet és a műveltség különböző szintjein és csatornáin domináló magyar nyelven.

Milos Crnjanski, a XX. sz. egyik klasszikusa, aki szintén Magyarországon, Csongrád városában született, 1924-ben írt egy cikket, melynek címe: A halott Szentendre. Ebben azt állítja, hogy a városban már nincsenek szerbek. Pedig voltak. A mai lélekszámhoz képest, mint az oroszok. Akkor még öt, hat százán, ma ötvenen, hatvanan. Viszont Szentendrének az 1690-es idetelepülés utáni egy, másfél évszázadban betöltött jelentőségéhez képest az 1924-es, a Trianon utáni visszatelepülést követő állapot, valóban halottnak tűnhetett.

Ignjatovic és Crnjanski jóslatai statisztikailag nem váltak be. Az idő azonban nekik dolgozik. Ma már valóban nagyon kevés szerb él itt, kész csoda tehát, hogy van még irodalmunk, vagy legalábbis vannak írónk. Ami nem teljesen ugyanaz. Vannak írók, de nincs irodalmi élet, intézményekkel és akusztikával. Az olvasóközönség létszámát aránypárral lehetne megsaccolni: ha tíz millió magyar közül ennyi olvas irodalmat, akkor párezer szerb közül mennyi olvassa a magyarországi szerb irodalmat? Valószínű, hogy számszerűleg többen olvasnak bennünket Jugoszláviában, az ilyen-olyan úton odajutó vagy ott megjelenő könyveinket.

Az ihlet azonban nem függ a garantált vagy potenciális olvasói létszámtól; az író valószínűleg mindig egyetlen fikatív olvasónak ír. A kisebbségi író specifikuma, átka vagy privilégiuma, hogy olvasójának egyetlensége vagy fiktitívása olykor egyszerű matematikai tény: közönség híján, a mű közvetlenül az örökkévalóság számára készül.

Írhatánk persze magyarul; és nem csak azért, hogy többen olvashassanak itt. A magyar mindig is az itteni szerbek műveltségi nyelve volt. Szerb nyelvű főiskola és egyetem sohasem működött Magyarországon (csak szerb nyelvszak a megfelelő intézményekben), gimnázium is csak a második világháború után nyílt, amely neve ellenére ("szerbhorvát tanítási nyelvű") kétnyelvű volt; a szerbhorvát, földrajzon és történelmen kívül magyarul folyt az oktatás. (A világirodalmat például a magyaron belül tanították.) A magyarországi szerb értelmiségi körökben, szakmai vagy erudita tárgyra terelődvén a beszélgetés, többnyire magyarra váltunk át, vagy legalábbis megszaporodnak a magyar szavak és szakkifejezések; mint a franciával tartott párbeszéd az orosz regényekben. Magyarul zúdul ránk a hétköznapi élet informatikája is, a tévé és a sajtó összes témája, és a szerbtanárokat kivéve mindenki magyarul beszél a munkahelyen.

Elég jól tudunk tehát magyarul, sőt magyar szókincsünk biztosan nagyobb és dinamikusabb mint a szerb (pl. a zsargon

különféle rétegeiben nagyon nehezen tudjuk követni a belgrádi utcát); emiatt nem idegen tőlünk az az érzés, hogy a magyar gazdagabb nyelv mint a szerb, amit ha kell, meg is tudunk magyarítani: a mostani szerb irodalmi nyelv nincs még kétszáz éves sem, mert a szerb nyelvújítás a 19. sz. első felében valójában nyelvcsere volt, míg a magyar nyelvet maximum purista tendenciájú intervenciókkal katalizált organikus evolúció kontinuitása karakterizálja.

Mégsem magyarul írunk, illetve aki csak magyarul ír, az nem tartozik ide; bár nem tudok senkit, aki aktív szerbként (a nyelvet még beszélő -ics-vicsként) egynyelvű magyar író lett volna. Vitkovics Mihály azaz Mihailo Vitkovic például kétnyelvű író volt, és a kétnyelvűség és kétnyelvűség a mai napig jellemző maradt az itteni szerb írók munkásságára, elsősorban közvetítő funkcióban.

©

Stojan Vujicic - Vujicsics Sztóján (Pomáz, 1933) egy személyes intézmény: ő az, aki mindent tud a magyarországi szerbekről, történelmükről, egyházi művészetükről (főműve a szentendrei szerb múzeum a püspöki palota udvarában), zenéjükéről (bár ezzel tudományos és szerzői értelemben tragikus elhunyt bátyja, Vujicsics Tihamér foglalkozott: Muzicke tradicije Juznih Slovena u Madarskoj, Bp. 1978., magyar előszóval), irodalmukról (tanulmányok írása illetve kötetek összeállítása); Bazsalikom-díjas kétirányú műfordító, József Attila-díjas költő, a magyar és a szerb írószövetség tagja, a magyar PEN-klub elnöke, a budapesti Jakov Ignjatovic alapítvány elnöke.

Költői műve a két kiadást megért Rastocenje (Szétszóratás, Belgrád, 1973, Budapest 1993) c. kötetében sűrűsödik össze. A cím a kötet központi témájára, a diaszpóra élményének költői megfogalmazására utal. Vujicsics számára a diaszpóra a periféria tragikumát jelenti, amit azonban, hitvallása szerint, vállalnia kell. A kötet a szerb történelem és nemzettudat Szentendre nevével jelképezett szegementumának lenyomata; történelmi és nemzeti költészet, de mégis vállomlásra, mert Vujicsics számára a nemzet és a történelem saját belső élete döntő ügyének látszik. Személyesen beszél a nemzet perifériájáról, de a nemzet központi dolgaiba szól bele. Belgrádi megjelenésekor a kötet a szerb költészet tematikus fősodrába kapcsolódott, amelyben éppen a nemzeti múlt költői újraértékelése dominált.

Vujicic szabadverseiben présből csöpögnek a szavak; kötött ritmus és rímek nélküli, archaikus zamatú és mégis modern panaszdaloként búgnak, néhol mozaikos képekkel, másutt patakzó beszéddel idézve fel egy letűnő világot, amelyre Vujicsics egész életművét tette fel, s amelyen valószínűleg az ő verseskönete lesz az egyik lezáró pecsét.

Predrag Stepanovic (Mohács, 1942), az ELTE Szláv Filológiai Tanszékének docense, prózaíró és műfordító, irodalomtörténész és nyelvjáráskutató. Szépprózát csak szerbül ír (bár íróként egy magyar nyelven írt rádiójátékkal debütált 1972-ben), kritikai és műfordítói működése viszont főleg magyar nyelvű (a Nagyvilág számára számos könyvismertetést írt és műfordításokat készített, az Európa Könyvkiadónál tíznél több könyv jelent meg az ő fordításában).

A farmernadrágos próza stílusában írta *Prepolovljeni* (A meghasonlottak, Budapest, 1982) c. kisregényét (Ennek volt előző, magyar nyelvű változata Az úszók c. rádiójáték). A regény egy öt éves főiskolás találkozó részegségbe nyúló éjszakájának sötétjében és a reggel másnapos fényében az elveszett illúziókról beszél. *Malogradske i druge price* (Kisvárosi és egyéb történetek, Budapest, 1984) c. novelláskötete első része szürrealisztikus, fantasztikus elemekkel átszőtt ifjúkori és később írott, dokumentarista színezetű, újrealista stílusú "mohácsi" elbeszéléseit tartalmazza. Az utóbbiakban az elbeszélőkrónikák a néprajzyűjtő tiszteletével kezeli a talált anyagot, éppen csak any-

*A dőben nem említett, anyaországi szerzőket lásd a kislexikonban (a szerk.)

nyit alakít és tisztít rajta, hogy a jellegzetességek jobban kidom-
borodjanak. A szereplők a szerző szülővidékének nyelvén be-
szélnék, az autentikusságot a személyes emlékek és a nyelvjá-
ráskutatás tudományos eredményei garantálják; ezeket
Stepanovic a *Govori Srba i Hrvata u Madarskoj* (A magyaror-
szági szerbek és horvátok tájszólásai, Újvidék, 1994) c. mo-
nográfijában adta közre. Összegyűjtött irodalmi tanulmányai
és kritikái *Zapisi jednog citaoca* (Egy olvasó feljegyzései, Buda-
pest, 1995) címen jelentek meg. Legújabb munkája: *Pricca o*
malom zecu (A kis nyúl története - meseregény, 1996.)

Vojislav Galic (Hercegszántó, 1956), szentendrei szerb
esperes, költő. *Vertograd na Dunavu* (Kertváros a Dunán, Bu-
dapest, 1993) c. kötete központi témája a Szentendréhez kötö-
dő meditatív versekben található. Az utolsókat sóhajtó lét szeg-
letében az egyetlen bizonyosság a múlt; az egyén és közösség
azonosságához már csak a megboldogultak hűek, az utódok
elhagyják a várost, a jövő idő elnyelik az emlékezetet is. A
költő annyit tehet, hogy a temető földjébe süppedő névtelen kő
helyett szavakból állít emléket a tűnő világnak. A kötet néhány
verse a vallásos gondolat eredeti felvetésével a költő további
útjának irányát sejteti.

Nikola Radosav - Radoszav Miklós (Battonya, 1959)
két nyelvű költő, az egyetlen igazi formabontó a magyarországi
szerbek között. Rajzos képverseket és az ábrázoló geometriát
felhasználó szignalista versképeket ír és rajzol, műveli a haikut,
de vannak hagyományosnak nevezhető szabadversei is. Az
utóbbiakban gyakran önéletrajzi konkrétsággal szól magáról
(szerelem, az apa halála, párbeszéd az anyával); formabontó
verseiben általánosabb témákat érint. Kötetei védjegye
a nyomdatechnikailag is kifejezett két nyelvűség: a borító egyik
oldaláról kinyitva szerb, a másik oldalról kezdve magyar köny-
vet tartunk a kezünkben. Az 1990 óta szinte évente megjelenő

kötetei mindig két különböző, de egyenrangú címet viselne
például: Sziromszárnyak lebbenése a város felett - *Rapsolo-
zen/a bez ikakvog okvira* (Pécs, 1990), ahol a szerb cím jelen-
tése nem azonos a magyaréval (*Keret nélküli hangulatok*)
Viitovicshoz hasonlóan, Radosav két nyelvű költészete is két ki-
lönöző költészet tehát; és ha belső világuk érezhetően egve-
retű is, a megfogalmazásban különbség van: a szerb versek
egyszerűbbek a magyar nyelvűeknél, ami adalék a műveltséget
közvetítő nyelv jelentőségéhez (Tolsztoj talán modernista költő
lett volna, ha teljesen rááll a franciára).

Dragomir Dujmov (Katymár, 1963) rendkívül termékeny
költő, rövidsoros, de pataként csörgedező hosszú verseiben a'
világ egész dolgain füstölgő ember valломásai tárulnak elénk,
amelyekben a költő szubjektív énje és a középkori ikonfestők,
a teremtés pillanata és a tegnap esti házibuli közös nevezőn áll.
Sunce se nebom bori (A nap az égen viaskodik, Budapest,
1992) c. kötetének két pólusa a civilizációiszony és a vele
szembeszegezett múltidézés, a nemzeti és vallásos keretű szel-
lemi (pravoszláv) hagyomány erejének keresése.

Milan Stepanov (Győr, 1967) költő. *Zagrade* (Zárójel-
lek, Belgrád, 1994) c. kötetében lelkesedés nélkül regisztrálja
beleágyazottságunk módjait és elemeit az urbánus civilizáció
közegébe, melyben az élet zárójelbe van téve, bár az egyik vers
tipográfiai megoldása szerint nem biztos, hogy minden meg-
nyitott zárójel be is zárul. A kétfelé nyitott)(jel azonban nem
mutat határozott perspektívákat; inkább kérdőjel helyett áll,
amelyet a költő a történelem, a költői hagyomány és a transz-
cendencia konvencióival szemben is kitesz. Az 1990-es évtized
első felének jugoszláviai eseményeit még belgrádi egyetemista-
ként megélő Stepanov verseiben a történelem súlya alatt be-
szakadó hétköznapok mozaikképe is megjelenik.

BORIS A. NOVAK (szlovén)

VIRRASZTÁS

**Virrasztok a papír mélyfehérje felett
Virrasztok vetett lepedők fehérjén
virrasztok gyűrt álmom felett, hol kenyér
szárad s az utolsó vacsora közeleg**

**virrasztok míg gyermekem s nejem álmodik
érintés matrózai öllekezve
kapaszkodunk egymásba, titkok léptek
a feneketlen hálószoza padlón**

**és én elgyötört vagyok, szörnyen elgyötört
virrasztok ím menekültjei felett
szív szakadéknak s világ sebeinek
és fejem hanyatlík, s még rosszabb lesz mi jön**

**virrasztok önnön magam távollétében
elveszett, halott hiányom felett
más az ki hordja az egykori testet
a testet mely rajtam karmolt sebet ejtett**

**virrasztok s virrasztok, álmatlanság mestere
az örökkévalóságtól járó jussom ez**

halálra vált vagyok, s még rosszabb lesz mi jön

SZÁMŰZETÉS

Nem óvnak már semmilyen csillagok.
 Függek észak fagyott egén
 a déli rejtve. Fehér az a város
 ahol felnőttem, s haltam én
 déli láthatár csillag fala mögött.
 Kéreg sarjad benn énjeim között
 mind vastagabb. Már csak ködökön át
 láthatom halott felem árnyékát
 önmagamat: ahogy vacogok
 végtelenül és tapogatom komor arcát.
 Csak torkomban lelek otthont.
 (Radoszáv Miklós fordításai)

TOMAZ SALAMUN

(szlovén)

UROS

Szájában növény, zsurló, ilyen emberre
 emlékezhetsz, bár volna bőrom ilyen, hogy mikor
 állkapcsom összeszorítom, arcomra üljön. Ez most
 a kezdet. Határtalan gyengédség, súlyos léptek.
 Termeted is tetszik nekem. Szilárdan állsz
 a talpadon, fent pedig hullámozol. Kinyújtózol,
 szemlélődsz, megadod magad. És általam már elfeledett
 minden világos sikolyt eszedbe véselek. A képembe
 zuhansz, felemelsz. Szép lassan és pontosan
 kitűrsz mindenünnen, ahová beleverték.
 Nem, nem beleverve, hanem a gyönyörűségtől beékelve,
 áldozata és túsza. Ó, Istenem, lélekzetem visszaadod. Zavart
 vagyok, mert nem tudom még, vajon hűtlen vagyok-e. Mintha
 gyöngéd víz árasztana el, tisztasággal öntene el.
 Csak figyelem, csak figyelem, hogy képzeleid milyenek,
 hogy a dolgokat hogy kapcsolod össze, hogy szabadítod fel őket, hogy tiszta
 sikolyomat hogy fogadod természetesen, és az, hogy jelöl meg
 téged. Hahó, restaurálsz. Ifjúságomra rétegeket mosol. Honnan e porhanyó, mely
 belém belőled árad. És a kétségbeesés, hogy
 szétmarcangolsz. Büszke vagyok leláncoltságomra. Hogy hű
 vagyok, hogy valahová tartozom, Hogy szerelemből sarjadt
 szövetség rejlik bennem. Azt sem tudom, hogy érte gaztettre is
 ragadtatnám-e magam. Remélem, nem,
 de ez felizgat. Örökké már e határt
 nyaldosom, örökké már itt játszadok. Honnan tudhatnád,
 milyen szörnyű az alázat, hogy megtörhetek
 és sírva fakadhatok és letaposhatnak alatta. Alulról
 érkezel, akár egy más anyag, a légből, mindent felemelsz.
 Letörölöd egész horizontom, vagy pedig oda dobsz
 vissza, ahonnan az élvezet útján elindultam.
 Elszenesedtem, elszenesedtem, elszenesedtem. Ez
 volt a legtöbb, hol és miként ajándékozhattam meg magam.

(Lukács István fordítása)

KATARI NA ZRINKA MATIJEVIC
(horvát)
A MÚZEUM LÁNGOLÓ
TERMEI

Aranyadba kapaszkodtam
bizonyára van valahol valamilyen aranyad
tán fülkagylóid meredélyeibe rejtetted
vagy
ujjaid közé
mikor elmész gyakran szemerkél
csapdába esett, mint egy muslinca a pók hálójába
eső kell amolyan igazi zápor
mert kenyérmeleg
érintéseid
papírvitorlásokat
bocsájtanak
az utca forgatagába

* * *

Gyalog
vigyázva, hogy az esőgilisztákat el ne tapossam
a túlvilágról próbállak megkísérteni
a névtelenség álmainak magányából
verseim túlcsordultak
ki nyújtózva az évek között
töltöm
ruhaujra felfűzött napjaim
csöndben
kapaszkodnom kell valamibe
valami szilárdba és jóba
s tenni valami olyat amit már rég
rég nem tettem
pl.

bukfencet vetni

* * *

Szárazkenyér
tényleg már rég nem jártam erre
s mégis mindent tudok rólad
bár néha betűket formálsz
mintha kétszáz éves volnál
jelentéktelen dolgokról tudnék naphosszat hazudni
a radiátor harmadik és negyedik bordája közt
görcsben

MOMA DIMIC
(szerb)

EGY ÉJSZAKA A KOSMAJ -
HEGY LÁBÁNÁL

"Ő is olyasféle mint maga, ugyanezek a vonások, csak kevésbé telt az arca. A haja is, meg minden, csak neki nincs szakálla. Csodálom hogy nem ismerkedett meg velem; minden lakodalomban, bálban reggelig marad. Sose szomorú, mindig vidám, jókedvű. Mondom, olyan magaféle."

Házigazdám vendégszeretőn mosolyog, miközben a Németországban élő fiának a falon függő képeit mutogatja. Föltűnik, hogy az összes berendezési tárgy, a két ágy, a sparthert, az asztal, a pad a szoba sarkaiba, a fehér falakhoz van szorítva.

"Na jó, értem én", folytatja ugyanazzal a réveteg mosollyal, "beleszerelmesedett a nagyvilágba, meg persze a pénz, de hogy nem sajnálja azt az egy szem gyerekeit? A felesége a gyerekkel az anyjánál van, Lajkovacban, ő ott kint, mi, két vénség, itt Bukvanjában, egy hatalmas házat meg a hatodik helyen épített. Álmomban se gondoltam volna, hogy ilyen sokáig ott marad. Azt hittem, egy-két év, ő meg állandóan hi-teget, hogy, aszongya, majd tavaszra hazajön és együtt fogjuk művelni a földet. Tíz éve lesz már annak, hogy egy este, így mint most, beront a házba, ledobja arra az ágyra ott a kész útlevelet meg a papírokat, hogy, aszongya, elmegy egy kicsit külföldre. 'Összetépem ezt az egészet', ordítottam rá, 'nem engedem!' 'Nem téped össze, apám', feleli, 'három nap alatt újakat csináltatok, ha ezeket itt összetéped.' Épphogy leszerelt a katonaságtól, s dolgozni kezdett mint fényező szakmunkás. Kicsinek találta a fizetést... Hanem te, ki fia-borja vagy, fiam, honnan jöttél?"

A házigazda felesége állandóan tett-vett valamit. Hol az edényeket rakosgatta, hol fát hozott vagy az ágyneműt készíttette elő a váratlan vendég számára: minden alkalmat megragadott, hogy betérjen a konyhába, s kifütleje a beszélgetésünket. Barázdált arcának szikkadt, pirospozsgás bőre a tej, az istálló meg a tél szagát árasztotta. Mielőtt valami munka után nézve újra kiment volna, tekintetével mindig félbeszakította az urát, s odavetette: "Hagyd már ezt a mesét! Te meg, fiam, ne törődj vele. Benne van jócskán a korban, s van éppen elég dolga, mint minden parasztembernek. Ne ülj föl ezeknek a falusi történeteknek. Meg aztán, kit érdekel, ki hogyan él - élünk, mint minden növény!"

"Mi az, nem szereti a szalonját?", kínálgat szívéllyesen a házigazda, figyelmesen töltöget, s mihelyt a felesége odébb áll, csillogó szemmel és tágra nyitott szájjal visszatér a fiára. "Pontosan olyan maga is, mint a Negosav fiam, ő is ilyen keveset eszik, mint egy gyerek. Csak a tejtermékeket szereti. De hogy az istállóba benézne, vagy fát aprítana, isten ments! Amikor annak idején útra készült, mondom neki: 'Te aztán nem szoksz meg ott, azok csak krumplit esznek.' De ő csak legyintett, mintha azt mondaná - majd csak megszokom valahogy. A krumplit meg onnan tudom, hogy náluk voltam fogságban. Zigenheim tábor, 9-es C barakk. Huszonegy hónap után hoztak haza, mint súlyos beteget, egy szanitéc szerelvénnel. Most meg az én Negosav fiának ugyanabban az országban autója is van, egy Mercédész, meg sífelszerelést is vett. Egy ideig Irakban is volt. Több gazdánál is dolgozott eddig, de mindig egyikkel jól kijött. A mostani annyira megbízik benne, hogy tavaly még a legkisebbik fiát is elengedte vele ide, Jugoszláviába, egy olyan tizenöt-tizenhat éves forma gyereket. Csak az a

baj, hogy néhány, vele egyívású, itteni csirkefogó ráakaszkodott. Ez nagyon nem jó. Egyre csak járnak oda ki hozzá, aztán hozzák a mindenféle árut, alkatrészeket, mit tudom én, autókat. Amíg ki nem ment Németországába, úgyszólván alig köszöntek neki az utcán, most meg Isten után mindjárt a Nega jön! Amíg ezek mind reszketnek mint a nyulak, neki olyan erős idegei vannak, olyan hidegvérrel kel át a határon, hogy na. Egy tevét is képes lenne átvinni a vámosság orra előtt, ahogy mondani szokás, anélkül hogy szagot fognának. Mert, tudod, igaz hogy a Kosmaj nem nagy hegység, de az itteni nép szívós, élímes. Ritka egy állatfajta, ahogy az az illető megírta. Na, meg a nyelvüket is perfektül beszéli. De ha majd visszatér, ugyanezek megint hátat fordítanak neki, meglátod. Meg se kérdeztem, dohányzik-e, fiam?"

Az öreg görnyedten, elferdült derekával állandóan föld alá mászkált, mint valami két lábon járó mezsgyekaró.

"**Ez** hallgasd meg!", folytatta, gyengülő kezével hadonászva. "Tavaly, ugyanez az én Nega fiam, egy egész vagonra való mezőgazdasági gépet hozott be onnan: kombájnt, traktort, vetőgépeket. Fölöltöztem rendesen, fogtam négy milliót, ahogy meghagyta, és irány Belgrád. Csak a szállítási költség két és fél millióba került. A vámolás miatt meg, azt mondják, gyere vissza holnap. Másnap, lehajtott fejjel, megyek megint egyenesen oda, egy tisztviselő meg, ahogy meglát falusi gúnyában, odaszól: 'Hé, bátyó, eltévesztetted a direkciót, amarra van a vám!' Mármint hogy csodálkoznak, mit keresek én itt. Tudom', felelem és megyek tovább, azon tépelődve, hogyan fogom én mindezt kifizetni. Hát egyszerre, éppen az épület előtt, előttem terem, ki más, mint az én Nega fiam. Széttárja a karját és nevet: 'Azt hitted, nem jövök el. Ne aggódj, apám, itt a pénz!' és mutatja a degeszre tömött táskát. Később az árut idehoztuk a faluba, és pillanatok alatt túladtunk rajta, mert errefelé kevés a munkáskéz."

Elovdatt az első hó és a felszántott mező feketélik. A szürkület lassan beborítja a Kosmaj magaslatait. A lépcső mellett, mint valami ősrégi mítoszi képben, a háziasszony egy fateknő fölé hajolva lisztet szitál. Az útmenti lekopaszodott cserjésekben már csak a csipkebogyó piroslík.

De mindezek a nehézségek ellenére én elégedett vagyok", élénkül föl újra Borisav bácsi (így hívják az öreget), s egy újabb Dráva cigarettára gyűjt. "Kenyér van, az adó nem nagy. A tej a legfőbb árucikkünk. Az asszony beviszi Sopotba és a házaknál eladja - mert ott van egy kisebb rendőrség. Csak az a baj, hogy az ő dereka is megsérült. Egyszer a szekér alá térdelt, hogy megtartsa, amíg én kicserélem a kerekeket, aztán csak reccsent egyet a gerince. Nekem meg becsípődésem van a negyedik meg az ötödik csigolya között. Mondtam az orvosoknak: Kötözzetek ki fönt meg lent és tágítsátok szét. Ő meg azt mondja: Valami nehezett emeltél. Nem szóltam semmit, tudtam jól, hogy mit emeltem meg - egy jókora rönköt az erdőn! Azóta úgy élek, mint az üvegházban: nem szabad megznom, vigyáznom kell, meg ne fújjon a szél, de az erős naptól is óvakodnom kell. Leírtam magam, lassacskán vénülök. Hosszú az élet, már akinek megadatik. Amikor az egyik falubélinek, a Kaleja Lekicnek a postás meghozta az első nyugdíját, azt mondja neki: 'Adja Isten, hogy ötvenkét hónapig élvezd'. Emez elgondolkodott egy kicsit, átszámolta, s amikor látta, hogy ez alig több négy évnél, elkáromkodta magát és lehúzott a postásnak egy jókora pofont: 'Még hogy te szabad meg nekem, meddig fogom élvezni a nyugdíjamat!'"

Az asztal szélén, egy rakás száraz kenyér mögött, egy szép, elefántcsont színű, miniatűr Philips rádió állt. Borisav bácsi, akinek ritkán kerülte el valami a figyelmét, azonnal elkapta a tekintetemet:

"**Használaton** kívül van, lemondtam az előfizetést. Öt éve hagyta itt a Nega, amikor a házat építette. Majd ha egyszer Sopotban találkozunk, elviszem és megmutatom - 7x9-es, teljesen készen van, minden, az ablakok, kívül-belül bevakol-

a levegő langy meleg gömbjeit és az összes legendát neked őrzöm álmatlanságaim közepette gyámolatlanul akár a kukac nem tudom elhinni -

a hajam itt borostyánná változik

* * *

Dermedek

a tó zománca

észrevétlenül settenkedik

milyen jó hagyni hogy megérjenek

a súlyos piros

almák

a ringó árnyékban

az ötödik évszaktot

várom

* * *

Szemeid megteltek kék erdei köldökkel

milyen nedvesek

csodálkoznak

miért nincs nevük a reggeleknek

jelenléted megérintett

megint fűrgé kis versek buzognak fel bennem

ma éjjel elalvás előtt útközben

faodúba kell elrejtennem a félelmet

aztán egy egészen csöndes hajtóvadászatot rendezni

így lángoló boldogságban

kellene időnként engem

kiengedni az esőre

eláztam teljesen

te ügyesen mégis nyomomba szegődsz

* * *

Hosszan elgondolkodtam ujjaidról

menekülő rókakölykökre

emlékeztetnek

az éjszaka nádszálvékony volt

mégsem pattant el idő előtt

kibírta a csupasz testek csapdáit

és jobb felől a részeg tücsköket

már egy nagy pofont le kellett volna kevernie

de nem így

magam sem tudom

hányszor írtam már le

összes neved magam köré

(Lukács István fordítása)

JOZEFINA DAUTBEGOVIĆ
(horvát)
MENEKÜLT ÉNEK

Végre a szabadság látszata
A lakás tulajdonosai elutaztak
hétvégére
pihenni
Magunkban fogunk ebédelni
A hűtőben már hűl a konzerv
rajta számunkra ismeretlen nyelven
a használati utasítás
A szárítókötél szabad, felakaszthatjuk rá
a ruhát vagy...
Van már sárga kártyánk, átmehetünk
a város másik végébe, például Maksimirba
és megnézhetjük, hogyan esznek
a vadállatok
Vacsorára rossz híreket kapunk hazánkból
és tejpört
Mégis alighanem jobb lesz mint tegnap
Tegnap semmit sem ettünk
mert a rendőrség ellenőrizte személyazonosságunkat
és szigorúan megrótt
Nem számít, hogy önök horvátok
önök most idegen országban vannak
és ne hívogassák olyan gyakran a rendőrséget
a letelepedési engedély miatt
Van már megoldás, mondjuk
és a szárítókötélre gondolunk
Elmentek
A tejpör csomós lett a nedvességtől
nem számít
Néha egészséges kihagyni a vacsorát

MÁSODIK MENEKÜLT ÉNEK

Fiatalkorú fiúk vártak rám
több mint egy órát az idegen lakásban
hogy ellenőrizzék tényleg hasonlít-e
arcom egy angyalarcra
a régi mesterek képeiről
amint azt megírtam akkortájt
amikor az angyalok törvényes tiltás alá estek
Ez már egy egészen új rendőrség volt
az új idők jegyében

va, spájz, fürdőszoba, be van vezetve a víz, bekötte a csatorna. Csak még a tetőtérben nem fektette le azt a tengeri padozatot, ahogy ő nevezi. A szobákban fényezett parketta olyan szabályosan van letéve, mint a bordák. Ott állunk egy szer a küszöbön, én meg tréfálkozom: 'Ha belépünk, még majd elcsúszom és elesek! Merthogy, ugye, nem szoktam meg; nálam mindenhol, láthatod, beton van. Szóval, a ház tökéletes, de hát mit ér, ha ott áll bezárva!'

Bejött az asszony. Most valahogy zömökebbnek, alacsonyabbnak és erőteljesebbnek tűnt. Tartásából kiértékelődött a megkönnyebbülés és a magabiztosság, hogy befejezte a szokásos napi teendőket a ház körül. Egy kicsit ugyan még zsörtölődött, amiért az istállóban kiégett a villanykörte, de amíg fölszította a tüzet és a sütőbe betette a tepsit a másnapra való kenyérrel, úgy tűnt, hogy ez a mi "unalmas" beszélgetésünk mégiscsak a kedvére van. De azért az arca, lehet hogy csak megszokásból, időről időre abba a korábbi óvatos kifejezésbe merevedett, s kifürkészhetetlen, csak a számára tudott gondolatok suhantak át rajta.

Egy ízben, úgy estefelé, mint most, befejeztük az istállóban a munkát", szólalt meg ismét, a sajka-sapkája alól kilátszó ősz tincseket vakarva, a házigazdám, Borisav bácsi. "Megettetünk, megittattunk, mind elláttuk. Van egy kisborjú is, Szent Demeter napján jött a világra. Aztán bementünk a házba, az asszony meg én, nekiültünk vacsorázni. Őtünk magunkban, nem beszélünk. Én valami újságot vagy könyvet olvastam, azzal ütöttem el az időt. Én nem tudom elviselni, hogy valaki, mondjuk egy szomszéd, akár egy szál gyufát is elvigyen a tudtom nélkül, de mégsem zárok soha kulcsra semmit, egyetlen helyiséget sem. Minden nyitva áll, bár ahogy öregszem, azt hiszem kénytelen leszek ezt az állapotot zárni! Hát egyszer csak nyílik az ajtó, semmi kopogás - be lép egy fiatal, ismeretlen férfi. Sárga szelídsekiben, a fején valami könnyű kalapféle. Egy kissé feszengtem, ugye, sőtét van, minden kihalt, ez az ember meg csak úgy bejön. A kaput se hallottam kinyílni. A kutyák meg voltak köve, messzebb a háztól; nem voltak a közelben. Ő meg bejön az ajtón, nem zörget, csak belép, hidegvérrel, váratlanul. Amikor aztán levette a fejéről azt a kalapot, és ahogy elmosolyodott, rögtön megismertem. "Te csibész", mondom neki, "nem tudsz köszönni, csak így bejössz, ijesztgeted az embert!" Ő meg leül mellém, átölel és csak nevetgél: 'Ej, apám', mondja, 'én akkor jövök, amikor akarok!' Az anyja meg elkezd ölelgetni, szipog, a könnyeit törölgeti: 'Jaj, Nego fiam, eszem a lelkedet, de ránk ijesztettél!' Én meg rászólok: 'Hallgass, mit sírsz itt ölelőtte!' Mert néha énram is rámjön valami, szorongat, de nem akarom, hogy lássa. S ha ki is bugyan a könnyem, csak a ház mögött, a szalmakazal mögött, elbújok valahol kint, magamban. Hiába, na, megkérgesedik az ember lelke..."

"Később elővett egy doboz cigarettát és megkínált. Én meg mondom neki, hogy csak a saját cigarettámat szívom, közönségeset, olcsót. Félek, nehogy rászakojak a drágábbakra. Erre elővesz a zsebéből fél kiló dohányt és árnyújta: 'Itt van, gyújts rá, hoztam a tiédből, amit szeretsz. Aha, tudom, mondom neki, azért hoztál ennyi dohányt, hogy minél előbb elpatkoljak, hogy gyorsan örökölj!' Mert ha ingyen van, sokat szívok, így meg egy dobozzal kéthárom napig is eltart. Azon az éjszakán fél egyig beszélgettük. Mert már reggel Lajkovacra ment, a feleségéhez meg a lányához. Szavát adta, hogy a tavasszal, júniusig, végleg hazajön. Mindössze két napig maradt, aztán visszament Németországba. Hát igen, szétszéledt a nép, szerte a világban..." "És te mi vagy? Csak nem vagy pap? Eh, nem, nem vagy... Ha még visszajössz a falunkba, lehet hogy te fogsz engem elparentálni, tartasz majd egy jó kis beszédet... Na de most, egészségünkre!"

(Predrag Stepanovic fordítása)

FERI LAINSCÉK:

(szlovén)

REDŐ*

Eugen Maschantzker, a jövevény és Samuel Fürthner csapós az Országúthoz címzett kocsmá és szatócsbolt tornácán üldögéltek, A bolti előterének polcai már ősz óta üresen álltak, a csapszék mögül már csak goricskói savanyú piros bort mértek és házi törkölypálinkát, ezért aztán már csak idegenek időztek itt, akik útbaigazítást kértek, frontról hazatérők, akik az otthon melegére vágytak. Egyedül ők hoztak friss híreket fontos, a Világot érintő dolgokról, mert hiszen arrafelé tényleg történtek komoly események - Andrásy Gyula, Károly külügy-minisztere elfogadta a Wilson-tervet, anyánk, az Osztrák-Magyar ket-tős monarchia szétesett, Prágában kikiáltották a csehek és a szlovákok függetlenségét, Ljubljánban, Zágrábban és Belgrádban a szlovének, horvátok és szerbek közös államát, Budapesten merénylet áldozata lett gróf Tisza István, és lelkes ünneplés fogadta az igazságos Károlyi miniszterelnökké történő kinevezését, Muraszombatban Horváth Pál tartományi vezér kihirdette a Muraszombati Nemzeti Tanácsot, valamint a Katonai Tanácsot és polgári őrséget állított fel, Ljutomerből, ahol nép-ünnepeken üdvözölték a Szlovéniához való csatlakozást, olyan hírek kaptak lábra, hogy Muravidék is egyesülni fog a Murán túli szlovén testvérekkel, Cserencsóciban Tomac és Preiss boltjában a felforgató tömeg tört-zúzott, Belatincban megtámadták Kaufmann és Deutsch birtokát és még a várat is ostrommal fenyegették, a frontról hazatérők a Zlarskóval szomszédos faluban lekaszbolták a tyúkokat és csapra verték a boroshordókat, Fürthner puljtánál a jövevények egyre hangosabban követelték az ingyen kupica pálinkát és jogaikkal fenyegetőztek, a népjoggal, amit állítólag a bolsevizmus egyre terjedő hatalma haz meg - és a nyurga, bizalmatlan Samuel zsidó egyre halkabban mesélt szokatlan vendégének vorarlbergi és salzburgi rokoni és üzleti kapcsolatairól, amelyektől vagyona megmentését remélhette egyedül. Eugen Maschantzker többnyire csak bólogatott, hisz végülis maga sem értette, miért is kellene megmenteni ezeket a csupasz falakat és ott hátul azokat az istállóban elrejtett girhes lovakat, de nem hitte a hazatérő honvédeknek tulajdonított hatalomban sem, a feleségeikben, akik az utolsó cukor- és sószemcséket is nekik őrizve vártak rájuk, gyermekeikben, akik rájuk sem ismernek, s akik a házak sarkai mögé rejtőznek előlük - röviden, mindannak a hatalmában, ami nyomorultul és betegesen vonszolta még magát ebben az istenhátamögötti világban. Ki kell majd söpörni a magtárakat, gondolta, kiforgatni őket, kiszaglászni még az utolsó tehetetlen és összetöpreődött búzamazogokat, környező szeretettel a földbe helyezni. Aztán sokáig és türelemmel várakozni, hogy megnőjön, és aztán talán lesz kenyér és remény és szeretet, aztán az ország máról holnapra benépesül.

Jaj azoknak a népeknek, amelyeknek nincs mivel kereskedniük! Figyelmeztetett a zsidó. Az üres semmiért fogják egymást gyilkolni, kecsketejért!

Fürthnerék: Samuel, testvére Ruth és Andre papa nem mindennapi emberek voltak, hatalmas épület boltívei közé falazott zsidó család. Mintha félték volna számtalan termék még fényesebb helyiségeitől, ezért aztán szívesen vonultak vissza a belső szobák maglyába. Ruth, az ötven-hatvan év körüli hajadon a legszívesebben a boltíves beugró mögött tett-vett, ott, ahol a konyha helyezkedett el a füstös, mindig nyitott torkú kemencével. A lábasokat rakosgatta ide-oda és a többi hasonló edényt, törülgette és néha hosszú-hosszú ideig szemlélgette őket mozdulatlanul merevedve. Majd újra átbillent a másik sarkára, tenyerét szürke kötényébe süllyesztve, mintha imádkozna, vagy gondolataiba merülne. Keveset beszélt, többnyire az ételekről, amelyek majdnem mindig agyoncukrozott, agyon sózott és agyonfűszerezett - vagy talán a frontról érkezett jövevénynek, aki rég leszokott arról, hogy táliból egyék, mindez csak úgy tűnt. Andre papa általában kora hajnal-tól késő estig az olvasószoza - ahogy azt a csöppnyi helyiséget neveztek egymás közt, amely valójában a legkülönfélébb értékes tarkabarkaságok és könyvek túlságosan is szűkös raktára volt - hatalmas bárszennyal borított karosszékekben gubbasztott. Könyöke mellett vastag, nemes pántveretű, mindig ugyanazon az oldalon nyitott Talmud pihent, ugyanazon az üres oldalon, amely után minden bizonyos új fejezet kezdődött. Fehérkés és nyálkás szemhéját egész idő alatt csak akkor emelte fel, hogyha arcokat kellett felismernie. Úgy tűnt neki, hogy csak ebben a félálomban képes agg korának hamvadó életét kitapintani. Am az öregember, ha alkalmát látta, meglehetősen rikoltozva és epésen csattant fel. Fiát faggatta arról, hogy állnak a dolgok a boltban és a pincében, majd, amikor emez rosszmájúan elmondta neki az igazat, ülésben még inkább pőpőssá görnyedt és megdorgálta, mintha tizenhat és nem hatvan éves lenne, amennyi Samuel valójában volt.

* Regényrészlet

Érvénytelen igazolványaimból megtudták hogy anyósaik korosztályához tartozom és hogy nem tudom milyen idős vagyok Valódi urak voltak nem értek rá Mondták létezik taxi is asszonyom tudom szóltam kezemben tartva a segélycsomagot

s a csomagon körben kék csillagok körözni kezdtek a fejem körül közeledve a világűrhez gondoltam ők is látják a dicsfényt körülöttem Ez valami tévedés lesz uraim én még meg sem születtem Csak most jönnek a bölcsek hogy hírül adják meg akarják-e várni velem érkezését Gáspárnak, Menyhértnek és a harmadiknak hogyan is hívták

(Sokcsevics Dénes fordítása)

ALÓJZ IHAN

(szlovén)

A FÖLDÖN ÁLLOK

A földön állok a golyóbison ingatagon s logikus törvények nélkül mert ki letérdel magasabbra ér, egészen az angyalokig és mikor egy idő után a földbe temetik még közelebb kerül a mennyhez ezért a legbölcsebb hallgatni hogy a gyónás igazi legyen és nyugton maradni ha rövidített úton akar a világ túlsó fenekén kikötni ha tényleg el nem mozdulsz tíz órán belül Kína látogat el hozzád tizenöt órán belül pedig még Amerika is behízelgi magát lábad elé akár kedves gazdájához egy megkerült éhes kis szuka.

(Lukács István fordítása)

Szóok: *mintha élesztővel zabálta volna magát tele,* mondta Samuel mentegetőzve Eugen Maschantzkernek. *Hát aztán! Azzal kereskedem, amim van - de mit tegyek, ha nincs kivel kereskednem!* És aztán: hogy már régesrég elköltöztette volna a vagyonát, de hogy költöztesse el az öreget, akit már az olvasószobából sem lehet kimozdítani.

Hallgass! Kérte Ruth csengő hangon. *Hisz a pészahot sem fogja megérni.*

A nisan közeledtével - elmegyek! intett indulatosan mutatóujjával az öreg felé. *Hogyha eddig ez a csürlie elevenen fel nem tal minket.*

Hát kit csaptam be én? kiáltott Samuel hűgához fordulva. Ő sápadtan, ijedten, szüszies félelmében válasz nélkül hagyta mindezt.

Hát becsaptuk *mi őket?* hajolt ezután Eugen Maschantzker fölé.

Fürthnerék azért vendégelték meg a jövevényt, mert zsidó volt. Erről árulkodott annak a tehető családnak a vezetéke, a Maschantzkeré, akik Zalaegerszegről költöztek erre a vidékre és a városban jelentős vegyeskereskedésük volt. Samuel emlékezett a Leopold Maschantzker papával folytatott adásvételi ügyletekre. Egyébként pedig a két család nem ismerte egymást közelebbről, mert Andre Fürthner saját görcsös igazhűségét követve már régesrég gyökeret vert ebben a gorickói zugban. Ez a vidéki épületben oly szokatlanul magas mennyezet volt az ő zsinagógája és baldachinja - saját maga rabbija és kántora is volt egyszerre, és az ő meddő családja fejet hajtott annak a szertartásnak a szentsége előtt, amivé itt még a leghétköznapibb teendők is váltak. A hétágú gyertyatartó szentsége Eugen Maschantzkeret elsősorban zavarba ejtette, s mivel nem volt olyan dolgot, amit ebben a pillanatban ne így élt volna meg, hát úgy viselkedett és érzett, ahogy azt a körülötte lévő arcok sugallták. Leginkább a tornácra húzódott, ahol elüldögélt Samuellel az egyébként egyre rendszertelenebbé váló munkaidő közben. A félelem és a folytonos lesben állás, amelyek már teljesen eltorzították a zsidó magatartását, őt elkerülték, bár emez mindig azt bizonygatta neki, hogy előbb-utóbb menekülniük kell, mint annak idején Egyiptomból. Valójában: túrelmentlenség érte magát: *Hogyha már idedőcögne!* panaszkodott Samuelnek a kocsisra gondolva, akinek ezekben a napokban kellene az árut a boltokba szállítani. Fürthnerék ugyanis meggyőzték arról, hogy a gyaloglás a városig időpocsékolás volna, különösen mivel a fogat üresen tér vissza, így már a következő napon Muraszombatban lesz. Így hát várt, egyre inkább megszokva azt a hatalmas úri öltözéket, amit kölcsön adtak neki. Valami fokozódó kínos érzés lett úrrá rajta, amit még önmagának sem mert bevallani.

Egyébként pedig: talán csak álmom mindez!

Álmok: lehetőség a haldokló számára, hogy lelke még egy utolsó sétát tegyen ezen a világon.

Tényleg: időnként már különbséget sem tudott tenni a dolgok között.

Közös csapót taposott nyurga termetű katonák menetoszlopával. Az elől menetelők menekültek és arcukat elrejtették előle, az utána haladók üldözték, a sarkát taposták, hogyha csak egy pillanatra is visszafordult, rugdosták és az arcába röhögtek. Amazokhoz sem, emezekhez sem tartozott, mégsem engedték meg neki, hogy megálljon és megpihenjen. Mégha ki is merült és össze is esett volna, minden biznnyal tovább hempergettek volna ebben a meghasonlásban, míg nem vad gyűlöletük csontig nem csupaszította volna őt - s maradt volna, mondjuk, csak a koponya - mert már erről is álmodott -, és akkor csak azok az elől lévő és azok a hátul lévő maradtak meg. A valsalit bakancsok dübörgése elnémulna, csapódó harci felszerelésük csörgése még határozottabban rajzolódna ki az elhaló fémesszhangban, pulzáló lélegzetük sziszegve préselődne ki tüdejükből. A menetoszlopok felsorakoznának, elől és hátul egymáshoz közelednének, míg nem az áldozat körül befelé kémlelő arbronsot nem alkotnának. A parancsnok jelentőségeltjesen kilépne, ünnepélyes mozdulattal fel emelné az ő koponyáját, ujjával lesöpörné, letisztogatná róla a földet és a hamut, mindenkinek külön-külön megmutatná. Sejtelmes és néma szertartás volna ez, mert hiszen megtanulták már, hogy mikor kell lesújtani és mikor meggyelmezni. Valójában pedig mindez csupán figyelmeztetés volna mindnyájuknak, mert hiszen az ítéletet már különben is kihirdették volna felettük és haditanács nélkül végre is hajtották volna - és nincs hitványabb büntetés, mint a lenyúzott és üres, sárban guruló koponya. Mert letiporni, lemészárolni, minden lehető irányban marni, nos, mindez magától értetődő volt - egyetlen katonai kötelességük maradt: *túlélni!* Csakis ezért, egyedül ezért hajtotta magát az elől lévő után és menekült a hátul lévő elől, csakis ezért nem mert gondolni sem arra, hogy mindez talán csak álmodja. Mikor aztán, mint most Fürthnerék hálósobájában, körül nézett, kezdetben mindig megkönnyebbülést érzett: ahogy akkor tűnt neki, hogy abból a katonai átkból nem lehet elmenekülni, így csöppent most, maga sem tudja hogyan, a hétköznapokba. A lidéres álmok, amelyek közepette Európa harctérre változott, anélkül múltak el, hogy ennek tudatára ébredtek volna, s ott maradtak a pusztulás kellős közepén, nem tudva, hogy mit kellene tenniük. Az anyáikra gondoltak, a feleségeikre, a gyermekeikre... de nem mertek nekivágni az útnak. Arra vártak, hogy meg-

mozduljanak azok a sárban és rothadásban lévő, hogy megmoccanjanak a csontvázak és felpillantanak a koponyák, vártak, hogy összeszűföldjanak a sorok, hogy szorosan egymáshoz lapulva induljanak el, ugyanúgy, ahogy annak idején érkeztek. Csak ő, Eugen Maschantzker nem kérdezte tőlük, merre van a haza vezető út: idegenként, önmaga és mások számára is, elindult...

Összerezent.

Az ágy fejénél Andre papa állt és kinyújtott karjával az ablak rácsának támaszkodott. A könnyű szellő játszadozva libbentette meg lenvászón hálókötösét a két lába között, az ablaküvegen keresztül a telihold csillámló sugarai pásztázták csupasz koponyáját, csöndes, zagyva dal viszhangzott a falak között. A takarót a fejére húzta és nem hiit a látomásnak, s amikor újra föleszmélt, az öreg ült mellette az ágyon. Olében fehér porcelánedényt pesztrált, föléje hajolt, mintha a tartalmát szaglászna. *Útrakelsz!* suttogta egy kis idő múlva. *Népedet megkeresni, amely nem vár vissza többé - nemzetségeidet összegyűjteni, amelyek megbecstelenítették az áldozóhelyeket.* Majd azt a furcsa edényt a takaróra helyezte. *Ez az a hús, melynek kósere lakatott jól minket, melynek vérével kentük be sátrink ajtajait, szabadítson meg minket bűnösöket és esendőket...* Eugen Maschantzker borzongva igyekezett kitérni az öregember remegő érintése és az állati belsőség elől, amelyek nyálkás és zsíros kocsonyája az edényben táncolt. Az ágy fejénél ülve rettegve húzódott vissza és a takarót az arcára rántotta. Ekkor az edény váratlanul kiklott az öregember kezéből és a földre csusszant. Az öregember fölsikított és testét háttal a falnak feszítette. Eugen Maschantzker felpattant az ágyban és egészen addig állt így, amíg a zajra oda nem szaladt Samuel és Ruth. Ezután már csak csendesen ült és nézte, hogy hogyan vonszolják ki az öreget az ajtón, hogy milyen gondosan szedi össze az asszony a porcelánserpeket és helyezi egyenként egy hatalmas ezüsttálcára...

Samuel bizonytalanul lépett be a szobába és odanyújtotta neki a fafogason lógó ruhát. *El kell menned!* mondta keményen... *Mielőtt még apánk meghalna.*

Ki tudja mi lesz? mondta Ruth felsóhajva.

Ki tudja? bólintott a fivér. *De jót semmiképpen sem jelenthet.*

Elátkozta őket, a zsidókat, amiért köszönés nélkül indították útnak az ősi éjszaka hidegében -, amiért sejtelmes sóhajtozásukkal kényszerítették ró olyan bűnbánatot, amelynek értelmét fel sem fogta. Elátkozta őket, amiért kavargó lélekkel indították útnak különös nevük ösvénye nyomán: most már tudta, hogy a cél felé halad, de tudta azt is, hogy fél a találkozástól azzal a másik Eugen Maschantzkerrel, és sorsorban annak zsidó rokonságával.

A győtrő éhség eszébe juttatta Ruth kemencéjének fehér cipólat.

Fehér! Ropogós héjúra sült, mákszemekkel telezört, tészta-madarékkal díszített. A hetedik napon ették, szombaton, mert a teremtő Isten is a hetedik napon pihent meg és gyönyörködött mindabban, amit az elmúlt hat napon megteremtett. Valójában már pénteken, amikor a mennybolton felragyogtak az első csillagok, Ruth megteremtette az asztalt a madaras kenyere számára, és a család némán gyűlt össze az ebédlőben. Andre papa elvégezte imáját, gut sábeszt kívánt magának, majd Samuel megszelle a kenyeret... *Lassan erre a pár szem mazsolára való!* *sem fogjuk megkeresni egy hét alatt,* mondta csendesen, mintha imádkozna. *Hogyha holnap legalább az ivót tudnám kinyitni?* tekintett apjára.

Az öregember falatozás közben széttárta karját és pislogó tekintetével megsuhintotta őket, erre letették az ételt. *Lájjátok-e most?* hajolt Eugen Maschantzker felé.

O meghunyászkodott, mert tudta már: a sabbath tiltott nap, amikor a zsidók nem végezhetnek semmilyen munkát. Még tüzet sem gyűjthetnek a kályhában ilyenkor, ezért a nem zsidó szomszédasszonyok jönnek hozzájuk tüzet rakni.

Lájjátok-e most? ismételte meg Andre papa.

Na! mondta bocsánatkérően a fiú. *Csak úgy gondoltam... hiszen az is bűn, hogy az erszényeink üresek!*

Csönd! kérte Ruth ájtatos hangon.

És ez az áldott békesség ezután tényleg be is költözött a hába, hogy szombat estig ott is maradjon, amikor feketekává és gyertyák fénye mellett elimádkozták imájukat, magukba szippantották a fahéj illatát és köszönetet mondtak a jól sikerült szombatért.

A zsidó háznak mindezekre a külön szertartásaira gondolt és megolvasott minden átmenti feszületet. Számlálatlan sokaságát hagyta már el ezeknek a kereszteknek, időnként meg is pihent rajtuk, és egyre inkább úgy tűnt neki, hogy ott messze a völgyben se végük se hosszuk. Csak késő délutánra, amikor már majdnem teljesen kimerült és a reménytelenség lett úrrá rajta, csak ekkor érte utol az első lovas kocsi. A bóbiskoló kocsis, aki félig térdepelő helyzetben gubbasztott a bakon és mindkét kezével a hosszú ostor bojtjára támaszkodott, egyetlen mozdulattal invitálta a kocsisra. Akik *sem ismernek, azt hiszik, hogy alszom!* kuncogott a kocsis, amikor az utas felszállt melléje és elhelyezkedett a bakon. *Hogy alvó ember zötykölődjén ezen az úton - éted?* Százhang hangon nevetett fel újra. *Abban pedig van valami, hogy inkább*

homály vesz körül, de ez inkább a Mindenható akarata szerint van, ugyebár, és ezen nincs mit segíteni. Eugen Maschantzker gyanakvó pillantásokkal méregette: harminc felé is járhatott, de lehet, hogy már Ábrahám éveit taposta: poros kalapját melyen a szemébe húzta, egész testét tetőtől talpig lópokróc borította, csak sárga csuklója meredt ki a vastag ostorbotot és a gyeplőt markolászva egyszerre. Alsó ajkát a felsőre tapasztotta, mintha szivná, arcának ráncai megnyúltak, szemhéját csak időnként emelte fel, s ezt is - úgy tűnt - akaratlanul. De a napot és az éjszakát még meg tudom különböztetni! vonta meg vállát. Ugyebár mégiscsak az a legfontosabb, hogy az ember tudja, mikor kell aludni és mikor felkelni...

Magva vak? rezzent össze az utas.

A férfi izgatott lett: *Hisz mondom, hogy nem! De hogy a lepenyit jobban látom, az igaz... De a lovaím, azok látnak!* vigyorintotta el magát. *Hóhá, hó! Zéfa! Angéle! Hóhá, hó!* Ostorával pattintott, s a lovak könnyed ügetését fogta a kocsi. Trachóóóma, ez a mi bajunk! mondta elnyújtott éneklő hangon. *Aki a legjobban fél tőle, bizony az kapja meg - hóhá, hó!* De te, aki már láttál világot? pillantott rá. *Elhiszed-e, hogy annak a Szent Vitusnak a vize segít valamit?*

Eugen Maschantzker úgy tett, mintha nem hallotta volna a kérdést: a fronton úgy menekültek a trachomások elöl, mint az ellenség elöl, mert tudták, hogy a betegség ragályos.

Herlinger is kínál valamilyen kenecficét! folytatta a kocsis. *Hát adna hitelbe a zsidó, hogyha a dolog érne valamit?*

Eugen Maschantzker kényszeredetten mosolygott.

Nem szereti őket? kérdezte egy kis idő után. *Errefelé senki sem szereti a zsidókat?*

A férfi felemelte üres tekintetét: *Inkább úgy mondanám, hogy ők nem szeretnek minket - most, amikor az erszényünk nem csörög.*

Samuel elképedt ábrázatára gondolt.

Furcsák! suttogetta, *furcsák, furcsák ezek az emberek!* állapította meg mindig az ifjabb Fürthner, aki a falubelieknek rendszeresen hiteltelzett dolgokat, amikért nem tudtak fizetni. *Könyörögnek, szitkozód-nak, fenyegetőznek, mintha a gazdagság bűn volna? Lekicsinyelnek, utánoznak, sejtetnek, mintha csak üres kézzel élnének emberi és isteni törvények szerint!* S valóban: mintha irigyelné tőlük ezt a szentséget! S ugyanezek csentek tőle, ahol csak lehetett, fényes nappal lopták meg, megfenyegettek mindenkit, akinek több volt az ő semmiujknél. Eugen Maschantzker nem értette ezt a leplezett zsidó jótéteménykedést, mint ahogy végülis maguk sem értették, vagy pedig egészen egyszerűen nem akarták. Különösen most volt ez így, amikor az orosz hadifogságból hazatérő szőkevények új rend hírnökeinek bizonyultak - a rablók, felfogatók és munkakerülők rendjének. A vetőmagra gondolt, amit hiteltben kaptak, s ahelyett, hogy elültették volna, hát inkább fölzbálták - vártak hát erre az új rendre, amikor kiüríthetik a zsidók és a nagyurak magtárait. Ebben a pillanatban önnön megbélyegezettségére gondolt: Ha hiszi, ha nem - mondta a kocsisnak - én is zsidó vagyok.

A trachomás akkorát vágott az ostorral a lovak közé, hogy azok behúzták farukat és minden erejükkel megrántották a szekeret. A vasalt kerekek meg-megakadtak a kavicsokon, a deszka, amelyen ülték, ide-oda csúszkált, hol ide billent, hol oda, úgyhogy folyton keressniük kellett az egyensúlyt és többször újra el kellett helyezkedniük. A völgyecske, ahol az út csordogált, észrevétlenül tűnt el a dombok öléseiből és tágas síksággá szelődött. A ritkás szürkületi ködfoltok között elő-előbukkantak a bokros égerfák gumói, itt-ott magányos nyárfák meredeztek, az út mellett ott elöl házak sora volt látható. No - most aztán már látni is lehet *Muraszombatot!* kérdezte kiabálva a kocsis. Feleletre sem várva suhintott egyet pattogó ostorával: *Zéfa, te dög, Angéle, te dagadt, hóhá, hó!* - de úgy, hogy a lovakat valami sodrás ragadta magával a nagy rohanásban, és a fogat veszélyesen billegett az út egyik füves peremétől a másikig. Ezt is jócskán letaposták már s emiatt volt sáros, a hatalmas pocsolyákban helyenként meg-megcsillant a víz. Eugen Maschantzker a hasába markolt, mert szorongás lett úrrá rajta - valami ki nem öklendezhető üresség feszítette bensejét - ez az érzés borzalommal töltötte el egész lényét. Arra is gondolt, hogy lezáll a kocsi, átvág a síkon, a rétek közé, a bozótoson át... Csöndesen és titokban közeledne a házakhoz és a sötétből kémlelné őket... Hol tegyem *le az urat?* hördült fel a trachomás és fejét oldalra billentve várta a választ. *Persze, ha az úr nem ad egy kupicára valót sem?* fűzte hozzá, miután nem tudta kívánni a választ. Eugen Maschantzker ama lett figyelmes, hogy a férfi magázni kezdte, de ez csupán egyike volt azoknak a gondolatoknak, amelyek megpróbáltatásai közepette átsuhantak az agyán. A rosseb tudja! kiáltott fel. *A kávéház előtt! Vagy a szálloda előtt* - ha ugyan van ilyen! A lovak maguktól torpantak meg, a szekeret óvatosan mozdították meg, a patáikra tapadt fekete sár göröngyökben potyogott vissza, a kerekek csikorogva túrták a latyakot, az út mindkét oldalán a hatalmas pocsolyákban sárgásan verődött vissza annak a néhány megvilágított ablaknak a fénye. Embereket szerencsére nem lehetett látni, sem a függönyök mögött, sem a széles és terebélyes utcán.

Amikor Zéfa és Angéla ösztönszerűen fordult be egy mellékutca a megvilágított udvar irányába, az utas köszönés nélkül pattant le a kocsirol és elmenekült az éjszakába.

(Lukács István fordítása)

KISLEXIKON

Jozefina Dautbegović 1948-ban született Susnjariában, Dervento mellett (Bosznia-Hercegovina). Dobojban élt és dolgozott. 1992-től Zágrábban él menekültként. Több önálló verseskötete jelen meg: *Ezerjofu* (Doboj, 1979), *Mennybevitel* (Doboj, 1 985), *Rómától Capuáig* (Doboj, 1 990), *Ebéd Pontius Pilátussal* (Zágráb, 1 994). E két verse ez utóbbi kötetben jelent meg.

Mama Dimic szerb író, költő, drámaíró és esszéista 1944-ben született az időközben Belgrádhhoz csatolt Mirijevo községben. Az irodalomba 1966-ban, mindössze huszonekét évesen robbant be *Ziveo* zivót Tola Manojlovic (Élte az életét Tola Manojlovic) című regényével, s azóta megjelent közel húsz könyvével - versek, elbeszélések, drámák, útleírások, esszék - ma is a szerb irodalom élvonalába tartozik.

Műveit számos nyelvre, angolra, svédre, oroszra, kínaira és japánra is fordították. Ez az elbeszélése eddig tizenkét nyelven jelent meg. Magyarul róla bővebben? Tiszatáj 1978/1 és 1986/5. Nagyvilág 1983/4.

Alajz Ihan. Ljubjanában született 1961-ben.. Az Orvostudományi Egyetem elvégzése után, ahol jelenleg docensként dolgozik, immunológiából doktorált. Jelenleg o szlovén Kortárs, a *Sobodnost* című irodalmi folyóirat felelős szerkesztője. Eddig több verseskötete látott napvilágot: *Srebmik* (Ezüstpénz, 1986), *Igralci pokra* (Pókerjátékosok, 1989), *Pesmi* (Versek, 1990), *Ritcm*, (Ritmus, 1993), *Ju zno dekle* (Déli lány, 1995).

Feri loinscek. A gorickói Dolenciben született 1959-ben. Ljubjanában végzett újságírói szakon. Ma független íróként él és dolgozik Muraszombatban (Murska Sobota). Eddig megjelent legfontosabb regényei: *Peronarij* (Peronalesők, 1 982), *Namesto koga*, roza cveti (Aki helyett a rózsza virágzik, 1 991), *Raza* (Redő 19886) *Razpocnica* (Hasadék 1987) *Grinta* (Ótvár 1991) *Ki jo je meгла prinesta* (Akit a köd hozott, 1991), *Vankostanc* (Vánkostánc, 1994), *Ki jo je meгла prinesla* (Akit a köd hozott) című regénye 1996-ban magyarul is megjelent.

Boris A. Novak. Belgrádban született 1953-ban.. Összehasonlító irodalomtörténetből és filozófiából szerzett diplomát a ljubljani bölcsészkaron. A legjelesebb szlovén ellenzéki értelmiségeket tömörítő Nova revijának akkor volt megbízott fő- és felelős szerkesztője, amikor azt a kommunista rezsim beosztottal fenyegette (1 987). A szlovén PEN elnöke. Ma az egyik legvirtuozabb szlovén költő, eddig megjelent verseskötetei: *Stihozanje* (Verscsöndélet, 1 977), *Hci spomina* (Az emlékezet leánya, 1 981), *Kronanje* (Koronázás, 1 984), *Stihija* (Őselem, 1 991), *Mojster nespecnosti* (Álmatlanság mestere, 1 995).

Katrina Zrinka Matijevic. 1973-ban született Zágrábban. A zágrábi Bölcsészkar összehasonlító irodalomtörténet és filozófia szakos végzős hallgatója, de a Sziniakadémia filmrendező szakára is jár. Egyetlen kötete jelent meg: *Ustvari - dobro sam* (Mellesleg - megvagyok, Zágráb, 1995.) címmel. Verseskötetéről tavaly elnyerte a rangos Goran díjat.

Petar Milosevic (Budakalász, 1952), költő és regényíró, az ELTE Szláv Filológiai Tanszékének docense, irodalomtörténész, kritikus és műfordító. A magyarországi *délszláv irodalom* 1945-1990 c. értekezése a most közölt téma kézikönyve, hasonló tárgyú írásai szerb nyelven az *Ogledi i kritike* (Tanulmányok és kritikák, Budapest, 1991) c. kötetében jelentek meg. Szerből magyarrá verset és prózát fordít, a másik irányban kiemelkedik Cseh Tamás Bereményi Géza által írt dalszövegeinek átköltése *Avala express* címen (kötet és kasszetta, Budapest, 1996). *Szentendrejski tipik* (Szentendrei regula, Újvidék, 1 990) c. kötetében rövid szabadversekből álló ciklusban halad a világtörténelmi mítoszainak firtatásától a szellem történelmi alakváltozatainak keresztül a szentendrei hagyományig. *Naci cu dragul* (Találok majd valaki mást, Budapest, 1 994) c. novellafüzérében a farmernadrágos mentalitás dimenzióit keresi. London, *Pomoz* (Újvidék, 1994) c. regényében a berlini fal leomlása és a jugoszláv háború kitorrése utáni új (?) Kelet-Nyugat viszonyt ábrázolja egy szerelmi történet keretében; a civilizációk különbözőségét és szétérthetlenségét a szerb és az idegen szavak, szótörvek és végződések különböző, cirill és latin betűs, szavakon belül is keveredő írása jelképezi, s ezért a könyv betűképregénynek nevezhető. *Mi ze Szentandrejski - porodnici rikvercroman* (Szentendre végnapjai - családi rikvercregény, Újvidék, 1996) c. könyvében az utolsó szentendrei szerb fiktív alakjának életét írja le, amely a 20. századból átível a következő évezredbe.

Tomaz Salamun. Zágrábban született 1941-ben.. Diplomát a ljubljani egyetemen szerzett művészettörténetből. Eddig megjelent jelentősebb verseskötetei: *Poker* (Póker, 1966), *Namen* pelerine (Mire jó a pelerin? 1968), *Bela Itaka* (Fehér Itaka, 1972), *Amerika* (1 972), *Aréna* (Aréna, 1 973), *Imre* (1 975), *Turbine* (Turbinák, 1 975), *Praznik* (Ünnep, 1 976), *Zvezde* (Csillagok, 1977), *Po sledeh divjadi* (Vadak nyomában, 1979), *Maske* (Maszkok, 1980), *Analogija svetlobe* (A fény analógiája, 1982), *Glas* (Hang, 1983), *Sonet o mleku* (Szonett a tejről, 1984), *Ljubljanska pomlad* (Ljubljánai tavasz, 1986), *Mera casa* (Az idő mércéje, 1 987), *Otrok in jelen* (A gyermek és a szarvas, 1990), *Amra* (Ámra, 1995), Magyarul *Póker* címmel jelentek meg versei 1994-ben.

BACSA GÁBOR

MAGYARORSZÁG TÉRKÉPÉNEK ÁT-
RAJZOLÁSA A TRIANONI BÉKEDIK-
TÁTUM ALAPJÁN

A honfoglalás 1100. évfordulójának ünneplése során többször szó esik TRIANONRÓL. Úgy gondolom, hogy ez természetes, mert hazánk tizenegyszázados történetére egyik legnagyobb hatást gyakorló esemény a trianoni békeszerződés.

E békediktátumból Magyarországot a határok kérdése érintette a legsúlyosabban. Minden más teher, kötelezettség, korlátozás véges volt. Bármilyen nagyságú jóvátétel előbb vagy utóbb letelik, a korlátozás kijátszható - mint a hadsereg létszáma -, a megállapított határok azonban határozatlan időre szólnak.

Az állam határainak egy nemzet, nemzetközösség életében meghatározó szerepe van. Normális viszonyok között determinálja belső politikai, gazdasági tevékenységének, hatalmának területi hatályát. Emellett nem hanyagolható el katonai jelentősége sem. Rendkívül fontos, hogy egészében védelemre alkalmas, természetes vonal legyen. Magyarország esetében ez a természetes határvonalat az első világháború után súlyos trauma érte. Magyarország 1100 éves történelmében nem fordult elő, hogy területét a háborúban győztesek a mi pénzünkön (21 1.800 arany koronába került a déli határt megállapító antant bizottság) olyan drasztikusan megváltoztatták volna, mint tették ezt az első világháború után az antant hatalmak.

Rónai András ezt írja: "A Kárpát-medencében és környékén az európai kontinens kellős közepén az 1914-18-as nagy háború után - olyan nagyszabású államterület átrendezést hajtottak végre, amilyenre ennek a területnek több mint ezer esztendő történetében nem volt példa... Az 1918-20. évi békeszerződések szakítottak az eddigi elrendezéssel, s merőben új államokat hoztak létre."¹

A térképen megjelölt határokat a helyszínen határrendező bizottságok állapították meg. Az alábbiakban munkájuk formai, tartalmi oldalát vázolom.

A háború 4. évében - 1918 őszén - nyilvánvalóvá vált, hogy a Monarchia a háborút elvesztette. November 3-án Padovában Wéber tábornok a Monarchia nevében aláírta az antant hatalmak képviselőjével - ADAM DIAZ tábornokkal - a fegyverszüneti megállapodást. Annak ellenére, hogy Diaz kijelentette, miszerint a balkáni frontszakaszon nem lesz külön fegyverszünet, a vesztesek közé sorolt Magyarországnak november 13-án meg kellett kötni a belgrádi katonai egyezményt.

A konvenció leírta a demarkációs vonalat, mely délen az osztrák határtól kiindulva a Dráva mentén halad, majd a Mura és a Dráva találkozását megelőzően a Murát átlépve halad Barcs irányába, és Barcs, Pécs, Baja, valamint Szabadka kizárásával tovább Erdély területén. E vonalat a terepen nem pontosították, ami később sok vita forrása lett.

A béketárgyaláson szerb-horvát-szlovén /S.H.S./ királyság mint győztes nyújtotta be követelését, ugyanakkor Magyarországot - mint másik érdekelt felet - meg sem hívták, ott róla nélküle döntöttek, a magyar béke-delegációval csak a kész tényeket közölték. Az antant képviselői kezdetben a wilsoni önrendelkezési elveket tekintették kiinduló pontnak, ennek alapján akarták a határokat meghúzni. A tárgyalásokon az antant a nemzeti elveket kiegészítette a "g y ő z t e s" és a "v e s z t e s" kategória alkalmazásával, s a győztesek esetében az etnikai elvet a gazdasági és stratégiai érdekek alkalmazásával hosszabbították meg. Egyre inkább előtérbe került annak a hangoztatása, hogy bármilyen is az etnikai összetétel, gazdasági és közlekedési kérdésekben "barátaink érdekeit kell figyelembe venni."

A békeszerződést - melyet 1920. május 6-án Millerand francia miniszterelnök, a békekonzferencia elnöke egy kísérőlevéllel együtt adott át - a magyar kormány megbízottja 1920. június 4-én írta alá. A magyar delegáció javaslatait, érveit nem vették figyelembe, így Apponyi, a magyar béke-delegáció vezetője azt nem is írta alá. (Száradjon el a kéz amely aláírja - mondta)

¹Rónai András: Az 1918-20 évi közép-európai területrendezés kritikája földrajzi szempontból /Államtudományi Intézet Budapest, 1943. IX. 30 bizalmas kézirat/ 1. lap

Vassel Károly a magyar-jugoszláv határszakasz biztosa

IV Károly király kintüneti Vassel Károlyt

A magyar-szerb-osztrák hármass határkőnél

A Millerand-féle kísérőlevél kilátásba helyezi, hogy majdan a határ-megállapító bizottság enyhít az igazságtalanságokon. Másrészt viszont leszögezi: Azért határoztak így, mert meggyőződtek arról, hogy az általuk megállapított határok minden megbolygatása súlyosabb következményekkel járna, mint amelyet a magyar béke delegáció felemlít.

Mivel a határ helyszínén történő megállapítására bizottságokat kellett szervezni, Magyarországon is megkezdődtek a határmegállapítással kapcsolatos előkészületek. Elsőként a központi irányító szerveket hozták létre, majd 1921. augusztus 1-jén a határmegállapítással kapcsolatos intézményeket egy Határmegállapító Központban egyesítették és gróf Csáky Imre vezetése alatt Határmegállapító Irodát állítottak fel. A központi vezetés a miniszterelnök rendeletéből "kiadványozott". Kijelölték a bizottság tagjait, akik Párizsba utaztak. Készültek a határmenti megyék is.

A magyar-szerb bizottság 1921. augusztus 2-án 10 órakor Párizsban ült össze, de csak három héttel később augusztus 21-én érkezett Budapestre. A Magyarországra érkező antant tisztelből álló katonai bizottság három albizottságra tagozódott. Egy-egy bizottságnak 5 fő antant tagja volt és 1-1 fő képviselte az érdekelt államot. (Magyarország és S.H.S.) A bizottság feladata volt a helyszínén megállapítani a békeszerződésben leírt határokat, továbbá azokat a határokat, melyek a békeszerződések által előírt különböző népszavazások megejtése után kerültek kijelölésre.

A magyar-szerb határmegállapító bizottság 1921. augusztus 25-én érkezett első állomáshelyére, Varasára. Nagykanizsa, Eszék és Szeged voltak a további székhelyei. A bizottság elnöke DAVID CREE alezredes, aki Angliát képviselte. A nem érdekelt (antant) tagokhoz tartozott még a francia MARMINIA alezredes (magyarellenes, szerb barát), az olasz GIOVANNI VALVASORI vezérkari ezredes, és a japán HEIDSUKE YAMAGAVA lovassági alezredes.

A két érdekelt ország közül Magyarországot VASSEL KÁROLY vezérkari ezredes, az S.H.S. királyságot TCHOLÁK ANTICS szerb ezredes képviselte (sem a horvátok, sem a szlovének nem kaptak helyet a bizottságban), ők voltak küldöttségük vezetői is.

A bizottság titkára ugyancsak francia volt. Magyarellenségét bizonyítja, hogy kezdetben a magyar biztos felszólalásait nem is vette jegyzőkönyvbe. Kinevezése előtt nősült, s bájos nejjével volt elsősorban elfoglalva.

A határrendező bizottságok a Nagykövetek Tanácsa által kiadott "UTASÍTÁSOK" alapján dolgoztak. Ez feljogosította a bizottságokat arra, hogy ügyrendjüket maguk szabályozzák. A működési szabályzat kidolgozásába azonban a magyar biztost nem vonták be, kész tények elé állították. Ránk nézve mégis az elnöknek az a kijelentése volt a legkedvezőtlenebb, miszerint Magyarországnak nincs kilátása arra, hogy a Nemzetek Szövetsége nagyobb területi követelések kieszközlésére vállalkozzék.

A bizottság egy és ugyanazon határrészre csak egy javaslatot fogadott el. Az érdemi döntéseket megelőzték a helyszíni szemlék. Döntéseket a bizottsági üléseken hoztak, ahol meghallgatták a lakosság által választott küldöttségeket. A "kiválasztott" öt embert legtöbb esetben a szerb hatóság jelölte ki (a terület megszállása miatt ugyanis ők voltak birtokon belül), de előfordult, hogy közvetlenül az ülés előtt fogdosta össze őket a csendőrség, kioktatva, mit mondjanak.

A bizottság munkavégzés szempontjából a magyar-jugoszláv határt hat szakaszra osztotta: "A" az osztrák határtól a Lendva-Mura találkozásáig, "B" innen a barcsi vasúti hídig, "C" innen Dolnji Mihajloctól 9 km-ig, "D" innen a Dunáig, "E" Duna-Tisza köze, "F" a Tiszától a román határig.

A bizottság első és leghosszabb határvitája a Vend vidékkel kapcsolatban volt. A Vend-vidék a Murán innen fekszik; horvát oldalról tekintve Murán túli (Prekmurje) vidékről van szó. A magyar kormány azzal a javaslattal állott elő, hogy ezt a területet csatolják Magyarországhoz. A muraköziek már 1920. júniusban ünnepélyes nyilatkozatot és kérelmet adtak át az antant bizottságnak, hogy csatolják őket Magyarországhoz.

A szeptember 1 9-20-án megtartott helyszíni szemlék alkalmával váratlan esemény történt. Egyes, a határtól távol eső falvak lakosságának apraja-nagyja magyar nemzeti színű zászlókkal felvonult a bizottság székhelyére, és követelte meghallgatását. A bizottság autói 20-án áthaladtak Alsólendván, s a község lakossága viharos ovációkkal tüntetett Magyarországgal szemben. A tüntetéseket tömeges letartóztatás követte a szerbek részéről.

Az augusztus 26-i ülésen hosszas vita folyamán sikerült elérni, hogy a bizottság - a szerb biztos tiltakozása ellenére - elhatározta, a magyar javaslatot a helyszínen tanulmányozni fogja. A javaslatra a bizottság elnöke 1921. október 17-én adott választ. Szerinte a javaslat lehetetlen, mert sérti a béke alapjait. A béke alapjait azonban meghatározni nem tudta. Azt írta, a versailles-i békének nagy alapja van, Németországot minél kisebbé tenni,

Határdomb a déli határon, a francia biztossal

Magyar határőr a déli trianoni határnál

s ez az alapja minden Párizs környékén kötött békének. Így a Vend-vidék helyett egy kisebb területre tettek javaslatot, melyből azonban nem lett semmi, mert a szerbek a genfi tárgyaláson rideg elutasító magatartást tanúsítottak.

Vitatott volt még a határvonal a Lendva folyónál, mivel a Lendva folyó Kerkába ömlő szakasza "Adorvány csatorna" néven szerepel. Tőle északabbra van viszont egy "Malomárok", mely egyes térképeken "Lendva patak" néven van feltüntetve, s a szerbek ezt tekintették a Lendva folyónak, mert ezzel újabb területet nyertek volna.

A vízfolyással megállapított határvonalnál (Mura-Dráva) a magyar bizottság a békeszerződés szellemében javasolta a nem hajózható részeknél a vízfolyás főágának középvonalát, a hajózható résznél pedig a hajózható főmedernek a középvonalát, tehát egységes elv alkalmazását. A szerbek felváltva - ahogyan nekik kedvezőbb volt - a folyó középvonalát, illetve a közigazgatási határt javasolták. Ezt figyelembe véve eredménynek tekinthető, hogy a "C" szakaszban Barcstól lefelé, Dolnji Mihajlovcig a Dráva középvonala lett a határ.

A Dráva menti határ megállapítása tehát nem volt problémamentes. Egy példát említek. A vízvári Jamma szállás lakosai (5 család) mindentől el lettek zárva. A földművelésügyi miniszterhez írt levelükben többek között ezeket írják: *"Teljesen el vagyunk zárva a világtól, csak gyalog úton mehetünk a Dráva folyóhoz és csónakon közlekedhetünk hazánkkal és vízvár községgel... innét kocsival ki nem mozdulhatunk, ha halottunk van - körülményesen gyalogúton és csónakon szállíthatjuk - cséplőgépünk nincs... szóval se ide, se oda nem járhatunk."*

Hosszabb vitát váltott ki Répás területe, a gyékényesi vízház, a golai pályaudvar ügye. Répást nem sikerült megszerezni, a gyékényesi vízháznak csak a tulajdon- és használati jogát kaptak meg, a területet azonban Horvátországhoz csatolták. A golai pályaudvart terhelő szolgalmi jogot azonban korlátozták.

A baranyai határ megállapításánál a Kiskőszeg-Dolmány vonalra aspiráltunk. Ezzel szemben a szerbek követelték a határ északra tolasát, hogy a nem magyar főhercegi birtok nekik jusson. Bácsbodroiban Hercegszántó és Katymár

községeket akarták. Követelték Szabadka város egész területét. Torontálban a Gyálhoz tartozó nagyréti szigetek felére pályáztak.

Mindkét részről propaganda tevékenység folyt a lakosság megnyerése érdekében. Ezek megegyeztek abban, hogy valamilyen formában mindkettő központi irányítású volt. Mivel azonban a szerbek birtokon belül voltak, az esélyegyenlőség nem érvényesült. A szerb propaganda módszerében nem válogatós. A hatalmi, hatósági intézkedésektől a provokációig a statisztika meghamisításától a megfélemlítésig mindent felhasznál. A szerbek által megszállt területen Magyarország mellett való nyilatkozás halálbüntetés terhe mellett tilos volt. Tiszta magyar községekben, sőt Szabadkán is kicserélték a címtáblákat, utcaneveket mindenütt cirill betűs feliratokra. A Határ melől tömegesen telepítettek ki magyarokat és hoztak helyettük horvátokat, illíreket, másokat. A muraközi községekben azzal íratok alá kérdőíveket, hogy a Magyarországra való szabad átjárást kérik. Legtöbben el sem olvasták, pedig abban az állt, hogy a határnak 15 km-rel való kitolását kérik Csonkamagyarország területére.

Pártosfalvára egy autót küldtek, melyen a muraszombati kéményseprő ült. A szerbek viszont elhíresztelték, hogy antant misszió jön. A lakosság felvonult a fogadására, a lányok szoknyájuk alatt derekukra csavarva vitték a magyar zászlót. A csendőrök a népet összefogták, a lányokról letépték a ruhát, a magyar zászlót a nép előtt elégették a kiáltva: "Így fog Magyarország is füstbe menni!"

A Millerand-féle kísérőlevélben foglaltak tehát nem jutottak kellően érvényre, bilaterális jelentőséggel értelmezték őket. Erősen kidomborodott az az elv, hogy az utódállamok általános és lokális érdekeit megóvják". Így lettek másodrendűek az etnikai viszonyok. A határmegállapító bizottságnak mind e nehézségek ellenére 34.000 kh.. területet sikerült visszaszerezni. Sajnos a határmegállapításnál 220 községnek a területét kettészelték, ebből 70 községet a szerb határon, pedig a békeszerződés 29. §-a kimondta, hogy a lehetőség szerint a közigazgatási határokat figyelembe fogják venni.

A magyar bizottság által visszacsatolásra javasolt répási terület

TURCZEL LAJOS MAGYAROK AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGBAN

Csehszlovákiát az antant hatalmak az első világháború befejezése után a szétszabdalt Osztrák-Magyar Monarchia darabjaiból állították össze. Az új állam alapját, mondhatjuk azt is, hogy: államiségének fő kifejezőjét, a történelmi Csehország alkotta, amely 1918 előtt közel háromszáz évig a Habsburgok uralta Ausztria tartománya volt. A további államrészek: Szlovákia és Kárpátalja a magyar honfoglalás óta a történelmi Magyarországhoz tartoztak, annak beolvadt, beolvastott részei voltak, s önrendelkezési joguk sohasem volt. Meg kell említeni még azt, hogy az 1918 utáni Csehország három tartományra oszlott: Csehországra, Morvaországra és Sziléziára, de a tartományi jogkör alig jelentett többet a megyeinél. Érdekes, hogy az 1989-es politikai fordulat után Morvaországban és Sziléziában föderációs átrendezést hirdető mozgalom keletkezett, de Csehország és Szlovákia szétválása óta ez keveset hallat magáról.

A párizsi békeszerződéseken létrehozott új állam hivatalos elnevezése (Csehszlovák Köztársaság) nemzetállamot sejtett, de az 1918 előtti utolsó népszámlálások adatai alapján a tényleges helyzet az volt, hogy a csehek és szlovákok a lakosságnak csak 59,09 százalékát alkották. Ezt a körülményt a békeszerződéseket diktáló antant hatalmak is figyelembe vették, s Csehszlovákiát - és a másik két "utódállamot": Romániát és Jugoszláviát is - kisebbségvédelmi szerződések megkötésére kötelezték. Csehszlovák részről ezt a szerződést 1919. szeptember 10-én a Párizs melletti Saint Germain-en-Laye-ban írták alá s még az év december 10-én a Csehszlovák Nemzetgyűlés törvényként fogadta el, mely aztán 1921. július 16-án lépett életbe, s 1921-ben 508. számmal ellátva a Csehszlovák Törvénytárba is bekerült.

A kisebbségvédelmi szerződés az új állam kötelezettségét először elvileg fogalmazta meg: *"Csehszlovákia kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának születési, nemzetiségi, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és a szabadság védelmét biztosítja."* (1. fejelet, I. cikkely).

Ezután következett - az I. fejelet 2-től 9. cikkelyéig terjedően - a kisebbségi alapjogok konkrétabb felsorolása, meghatározása, melyek közül itt a leglényegesebbeket emelem ki.

Az állam köteles elismerni saját állampolgárainak mindazokat a volt német, osztrák és magyar állampolgárokat, akiknek a szerződés életbe lépése idején a lakóhelyük, illetőségük Csehszlovákia területén van.

Minden csehszlovák állampolgár a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi.

A nyilvános állások, hivatalok, méltóságok elnyerése vagy a különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében a nemzetiségi vagy felekezeti különbség nem jelenthet hátrányt.

Országos hivatalos nyelv esetén a más nemzetiségű és nyelvű állampolgárok megfelelő lehetőséget kapnak arra, hogy a bíróságok előtt szóban és írásban a saját nyelvüket használhassák.

A más nemzetiségű és nyelvű állampolgároknak joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni /.../ azzal a joggal, hogy azokban saját anyanyelvüket szabadon használják, és vallásukat szabadon gyakorolják.

Az olyan városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban más nemzetiségű és nyelvű állampolgárok laknak, a csehszlovák kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni nekik, hogy a gyermekeiket saját nyelvükön taníttassák. E kisebbségeknek azokból az összegekből is méltányos részt kell biztosítani, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékonyági célokra szolgálnak.

Most feltehetjük a kérdést; hogy a csehszlovák törvényhozás hogyan felelt meg ezeknek a kisebbségvédelmi kötelezettségeknek, miként értékelhető a kisebbségi jogrendezés?

Csehszlovákia a kisebbségvédelmi szerződések alapján a nemzeti kisebbségek jogait az 1920. február 29-én szentesített, s aztán 121. szám alatt becikkelyezett alkotmánylevélben és

további alkotmánytörvényekben (elsősorban az ugyanakkor jóváhagyott 122. számú nyelvtörvényben) és a 236. számú állampolgársági törvényben fektette le. Az új állam vezető politikusai még a törvényes rendezés megvalósítása előtt tett nyilatkozatokban leszögezték, hogy a kisebbségi jogokat természetesnek, ad szerűnek és kötelezőnek tartják. Masaryk köztársasági elnök a cseh és szlovák újságírók küldöttség előtt 1919. július 7-én többek között ezeket mondotta: *"Nekünk nem szabad a részletekben kikényszerített engedmények vagy az idő szüksége által kieroportolt kompenzációk osztrák módszerébe esni. Elkerülhetetlennek látszik tehát, hogy a nemzetiségeket kielégítsük, hogy nemzeti létük biztosítása miatti aggodásuktól megszabadítsuk és így az állam valóságos polgáraivá tegyük őket. Mi a saját testünkön érezzük, hogy mit jelent az anyanyelvnek tervszerű elnyomása."*(1)

A csehszlovák kisebbségi jogszabályozás ellen elvi szempontból alig lehet kifogásokat említeni. Ez a jogrendezés dban az időben több vonatkozásban nemzetközi viszonylatban is mintaszerv volt. Talán a nyelvtörvény volt mégis az, amelynél komolyabb kifogás is felmerült. Nemcsak a kisebbségi politikuskok és jogászok tartották túl magasnak azt az alsó határul megállapított százalékszámot (20 százalékot), amelytől a nyelvhasználati jogosultság függött, hanem a kisebbségi kérdés olyan kiűnő cseh szakembere is, mint a filozófus és politológus Emanuel Rádl. Ő rámutatott arra, hogy Finnországban már a tíz százalékos kisebbséget is megilleti a nyelvhasználat joga, s hivatkozott arra is, hogy a cseh kisebbségi képviselők 1903-ban - a kisebbségi nyelvhasználat akkori szabályozása idején - hevesen tiltakoztak a "magas százalék" ellen,

Azokra a manőverekre aztán, amelyekkel a csehszlovák kormány a nyelvtörvény intézkedéseit kijátszani igyekezett, Rádl a megbélyegzés súlyos szavait használta: *"Aki a népszámlálás adatait úgy módosítja, hogy azok előre megállapított politikai célt szolgáljanak, az aláássa a demokrácia legfontosabb alapelveit."*(2) A csehszlovák hatóságok pedig több esetben is azt az eljárást alkalmazták, hogy a bírósági kerület vagy a járás területét cseh vagy szlovák községek hozzácsatolásával úgy módosították, hogy azáltal a népszámlálásnál megmutatkozott arányszám 20 százalék alá süllyedjen, s így a nyelvhasználati jog megszűnjön. A hatóságok a kisebbségek erejét hasonló jellegű manőverekkel igyekeztek gyengíteni a választási kerületek felállításánál is. Az 1920. évi első országgyűlési választások alkalmával a magyar jellegű érsekújvári és kassai kerületekben egy mandátumhoz közel huszonnyolcezer szavazat kellett; ezzel szemben a többi 19 választókerületben átlagban huszonnégyezren, néhányban pedig - például Liptószentmiklóson és Túrócszentmártonban - húszezren alul volt a választási szám. Az ellenzéki párti magyar képviselők és szenátorok a parlamentben tartott beszédekben és a Népszövetséghez küldött memorandumokban élesen kikeltek az ilyen jogszérelmek ellen és Rádlhoz hasonlóan vagy egyenesen az ő adataiból merítve nemegyszer kipellengérezték azokat a hangadó cseh vagy szlovák politikusokat, akik egykor - szenvedő alanyként - tüzesen kárhoztatták az olyan eljárásokat, amelyeket most a hatóságok az ő sugalmazásukra és jóváhagyásukkal alkalmaztak a kisebbségek ellen.

Fentebb láttuk a kisebbségvédelmi szerződésnek azt a meghagyását, hogy nyilvános állások, hivatalok elnyerése tekintetében a nemzetiségi különbség nem jelenthet hátrányt. Ez a kötelezőmeghatározás az első köztársaságban mindvégig csak írott malaszt maradt. A magyarságnak a közhivatalnoki és közalkalmazotti állásokban való részesedése rendkívül alacsony volt. Az állam két legnagyobb vállalatánál, a postánál és a vasútnál 1930-ban következő volt a helyzet:

A postánál mindössze 0,88 százalékban, a vasútnál is csak 2 százalékban volt képviselve a magyar lakosság, annak ellenére, hogy az összlakosságnak hivatalosan is közel 5 százalékát tette ki. A mesterséges asszimilálásra való törekvés állandóan érvényesült, noha az új állam vezetői ünnepélyesen elhatárolták magukat az ilyen eljárástól, az erőszakos elnemzetietlenítés tiltalmát pedig a csehszlovák törvényhozás a legfőbb állami törvénybe, az alkotmányba is belefoglalta. Annak 134. paragrafusa

* A nagykanizsai Identitás Szabadegyetem anyagából

sa kimondja, hogy " az erőszakos elnemzetietlenítés semmiféle alakban megengedve nincsen", és "ezen elvnek be nem tartását a törvény büntetendő cselekménynek nyilváníthatja".

A csehszlovák politikusok a hazai és nemzetközi fórumokon egyaránt önértetesen hivatkoztak erre a humánus és demokratikus törvényekre, mely abban az időben az egész európai judikatúrában pártját ritkította. A kisebbségi jogszabályok azonban kimutatták, hogy ennek a szép elvi állásfoglalásnak hiányzik a gyakorlati ereje, hatálya. *Duka Zólyomi Norbert* egyik tanulmányában ezt írta: "Az erőszakosság foga/ma sem jogilag, sem tudományosan nem tisztázott: ki állapítja meg, hogy beletartozik-e a gazdasági nyomás, az előnynyújtás és egyéb manipulációkkal folytatott asszimiláció? A legnagyobb hiány pedig abban van, hogy az alkotmányelv szerint külön fakultatív törvénynek ("nyilváníthatja") kellett volna az elnemzetietlenítési tilalmat tényleges alapra helyezni, és a lex imperfectát megfelelő megtorlásokkal (szankciókkal) lex perfectává változtatni."(3)

Ami az iskolai törvényeket illeti, az iskolai oktatás alapvető intézményéről: az elemi iskoláról az első fontos törvény már 1919-ben megszületett. Ez a 189. számú törvény kimondta, hogy ott, ahol 40 kisebbségi iskolaköteles gyermek van, a szülő kérésére kisebbségi elemi iskolát kell létesíteni. Sajnos, ezt az előírást a nacionalista iskolai hatóságok nemcsak a szórvány magyarság körében hanyagolták el, hanem különböző ürügyekkel számos magyar többségi elemi iskolát is leépítették a magyar iskolát, s a szülők tiltakozásai, fellebbezései és a magyar ellenzéki pártok parlamenti interpellációi többnyire eredménytelenek maradtak. Az 1930-as évek közepén az ötvenet is elérte azoknak a magyar többségű községeknek a száma, amelyekben csak szlovák iskola volt.

Igen rossz volt a helyzet a polgári iskolák terén, amelyek pedig a vidéki iparos és kereskedő rétegekben népszerűek és kívánatosak voltak. Az 1919. évi 189. számú törvényt - amely azt is előírta, hogy ahol legalább 400 iskolaköteles gyermek látogatja a kisebbségi elemi iskolát, ott ilyen nyelvű polgári iskolát is kell nyitni - Szlovákiában sohasem hajtották végre. A magyar nyelvű polgári iskolák csekély száma 1918-tól 1938-ig nem változott, kezdettől végig 18 volt, de a tanulók létszáma a kezdeti 3000-ról 5000-re emelkedett. 1935-ben a 233. számú törvény a közzététel elrendelésével a kötelező népoktatást a polgári iskolákra is kiterjesztette. A járásokat körzetekre osztották, s minden körzetben legalább egy polgárinak kellett működnie, ahová az öt elemi elvégzett és a középiskolába nem jelentkezett tanulókat teljes létszámban bevonják. Csehországban - ahol a tanuló nagy része már az előző időszakokban is kijárta a polgári iskolát - a törvényt mintaszerűen végrehajtották, s ezáltal ott az elemi iskolák zöme 5 osztályra redukálódott. A szlovák vidékeken is megindult a fokozatos átszerveződés, de magyar viszonylatban 1938. őszéig egyetlen körzeti polgárit sem hoztak létre, s az iskolák száma akkor is csak 18 volt.

A most ismertett jelentős törvényekkel nagy vonalokban képet adtam a kisebbségi jogalkotás általános helyzetéről, s láthattuk, hogy nagyrészt nem a törvényekben volt a hiba, hanem demokratikus előírásaik felülről irányított kijátszásában. Az ilyen machinációk, manipulációk nemcsak a magyar kisebbséget, hanem a többit is sújtották, de a legtöbb kijátszás és diszkrimináció a magyarság ellen valósult meg. Nagyrészt ezek voltak azok a "sajátosságok", amelyek írásom témáját alkotják. Megértésükhöz szükség van még a többi kisebbség iránti csehszlovák többségi viszonyulás ismeretére, ezért röviden erről is szólok.

A jelentősebb "szabályos" kisebbségek (német, magyar, ruszin és lengyel) közül a csehszlovák államhatalom számára csak az első kettő jelentett komoly gondot. A három milliót meghaladó németiség kezdestől nagyfokú potenciális veszélyként hatott, de a revizionizmustól tartózkodó weimari Németországgal és Ausztriával való jó viszony ezt a veszélyhelyzetet egy évtizeden át erősen mérsékelte, Hitler uralomra jutása viszont akuttá, végzetessé tette. Amíg a német kisebbségnek az első "jó" tíz esztendőben három kormánytámogató pártja volt, s német miniszterek is működtek, addig önálló magyar kormánytámogató pártot sohasem sikerült létrehozni, s az ellenzéki magyar pártoknak (Országos Keresztényszocialista Párt, Magyar Nemzeti Párt) nemcsak a politikai életben volt hatalmas befolyásuk, hanem a kulturális életben is. Mivel ezek a pártok a revizionizmust hirdető Horthy-Magyarországtól folyamatos erkölcsi és anyagi támogatást kaptak, a csehszlovák államhatalom ellenségesen viszonyult

hozzájuk, s irredentáknak minősítette őket. Tudjuk, hogy Csehszlovákia fő antant protektorának, Franciaországnak a helyesléssel megszervezte az úgynevezett kisanant szövetséget, melyet vele együtt a másik két utódállam, Románia és Jugoszlávia alkotott. A csehszlovák külpolitika irányítójának az akkori Népszövetségben nagy tekintéllyel bíró Bencsik az volt a véleménye, hogy a kisanant teljesen megbénítja Magyarország akcióképességét, s ezért a magyar kisebbség ügyét bagatellizálni lehet. Ez az elgondolás hallgatóságosan a csehszlovák külpolitika egyik sarkalatos tétele volt.

Ami a félmillió körül mozgó ruszin kisebbséget illetve az általa lakott Kárpátalját illeti, annak számára a Saint Germain-i kisebbségvédelmi szerződés autonómiát kívánt, de Csehszlovákia ezt a kötelezettséget nem teljesítette. El nem utasította, de mindvégig céltudatosan halogatta. A ruszinok (illetve ruszinok, ukránok, oroszok) felemás bánásmódban részesültek: gazdaságilag Csehország gyarmata voltak, az iskolaügyük rendezett volt, de például a nemzetiségi elvű csehszlovák sportszervezésben a németekkel, magyarokkal, lengyelekkel és zsidókkal ellentétben nekik nem volt önálló sportszövetségük. A számuk az 1921-es és az 1930-as népszámlálások között 461 ezerről 538 ezerre emelkedett.

Csehszlovákia és Lengyelország viszonya határviák miatt folyamatosan rossz volt, de ez a lengyel kisebbség számára nem jelentett különösebb hátrányt. Száma 1921 és 1930 között 76 ezerről 82 ezerre nőtt.

Meg kell jegyezni, hogy a csehszlovák népszámlálások a zsidókat is nemzetiségként kezelték, noha szoros értelemben vehető nemzetiségi életet nem éltek. Nemzetiséggé "avatásuk" igazán indoka a német és magyar lakosság számának apasztása volt, s ez az apasztás magyar viszonylatban érzékeny veszteséget jelentett.

Magam úgy vélem, hogy állampolitikai szempontból a szlovákok sem voltak egyenrangúak a csehekkel. A csehszlovák államhatalom nem realizálta azt az egyezményt, melyet a világháború folyamán Masaryk Szlovákia autonómiájáról az amerikai szlovákok vezetőivel kötött. Masaryk és Benes a szlovákokat nyelvjárásban beszélő cseheknek tekintették, akik idővel majd visszaolvadnak a törzsnépbe. (4) Átmeneti megoldásként a "csehszlovák nemzet" furcsa koncepcióját gondolták ki, amelyet az antant hatalmak helyesnek tartottak, s a kisebbségvédelmi szerződésekben ehhez igazodtak. A csehszlovák központi kormány Prágában székelt, s Szlovákiának csak tartományi státusza volt. A nagy országos pártok "csehszlovákok" voltak; bennük több szlovák politikusnak is vezető szerepe volt, a kormányban szlovák miniszterek is állandóan működtek, s szlovák miniszterelnök is akadt. A megígért autonómia elmaradása azonban folyamatos viszolyt idézett elő, s a már 1918 előtt nagy politikai tekintélyt szerzett római katolikus papnak, *Andrej Hlinkának* vezetésével autonómiát követelő párt alakult Hlinka Szlovák Néppártja néven. Ez egyre intenzívebb centrifugális erőt jelentett, együttműködött a 30-as évek közepén hallatlanul megerősödött csehországi szudétanémet párttal, s jelentős része volt az első Csehszlovák Köztársaság felbomlásztásában és a hitleri Németországhoz szorosan kapcsolódó fasiszta Szlovák Köztársaság megalakulásában.

*

A csehszlovákiai általános kisebbségi helyzet jellemzése után rátérek azokra a "sajátosságokra", amelyeknek a magyar kisebbségi helyzet alakulásában, az identitástudat gyengülésében és a létszám csökkenésében erősen negatív szerepe volt. Közülük néhány már eddig is érintve volt, de a teljesebb kifejtésre a továbbiakban kerül sor.

Először egy olyan objektív sajátosságról, kényszeradottságról szólok, amely a csehszlovák-magyar államhatár meghatározásával automatikusan alakult ki. Ez pedig a magyar kisebbség földrajzi elhelyezkedése. Kisebbségi lakosságunk zöme abban az államhatárhoz tapadó hosszú és vékony területi sávban élt, amely Pozsonytól Kárpátalja közepéig húzódott. Egy hentes módszerrel levágott egységes magyar etnikumot képező néptöredék volt ez, amely több táj és közigazgatási egység darabjaiból tevődött össze, s így kisebbségi közösséggé való összeforrása nehézkesen, késedelmesen ment végbe. Mire az összeforrás megtörtént, akkorra az összefüggő sáv már két helyen megszakadt és három részre oszlott: 1. Pozsonytól a volt kékkői járás közepéig nyúló nyugati nyelvterületre, 2. a Kassa alatti részig terjedő középső nyelvterületre, 3. Kassától a Kárpátalja közepéig hú-

zódó keleti nyelvterületre. A három részre tagozódott nagy magyar nyelvterületen kívül még néhány kisebb-nagyobb nyelvterületen élt összefüggő csoportban a csehszlovákiai magyarság. A legnagyobb nyelvterület a Zobor vidéki 1921 és 1930 között szakadt le a nyugati nyelvterületről.

Az északi magyarság szinte teljesen városlakó volt, s a szlovák nyelvterület városaiiban működő állami-megyei-járásai tisztviselőkből, tanárokból, tanítókból, egyéb közalkalmazottakból, s szabad foglalkozásúakból (orvosok, ügyvédek, újságírók, vállalkozók, iparosok, kereskedők) tevődött össze. A 20-as években zajló nagyarányú kiutasítások ezt a magyarságrészt sújtották a legjobban. Az új impérium a szlovákiai és kárpátaljai lakosok állampolgárságának megállapításánál a kisebbségvédelmi szerződések rendelkezéseinek megfelelően a községi-városi illetőséget vette alapul, de a csehországi rendezéssel ellentétben rendkívül megnehezítette az illetőség igazolását. (5) Ennek következtében a jogosultak nagy tömegei estek el az új állampolgárságtól, s velük együtt összesen százezernél több személy a kiutasítás sorsára jutott. A csehszlovákiai magyar kisebbség számának első erőszakos nagy apasztása volt ez, s a veszteség nemcsak mennyiségi tekintetben, hanem kulturális szempontból véve minőségileg is nagyon súlyos volt, mert jelentős kultúrafogyasztó rétegek és kultúrateremtő egyének estek ki közösségünkéből. A lakosság összetételében nagy eltolódások történtek: a mező- és erdőgazdálkodással foglalkozók száma kétharmadnyira, 64-65 százalékra emelkedett, a kultúra iránt fogékony urbánus rétegek aránya viszont erősen összezsugorodott, és a szlovákiai és kárpátaljai ipar és kereskedelem visszaesése következtében anyagi erejük is erősen megcsappant.

A csehszlovák állampolgárság elnyerésének tömeges méretű megghiúsítása tipikusan olyan diszkrimináció volt, melyet csak a magyar kisebbséggel szemben alkalmaztak. Bizonyára a német lakosság körében is előfordultak ilyen esetek, de ott az együttes arányuk csekély volt. A magyar kisebbség ügyének tervszerű bagatelizálása viszont további súlyos diszkriminációkat eredményezett. Közülük itt hármat említek meg.

A húszas évek elején a magyarországi revizionizmus elharapódzásának indokával megtiltották az 1918 után kiadott magyarországi könyvek és sajtótermékek behozatalát. Ez ellen több neves magyarországi író, köztük Kosztolányi Dezső és Móricz Zsigmond is fellépett. *Kosztolányi* egy cikkében ezt írta: "A csehszlovák vámhivatal által hivatalosan lebélyegzett megannyi könyv van birtokunkban, mely arról tanúskodik, hogy nemcsak régi remekíróinkat vetették vissza a határon, hanem még Shakespeare Hamleijében, Puskin Anyeginjében és Anatole France *Thaisában* is veszedelmes dugúrút látnak, mihelyt az magyarul van. Panaszunkat annak idején közöltük a cseh *Pen Clubbal* is, mely azt színte döbbennel, igazi megértéssel fogadta, de - bizonyára nem író társaink jóindulata híján - az állapotok mindmáig nem változtak." (6) A cseh irodalom egyik akkori kiválósága, *Karel Capek* a csehszlovák intézkedést "a bürokrácia ostobaságának" nyilvánította; "meg tudom érteni - mondta - ha nem engedik be az irredenta röpiratokat, de - az istenért - disztingváljanak." (7)

A csehszlovák iskolaügyi minisztérium 1928. október 1-jétől betiltotta a Horthy-Magyarországon szerzett diplomák nosztrifikálását. Erre az intézkedésre az ellenzéki pártok egyik közismert politikusa *Flachbart Ernő* így reagált. "A németek szervezettebbek, szakosabbak és befolyásosabbak nálunknál, és ezért nekik sok mindent megengednek, amit nekünk a legszigorúbb büntetések terhe alatt tiltanak el... Elgondolni is képtelenség, hogy mi történné akkor, ha a csehszlovák kormány következetes lenne, és a berlini vagy bécsi egyetem okleveleit a köztársaság területén ugyancsak értéktelen rongyoknak minősítené. Micsoda viharos felháborodás zúgna fel Hamburgtól Nagyszebenig és Rigától *Klangefurtig*. Mindenütt, ahol csak németek élnek." (8)

A csehországi németek nemcsak szervezettebbek, szakosabbak és befolyásosabbak voltak, hanem gazdaságilag és szellemileg is rendkívül erősek. A Szudétavidék hatalmas ipara nagyjából német tulajdonban volt, s két-két tudományegyetemük és műegyetemük működött. Ezzel szemben a magyarság gazdasági kapacitása gyenge, jelentéktelen volt, a szellemi élete pedig - megfelelő központi intézmények (egyetem, akadémiai intézetek, országos könyvtár, tudományos folyóiratok és egyesületek) hiányában - teljesen megalapozatlan. Az ellenzéki magyar pártok a tudomány és irodalom helyzetén többszörös társadalmi pénzgyűjtő akciókkal próbáltak segíteni az egyetemisták moz-

galmi és érdekvédelmi egyesületei pedig a tudományosság erősítésére öntevékeny "kisebbségi szemináriumokat" hoztak létre, de ezek a kezdeményezések lényeges változásokat természetesen nem eredményezhettek. A magyar kisebbség iránt feleltébb szűkkeblű államhatalom egyszer viszont teremtett egy nagyobb lehetőséget: 1930-ban Masaryk köztársasági elnöknek 80. születési évfordulója alkalmából húsz millió koronát utaltak ki az azzal a céllal, hogy azt tetszése szerint jótékony ügyekre fordítsa. Az elnök a magyar kisebbségnek központi, szellemi intézmény létesítésére egy millió koronát adott, s 1931-ben meg is alakult a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság, népszerű nevén Masaryk Akadémia. Komoly szervezés és gazdálkodás esetén ez az intézmény nagyot lendíthetett volna szellemi életünkön, de a politikai szempontok szerint összeválogatott tehetetlen vezetősége és a magyar széthúzás jóvoltából a nagy reményű társaság hamarosan erkölcsi és anyagi csődbe jutott. (9)

A német helyzettel összevetve még egy esetet hozok fel. Az írók és művészek támogatására a csehszlovák kulturális hatóságok már a 20-as évek első felében rendszeres évi állandókat szerveztek meg, s ebbe néhány év múlva a kormánytámogató német pártok közbenjárására a német írókat és művészeket is bevonták. Ehhez az anyagilag és erkölcsileg egyaránt jelentős megtiszteltetéshez magyar író, *Darkó István* személyében csak egyszer 1937-ben jutott, s az állandó 5000 korona volt. 1938-ban a politikai válság miatt az állandókat osztására már nem került sor.

A kimondottan magyarellenes diszkrimináció legcinikusabb esete az egyesületi jog terén történt. Az államfordulat után Szlovákiában és Kárpátalján érvényben hagyták azokat az egykori magyar belügyminisztériumi rendeleteket, amelyeket annak idején a nemzetiségi egyesületek korlátozására hoztak. A cseh és szlovák politikusok közül bizonyára sokan szellemesnek tartották ezt az utólagos bumeránszerű megoldást, amely pedig otromba megcsúfolása volt a fennen hangoztatott csehszlovák jogállamiságnak és demokráciának. A kisebbségi magyar egyesületek alapításának jogi megnehezítése különösen a kulturális egyesületeknél érvényesült, mert ezeknél a politikai jellegű tevékenységet az 1875. évi 1508. számú belügyminisztériumi rendelet megtiltotta. Az alapszabályokat a hatóságok rosszindulatú szigorral főleg ilyen szempontból vizsgálgtatták, s gyakran évek-re elfektették. Példaként az országos magyar népművelési egyesület létrehozására irányuló törekvés hosszas elgáncsolását hozom fel. 6-7 évbe került, míg ez a nagyon fontos intézmény Szlovéniai Magyar Kultúregyesület (SzMKE) néven engedélyezve lett. 1922-től 1925-ig két beadvány vallott kudarcot, s akkor a magyar kulturális élet közismert szervezője, az ellenzéki pártok kulturreferátusának vezetője, *Sziklay Ferenc* ahhoz a megoldáshoz folyamodott, hogy lefordította a szudétanémetek kéthárom év óta működő Kulturverbandjának az alapszabályait, s azt mellékelte az egyesületi kérelemhez. A hatóságok ezt már nem utasíthatták vissza, de három évig fektették, s csak 1928-ban mondták ki az igent.

Fentebb már említettem, hogy a csehszlovák alkotmány 134. paragrafusa az erőszakos asszimilációt megengedhetetlennek és büntethetőnek nyilvánította, de nem határozta meg a büntethető ezeket és a megtorló intézkedéseket, sankciókat. E nélkül az önérzetesen emlegetett paragrafus csak a külföld előtti hamis hivalkodás volt, annál inkább, mert Csehszlovákiában léteztek olyan intézmények, amelyek ezt a tetszetős jogi gesztust durván megcsúfolták. Szlovákiában ilyen volt a Slovenská liga, mely a kisebbségellenes iskolapolitika célkitűzéseit társadalmi vonalon segítette elő. Ennek az állam által erkölcsileg és anyagilag bőkezűen támogatott sovinszta egyesületnek a törekvése Dél-Szlovákia fokozatos elszlovákosítása, vagy mint ekkor mondták: "visszaszlovákosítása" volt. Ennek érdekében színmagyar községekben a szlovák nyelvű iskolák egész sorát szervezte meg azzal a módszerrel, hogy az iskola kérvényezésére - nagyfokú propagandával és főképpen anyagi előnyök (tanszer, ruházati és étkeztetés) nyújtásának kecsgetetésével - számos magyar családot rávett. E gyászos emlékeztető egyesületnek azonos nevű lapja volt, s helyi szervezeteinek száma 1938-ig 440-re emelkedett. Legnagyobb aktivitását a Köztársaság első jubileumi évében, 1928-ban fejtette ki, amikor a szokott módszerrel több "jubileumi iskolát" létesített. A jubileumi iskola *Prohászka István* festőnőnél művészi témává vált: festményén a "jubilejná skola" feliratú szép épület mellett a kunyhószerű magyar iskola roska-
dozott.

Magyarellenes diszkriminációk a sajtóban és az irodalmi

életben is sűrűn fordultak elő. Az ellenzéki szellemű lapokat - köztük a magyar pártok színvonalas központi napilapját a Prágai Magyar Hírlapot - gyakran elkobozták és hosszabb időszakokra is betiltották. Volt egy olyan nevenséges eset is, amikor kormánytámogató lapot koboztak el, éspedig a Masaryk Akadémia negyedéves tudományos, irodalmi és művészeti szemléjének, a Magyar Figyelőnek első számát. Az elkobzás két tanulmány miatt történt, s az egyiket *Maiéter István* jogtudós (az 1956-os Maiéter Pál apja) *A magyar kisebbség problémája a Csehszlovák Köztársaságban* címmel írta. Az elkobzás pedig azért volt nevenséges, mert ezt a bátor hangú tanulmányt a szerző - aki mellesleg a lap főszerkesztője is volt - előzőleg már előadasként megtartotta a prágai cseh Kisebbségi Intézetben. A másik inkriminált írás *Szalai Rezső Irodalmi menetrend című* tanulmánya volt.

Az irredentizmus vádjával könyvek elkobzására is többször sor került. Itt a legismertebb eset *Vécsey Zoltán* 1931-ben kiadott *A síró város* című háromkötetes regénye volt. Ebben a szerző az államfordulat termékes konfliktusai között vergődő Kaszt 1918 őszé és 1919 nyara között mutatja be. Hű képet ad a magyar lakosság körében támadt megrendülésről, bizonytalanságról és védekezésről, s a sovinizmus, szlovák- és csehgyűlölet kis mértékben sem tapasztalható benne. Sajnos, az irredentizmus hivatalos csehszlovák értelmezése erősen eltúlzott, mestersegesen felfokozott volt. Mint arról már szó esett: a magyar lakosságnak csak ellenzéki pártjai voltak, de ennek ellenére már a bennük lévő tagság is irredentizmusnak, irredentizmus-gyanúnak számított. Az elmúlt évtizedek folyamán én a levéltárakban sok két háború közti hivatalos aktát tanulmányoztam, és sokszor megdöbbenttem, hogy az olyan fő hatóságok, mit a prágai lakügyi és Nemzetvédelmi Minisztérium és a pozsonyi Országos Hivatal Elnöksége mennyire elfogultak voltak a magyarokkal szemben, s a rendőrigazgatóságok jelentéseire támaszkodva milyen otromba jellemzéseket gyártottak nagy tekintélyű és demokratikusan gondolkodó emberekről is.

Nem folytatom a nemzetiségi helyzet sajátosságainak feltárását, mert a feltárást kimutatás eltorzítaná a valóságképet. Hiszen a valóságképhez tartozik az is, hogy a harcok magyar ellenzéki pártok sokszor túlzásba vitték az ellenzékiiséget, a negativizmust, s ezzel egyrészt az államhatalom elfogultságát, szűkkeblőségét ingerlően növelték, másrészt a negativizmusokkal jelentős lehetőségeket elszalasztva károkat is okoztak. *A Két kor mezsgyéjén* című könyvemben több ilyen esetet mutattam be, s itt most közülük a legtipikusabbat választom ki.

A csehszlovák államhatalom az állampolgársági nevelésről szóló 1919. évi 67. számú törvényben elrendelte a községekben olyan kurzusok tartását, amelyeken a lakosság széles rétegei megismerik a Köztársaság felépítését, alaptörvényeit, az állampolgárok jogait és kötelezéseit. E kurzusok szervezésére a törvény a Járási Közművelődési Testületeket és Helyi Bizottságokat jelölte ki. Ezek olyan új szervek voltak, amelyeket a járási székhelyeken, illetve a községekben az ott lévő szervezetek (képviselőtestület, politikai pártok, kulturális egyesületek stb.) delegátusából állítottak össze. Az ellenzéki pártok hosszú éveken keresztül negativista módon bojkottálták ezeket a szerveket, pedig az állam azt a jogkört is biztosította, hogy ők oszthatták szét a kulturális egyesületek számára a járási és községi segélyeket, adó- és illetékmentességet biztosítottak az általuk jóváhagyott kulturális rendezvényeknek. Egy kitűnő publicista és kritikus, *Vájlak Sándor* kiszámította, hogy a bojkottálás következtében a magyar kulturális egyesületek 1919-től 1937 végéig vigalmi adókra és illetékekre közel 15 millió koronát fizettek ki.

De hogy a tárgyalt időszak kisebbségpolitikájáról valami kiemelkedő pozitívumot is mondjak: az akkori nyelvtörvény a fentebb említett területmódosító manipulációk ellenére is nagyon jelentős volt. A törvények és rendeletek magyar nyelven is megjelentek, több helyen a hivatalos megyei lapoknak terjedelmes magyar nyelvű mellékletük volt, s a vasút és a posta a többnyelvű nyomtatványok tömegét jelentette meg. Ha arra gondolunk, hogy az 1989-es forradalmi változás óta eltelt években a szlovák parlamentben és rajta kívül nagyon csúnya huzavona folyt és folyik a végül siralmasnak megszülető nyelvtörvényről, hogy éhségstrájkba szervezett fiatalok a szlovák televízióban felelős államférfiak jelenlétében azzal a követeléssel léptek fel, hogy a magyarok a nyelvüket csak a családi környezetükben használhassák, akkor az 1919. évi 136-os számú nyelvtörvényt és gyakorlati érvényesülését igen kedvezőnek foghatjuk fel.

Lehangoló befejezésként viszont a magyarság számá-

nak alakulását mutatom be: Ami a feltételezhető kezdő létszámot illeti, azt a *Két kor mezsgyéjén* című könyvem első érdemi fejezetének élén így véleményeztem: "*A Csehszlovákiába került magyar néptöredék tényleges számát... a fordulat bekövetkezésének idején nem lehet hitelt érdemlő módon megállapítani. Azok az adatok, amelyekkel az 1910-ben végrehajtott hivatalos népszámlálás a régi Magyarország lakosságának anyanyelvi megoszlását mutatta ki, nem tekinthetők megbízhatóknak.*" (10)

Ezt a nézetemet ma is vallom, s indoklásom a következő: 1910-ben, a későbbi Szlovákiának és Kárpátaljának megfelelő területre eső és egy milliót meghaladó hivatalos magyarságlétszámban igen sok volt az 1867 óta elmagyarosított szlovák és ruszin, s azok körében a reaszimiláció spontán folyamata már a köztársaság kialakítását megelőző hónapokban, hetekben megkezdődött, s azután szervezett módon egyre fokozottabb ütemben folytatódott.

A "félhivatalos" szlovákiai magyar kezdő létszám: 690 ezer fő, viszont azon a "népösszeíráson" alakult ki, melyet 1919. augusztusában a szlovák felhatalmú minisztérium Szlovákiában hajtott végre. Mivel ez az összeírás a békeszerződéseken felhasználható dokumentumnak készült, ennek az adatait sem tekinthetjük megbízhatóknak.

Az első hivatalos országos csehszlovákiai népszámlálás 1921. februárjában történt, s addig a tényleges magyar lakosság számában az önkéntes eltávozások és a kiutasítások következtében, valamint a már megkezdődött természetes és mesterséges asszimiláció révén jelentős csökkenés állt be.

Az 1921-es népszámlálás szerint Csehszlovákia magyar lakossága 744621 volt, az összlakosság 5,57 százaléka. Ebből Szlovákiára 634827 (21,48%) esett, Kárpátaljára 103690 (17,35%), Csehországra pedig 6104. A csehországi magyarok többségét katonák és egyetemi hallgatók alkották.

Az 1930. decemberében tartott második népszámlálás magyar szempontból azért volt nagyon elszomorító, mert csökkenés csak a magyar lakosságnál állt be. Amíg a két népszámlálás közt a Csehszlovákok 924557 fővel szaporodtak, a németek 108064-gyel, a ruszinok 82720-szal, a lengyelek 5750-nel, addig a magyar csökkenés 52698 volt. Ebben még mindig jelentős tétel lehetett a kiutasítottak és a rendezetlen állampolgárságúak rovatába soroltak száma, de a csökkenés negyede már valószínűleg a belső mállásra: a természetes és mesterséges asszimiláció számlájára írható.

1930-ban a csehszlovákok száma 9688770 volt, százalékban 66,90; a németeké 3231688 (22,32%), a magyaroké 691923 (4,78%), a ruszinoké 549169 (3,79%), a lengyeleké 81737 (0,57%). - A 691923 magyarból Szlovákiára 571988, Kárpátaljára pedig 109472 esett. A csökkenés csak Szlovákiában volt, a kárpátaljai magyarság 5782-vel nőtt. (11)

Harmadik népszámlálásra az első Csehszlovák Köztársaságban már nem került sor. 1938 őszén a müncheni egyezmény és az első bécsi döntés következtében megkisebbedett államban a csehek és szlovákok közti viszony teljesen elmérgesedett. A szlovákok kiharcolták a régóta követelt autonómiát, 1939. márciusában pedig Csehország német megszállásával és Szlovákia német "védelem" alatti önálló-jegyzetek

1. Mosaryk nyilatkozatát Maiéter István idézi: *A magyar kisebbség problémája a Csehszlovák Köztársaságban* (Magyar Figyelő, 1933, 1-2. sz.)
2. Emanuel Rádl: *Válka Échu a Nimci* (Praha 1928, 11.1.)
3. Duka Zólyomi Norbert: *Az asszimilálódás a csehszlovákiai magyarság életében* (Magyar Kisebbség, 1938.IX.6.)
4. Benes nézetét Gyönyör József idézi: *Határok születtek - A csehszlovák állam megalakulása és első törvénye* (Pozsony, 1922, 11.1.)
5. Lásd Turczel Lajos: *Két kor mezsgyéjén* (Pozsony 1967, II. kiadás, 11.1.)
6. Kosztolányi Dezső: *hozzászólása a Masaryk magyar kulturális alapítványáról* című ankétban (Új Munka 1931. 1.s.)
7. Karel Capek: *interjú vele* (Prágai Magyar Hírlap, 1926.1.29.)
8. Flachbart Ernő: *Kulturpolitikai teendőink*. (Új Auróra Almanach, 1929. évi sz., 134.1.)
9. Lásd Popély Gyula: *A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság* (Pozsony 1973.)
10. Turczel Lajos: *i.m.*, 13.1.
11. *Az első Csehszlovák Köztársaság népszámlálásaival Popély Gyula könyve foglalkozik: Napfogyatkozás - A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918-1945* (Budapest 1991.)

ADY ENDRE A SZÉTSZÓRATÁS ELŐTT

"És áll (az előbbieknél) helyébe egy utálatos..., és békeségnek színe alatt csalárdul cselekszik azzal, és elmenvén győzedelmet vészen kevés néppel. Elfoglalja az országnak gazdag részét..., zsákmányt, prédát és gazdagságot oszt az ő vitézeinek, és gondolataival forgolódik az erősségeknek megvételek felől, de azt ideig eltiikolja."

Dániel könyve, 11.

Hát népét Hadúr is szétszórja:
Szigorúbb istenek ezt így szokták,
Miként egy régi, bánatos, erdélyi
Prédikátor írásba róta
Keresvén zsidókkal atyafiságunk.

Jöttünk rossz erkölccsel rossz helyre,
Volt utonállók új útbanállóknak
S míg úrfajtánk egymást s a népet falta,
Tunya álmainkat jég verte
S még a Templomot se építettük föl.

Helyünkön meg nem tudtunk állni
S ide kerültünk, ez kezdeti átkunk,
Ma már nem mienk paráznás vérünk sem,
Jöhet a helyünkre akármi:
Megöltük és kibűnöztük magunkat.

És nem leszünk majd szétszórva
Árvult, de mégis győzedelmes fajta:
Minket korszakok tűz-dühe nem edzett
S fölolvast a világ kohója
S elveszünk, mert elvesztettük magunkat.

1914

SZEPESI ATTILA RIMAY JÁNOS

Ahogy a seregek évei elmúltak,
ideje érkezett jó Rimay úrnak.

Nem fogott buzogányt, se éles szablyát is,
volt csak kezes társa penna, kalamáris.

Szerte romtemető, feketén virágzó,
hiénák az éjben, vonítás, pogány-szó.

Húnyt tüzek, halottak, mének nyerítése,
kormos földön-égen sáskák özönlése.

Ahogyan a gyásznak évei elmúltak,
ideje érkezett jó Rimay úrnak.

Jutott emlék bőven, epe is meg méz is,
koboznak pengése, tücsökdal-poézis.

Maga derüjére, maga vigalmára,
helyezte az ujját pendülő húrjára.

Páros szeme gyúltan feszült a sötétnek,
előtte a mécszláng lobogó szövétének.

Sebzett igék gyűltek dadogó nyelvére,
maga fájdalmára, maga derüjére.

Körül csak a csend nőtt, keselyűk a pusztán,
nem tudhatta senki, tavasz jön-e aztán.

Bálint úrra gondolt az éjfél ködében,
aki veszni indult Esztergom tövében.

Elszéledt a csontja, elrothadt a nyelve:
jó Balassi Bálint, dalok fejedelme.

LÁSZLÓFFY CSABA MÉG ÉS MÁR

Még csak a tükrökben lakó idegen árnyak
s mint elhidegült tárgyak ez a pár nap
lámpaüveg alá zárt lepkeszárny hamva
még csak egy porladozó legenda

még csak a visszhangtalan virradat
még csak öt hét hogy nem adtad nekem magad
még csak a *lehet* a gyanakvás a szégyen
még csak a lakhatatlan éden

már csak a hazugság hogy erős vagyok
már csak a vasostorként köztünk csattogtatott
vonatok már csak az alázatszürke
hangszínt is tilosra torzító telefonfülke

már csak a vágy mely hiányodba vásik
bele s a felnehtámadásig
hajszolt hűség már csak a néhány percre
zsugorodó emlékek önkívület-verse

már csak a kényszerzubbonyba bújt lélek

még csak a hátralevő élet

MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF ÉS AZUTÁN

Árad a szenny. Nem így képzeltem!
 Határunk: szálkás nyárfaroncok
 a mezsgye, és hamuarcú üres járatok.
 Az ám, a vihar partra becézett félistenei!
 Halcsontváz, - micsoda játéka
 a parttalan időnek!?
 Kátrányfalak szőnek köribéd turfás horizontot,
 fűrés motorjai csigázva hasítanak...
 "Kiadószoba" itt még a kölcsön pohár is,
 vissza és újra, micsoda labirintust
 lélegzik e Medúza-hajzat tükrében
 élhető emlékezetem?!
 Akár eső hulltával a gyökerek,
 a szabadság kopírozott anyajegyei.
 Reményem *szalukapa*;
 törzsökös itt minden mozdulat,
 kitömött emberségből riadó
 megbélyegzett mutatvány...
 Teuton csákók, mint a moha
 másnapos találatok, akár
 a lámpázott tojások -
 Nézem az új földet,
 nyárfaroncok között szárítkozom:
 rézarcú vén szülék;
 indián tollú
 csónakos kopjafák!

SZOLIVA JÁNOS HIÁNYZOL

A kocsmában, ahol borral mérte
 időket a pincér, összecsengett,
 megrészegült a pohár.
 Állott szagok, szemérmetlen mellek
 keveredtek begőzölt fejekkel.
 A kocsmában, ahol megcsókoltál
 kurvának néztek a zenészek.
 Pedig a szeretőm se voltál.

MOST KÉNE A NAP

Most kéne a Nap,
 hogy öröme vetkőztessen,
 testedhez érjen simogatón,
 elbabráljon a kezeddél.
 Szitáljon melleden, combodon,
 bújócskázzon völgyeidben.
 Süssön, égessen,
 tüzesedjen a csók,
 forró legyen az ölelés,
 hogy kinyílj, mint a rózsza
 Isten-tenyéren.

FORRAI ESZTER

RODIN

A test kiáltásai,
 Bronz,
 Kő,
 Izom nyelvén -
 Vattalágy lesz a márvány
 A szerelem
 Öleléssé
 Csókká olvad -
 Szív harmoniája
 Ujjlenyomat....

FRANZ MARC

Sugarakban vetített színekben
 Alusszák álmukat állataid -
 Kristálygömbben nézed az ég, a hold s a nap korongját
 Szármas lovakon száguldanak kék lovasaid
 Lángcsóvát sugároz felénk a táj -
 Az ég irányítja a túlvilági kórust
 Amelyben magunkra hagyott a karmester,
 Lehúnyt szemek mögött
 Mozdulatlan, feszült várakozás,
 Zene, csillaghullás....

JOSEPH SIMA

Pókhálók ötszögletű sugarai
 Színek néma ötvözetéből
 Fonják hálójukat -
 Szemek gyújtópontjából
 Lobbanó fények
 Sziklákon szendergő sasfiókák
 Felhőkről álmodnak,
 Pehelypaplant borít rájuk a szél -
 Szivárványok kaleidoszkópjában
 Szárnysuhogás
 Jégcsapok orgonazenéje...

MONOSZLÓY DEZSŐ KORSZERŰTLEN

Bevallom
korszerűtlen ezt a kort nem értem
nemcsak mert felbecsületlen
meg nem mérten
benne éltem
miközben köröttem
senkiháziak csürdöngölője döngött
túllicitáltan markába nem röhöghetett az ördög
a mértékrendszere is szemfényvesztésnek látszott
ha előre néztem
hátat fordítva hadonászott

bevallom
korszerűtlen kiábrándulva búcsúzom tőle
nemcsak mert valamennyi ideálom
hebehurgyán megölte
a módszerében is volt valami megfoghatatlan
magamat éreztem mindegyik halottban
keresztrefeszített sorsom felett az égbolt
füstokádó szájában feketén szétfolyt

MEG KÜLÖNBEN IS

Mert nem igaz
hogy mindjárt egyre megy
csak mire hármat
köhint a kenguru
lesz a dzsungelből
szűk odu
nem ében-fehér
papircsókatánc
hajdú sógor mit kívánsz
vagy konok cigarettacsikk
se nem gyulladó
se nem hamvadó
meg különben is

CSAVARGÓ SZÁMLA

Gyerekkoromban már befizettem
mennyre pokolra
in aeternum amen
segített ebben néhány vígutcai nő
s egy-két kikötői Carmen
az úrilányok is megmutatták bugyijuk
ennyi malaszt persze másnak is kijut
sőt többféle is
nekem ezekben nem volt részem
tapasztalat helyett megelégszem
ha a képzelet fenekén heverészem

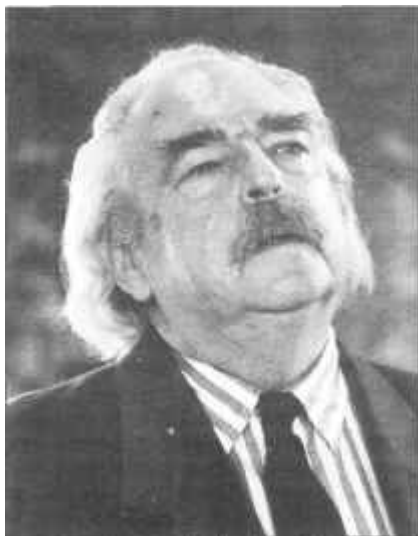
szerelmes voltam?
alighanem
fülig köldökig
ki tudja már
emlékeim így sem szégyenlem
bár fut közöttük nem egy vadszamar
s egy nagyon bízó álmodó gyerek
csavargásaimból ezt őrzöm neked

Szabolcs Péter: Szent Kristóf (Részlet)

„Nem én voltam a kalandor, hanem a történelem”

MONOSZLÓY DEZSŐ (Beszélgetőtárs Tar Ferenc)

Monoszló Dezső

Monoszló Dezső (1923. Budapest) Ausztriában élő magyar (ró. 1946-ban diplomázott a Pázmány Péter Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán. Volt bányász, tengerész, kőműves, tanár, rádiószerelő és kiadványvállalati igazgató. 1968-ig Csehszlovákiában, 1968-tól Jugoszláviában és Ausztriában élt; jelenleg szigligeti lakos.

M. D. műveiből: Égből üzenek (1941), Égetett sienna (regény, 1944), A villamos alatt (válogatott elbeszélések (1958, 1962), Töltésszimmetria (1956), Tetovált anyagok (regény, 1966), Aranykor (válogatott versek, 1966), Menekülés Szodomából (regénytrilógia, 1975)

Péntek Imrével

Az író szigligeti házában teraszán beszélgetünk.

- 1946-ban kerültél Pozsonyba, s hu jól tudom, első köteted 1941-ben jelent meg. Hogyan éltél akkor?

- Gondolom, nem vársz tőlem nomenklaturikus életfelmondást! Én azt többször, szóban és írásban is kinyilvánítottam, ha ez nem hangzik nagyképpen, hogy kinyilvánítottam, próbáltam elmesélni, és másokat is meggyőzni, hogy tulajdonképpen az élet nem elmondható.

A nagyrealizmus kiváló képviselői még úgy gondolták, hogy az élet igenis végig mondható. Az ember megszületik, felnő, gyerekei lesznek és unokái aztán végül meg is hal, hogy kerek legyen a történet. Szóval az életnek ebben a folyamatosságában hiszek, abban, hogy valóban az egész életben hétfő után jön a kedd, szerda, holott ha az ember magával beszélget, rádöbben, hogy tulajdonképpen három időlelemmel állunk szemben állandóan, hogy minden beszélgetésünkhöz és gondolatunkhoz a múltunknak egy darabját is elhozzuk. Természetesen nem az egészet, csak amire emlékezünk, és valahol a jelen talaján állva, amit egyes filozófiai rendszerek tagadnak, hogy jelen nincs, mert a meg gondolt, az már múlt. Az írónak kell ilyen origó, ahonnan feltérképezi a világot, mert ez az ad hoc beszélgetés is véget ér, és akkor van az embernek egy csomó jövő felé kapaszkodó gondolata.

Na most, hogy miért nem végigmondható az élet, ahhoz kiindulhatnék abból, hogy az élet végeredményben két nagy finalitás közé szorult, a megszületés és meghalás finalitása közé. De míg a megszületés élményét hallottam dadáktól, szülőktől, a meghalás igéjét, már senkitől sem fogom hallani. Tehát, ha két szűk sorompó közé szorított életnek eleje és vége már eleve elmondhatatlan, akkor a közéje szorulttal is csinálnak kell banni.

Igaz ugyan, hogy minden életnek van története, iróilag főképpen, de azt hiszem, emberileg úgy jelenthet valamit, ha föl tudom szárnazni, hangulatba tudom ágyazni. Ez visszatekintve nem mindig sikerül, csak olyan emlékeim lehetnek pillanatnyilag, amelyek bennem ebben a pillanatban hangsúlyozottan élnek. Ezért életfelmondás helyett inkább elmondanék egy életrajzi verset, amelyben végeredményben sűrítve benne van az életem. Remélem, hogy a hangulati elemek is sokkal nagyobb intenzitással kitapinthatók, mint ha én arról beszélnék, hogy hol jártam elemibe, hol voltam középiskolában, hol végeztem jogot, stb. A végén azután rájövök arra, hogy bár minden élet önmagában végtelen érdekes, alapjában véve egymásra hasonlít, és végtelenül unalmas is, ha nem felszárnyazható azokkal a hangulati elemekkel, amelyeket én a legfontosabbnak tartok minden alkotó művészet számára.

Megpróbálom ezt a verset elmondani, amely talán azért is él bennem ilyen elefelejthetetlenül, mert életem egyetlen személynek ajánlott verse. Ezt sem valami irodalmi nagyságnak ajánlottam, hanem egy nagyon kedves tüdőgyógyász barátomnak, aki messze kívül esett az irodalmon, de életemnek közeli társa volt. 50 éves születésnapjára íródott ez a vers. Születésnapja után öngyilkos lett. A vers refrénjét bocsánatkérően egy búcsúlevélben visszaküldte. Az a címe, hogy

Incifinci

*Kezdetben persze
így beszéltek
velem is a csacska vének
incifinci pirinpinci
halottaimnak száma nagy*

*később aztán tinta penna
latin szótár térkép tarka
szedte-vette átkos kölyke
Gárdonyi vár a törökre
halottaimnak száma nagy*

*lányok jöttek
kettő három
az is lehet tizenhárom
szépek voltak rosszak voltak
a szívembe lopakodtak*

halottaimnak száma nagy

*verbuváltunk
barátságot
a vitákból ki se látszott
mennyi benne hűség érték
váll váll mellett víg leventék
mentünk amíg gyászra fordult
kis nagy harang mind megkondult
halottaimnak száma nagy*

*most már én is
incifinci
dúdolgatom pirinpinci
ugornék az árkon által
magamfajta kisbabákkal
halottaitok száma nagy*

Azt hiszem, hogy ebben a versben sűrítve kitapintható az egész életív, amelyet magam mögött hagytam, és azt hiszem, az embernek tényleg csak arról kellene szólni, ami éppen foglalkoztatja. Ezt a beszélgetést is arra kellene terelni, hogy mik öreg korban az ember elvárásai, még közelebről fogalmazva: a közeljövőben mik azok a feladatok, amiket el kellene végezni. Mert hiszen megzavarnám a belső gondolatvilágomat, ha most elvonatkoztatnék attól, ami a legközelebb van hozzám. Ezek a mindennapi nagy és kis tennivalók, ezek amik így az asztalt megszállják és azt sugallják nekem, hogy elsősorban ezekkel foglalkozzam.

És akkor azt kell, mondjam neked, hogy nemsokára szedem a sátorfámat és utazom Budapestre. Ott készül egy PEN konferencia, amelyre engem is felkértek felszólalónak, és ott, azt hiszem, nagyon fenékelt című előadást fogok tartani a dezintegráció kohéziójáról.

Na most, hogyha érdekel, mi volt ennek a címadásnak az inspirálója, sugallója, azt hiszem érdemes megemlíteni, mert majdnem anekdotikus történet.

A színhely Nyugat-Németország egyik kisvárosa. Ott székel és lehet, hogy mindmáig egy összeurópai intézet. Ennek az intézetnek a kettészakadt Németország szellemi egyesítése volt a feladata. Különböző szemináriumaira meghívott más nemzetiségű írókat is. Inkább elefántként. Elegáns mozdulattal kendőzve ennek a fő célkitűzésnek a szubsztanciáját. Mint ilyen, én is gyakran ellátogattam orosz és más barátokkal együtt ezekre a szemináriumokra. Az egyik ilyen szemináriumnak az volt a címe, hogy pozitív integráció. A berlini irodalomtörténész fiatal előadó azt fejtegette előttünk, hogy ennek a pozitív integrációnak a színevanonja a német nyelv minél tökéletesebb elsajátítása. Bennem valahogy eldőlt a bornyú ekkora korlátoltságtól és próbáltam megmagyarázni, hogy ha bármiféle pozitív integrációról lehet beszélni, akkor annak az útja egészen más. Az élő, aki a saját világát építi, ezzel a saját maga által és a saját eszközeivel fölépített világgal meg akarja ajándékozni a befogadó országot. Hogyha ebből az ajándékozási szándékból kincs lesz, akkor lehet beszélni bármiféle pozitív integrációról, de ennek az útja a negatív vagy pozitív dezintegráción keresztül vezet.

De van ennek a találkozásnak happy and-je is. A legközelebbi szeminárium címe: Pozitív dezintegráció lett. Ez az egyik ilyen gondolatsor, ami foglalkoztat, erről fogok beszélni.

A másik: Meghívtak a vajdasági magyarok Szabadkára, Újvidékre, hogy ott tartak irodalmi előadásokat. Ez az, amire, nem is szakmailag készülök, inkább a pillanat az, amelyet próbálok megfogni, pillanatnyi mondandómat, érzelmi világomat próbálom továbbadni. Már csak azért is készülök erre a találkozóra, mert a vajdasági kisebbségi életbe is beleszagoltam.

- *Éltél ott is egy évig.*

- Majdnem két évig.

- *Nincs nosztalgia?*

- Nosztalgia, ez egy különös szó. Magamban még nem szálaztam szét, hogy mit is jelent. Nosztalgiaim, ha ilyenek vannak, mindig emberekhez kötöttek. Ezt nehéz földrajzilag elhelyezni.

- *Éltél Budapesten, Pozsonyban, Újvidéken, Bécsben.*

- Azelőtt Erdély sem volt távol tőlem. Az első feleségem székely nő volt. Kolozsvárott volt az esküvő. Végeredményben ez a világ is közel áll hozzám. Egy vajdasági kiűnő fotográfus úgy mesélte el viccesen a helyzetemet: Monoszló az, aki közel száz éve barangol a Kárpát-medencében.

- *Az ÉS-ben úgy fogalmazol: „Nem én voltam kalandor, hanem a történelem”.*

- Ehhez azt hiszem neked és más kelet-európai embernek nem kell magyarázattal szolgálni. Inkább azt kellene mondanom, hogy különféleképpen lehetett reagálni a változó világra.

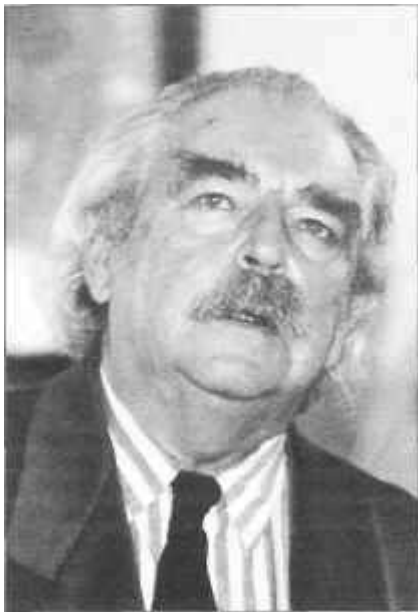
Minket ugyanis változó világ fogott közre. Különösen azt az évjáratot, amelyhez én is tartoztam. Ezt nagyon szerencsétlen évjáratnak tartom. Ugyanis úgy gondolom, hogy akik 1923-ban születtek, azok - mint én is azután - internátusokban nevelkedtek. Annak a régi világnak voltak társadalmi előnyei, mindenféle más olyan keretek, amelyeknek az ölelését, fészket kiélvezhettem volna. Erre már nem volt időm, mert jött egy újabb történelmi cezúra, amely engem ebből kiemelt. Legfeljebb csak az intézeti emlékek azok, amelyek a régi világhoz kötnek. Vagy természetesen, amit az ember hozzátanul vagy hozzáfűgyel az életből, a saját múltjából, azon kívül a magyar történelmi múltból is, az engem egyre inkább megdöbbsent. Végeredményben én is voltam fiatal ember, sőt kisiskolás is. Most gyötrődöm attól, hogy milyen volt akkor a történelmi szemlélet, a történelemoktatás, mi volt az, amivel megismerkedtünk magyar múltunkból. Egy biztos, hogy ezt a félremagyarázott, rosszul előadott, szűkre szabott múltat, ezt szintén az életünk részének tartottuk. Nagyon kevés olyan osztálytársam volt, aki ne lett volna tisztában az I. világháború eseményeivel. Lehet, persze, hogy egysugallatúan, szűkre szabottan, egyetlen magyar nézőpontjából. Mindenesetre volt egy kíváncsiságunk egy előttünk való kötődéshez. A ma fölött fiataloknak nincs meg ez a visszapillantó figyelmük vagy kíváncsiságuk. Természetesen a ma embere nem hasonlítható ahhoz a reneszánsz intellektuellhez, aki úgy érezte, hogy markában lehet tartani a világ ismeretét. Amivel még rendelkezhetünk, az a reneszánsz kíváncsiság, hogy nyitottak legyünk a beláthatatlan jelen dzsungelének a becserkészéséhez. Szóval ez az, ami időnként foglalkoztat. Valószínűleg idegesít, hogy én ilyen szurrealista módon beszélgetek, de ezt meg kell szokjad, mert nem vagyok hajlandó, csak olyan kérdésekre válaszolni, amelyek engem foglalkoztatnak.

Laczkó Andrással

- Mért pont újvidékre mentél 68-ban?? Milyen érzésekkel mész vissza?

-**Ezt** a kérdést már sokan feltették nekem a 68-as menekültek közül, akik az ott is maradtak. Lehet, hogy voltak mások is, akik keresztlent mentek akkor Jugoszlávián, a prágai tavasz letörése után, de tudom, hogy mi voltunk az egyetlenek, akik ott maradtunk. Miért pont Újvidékre, miért nem nyugatra, ha már elindulunk? Hogy ezt is ironikus keretbe zárjam: még pár évvel ezelőtt, nagy Jugoszlávia felbomlása előtt Vajdaság rendezett egy Monoszlóy-szimpóziumot.. A rendező azt mondta: Monoszlóynak két zseniális cselekedete volt, az egyik, amikor a Vajdaságba jött, a másik, amikor a Vajdaságból távozott. Visszapergetve az eseményeket, nagyon könnyen meg tudom magyarázni neked a Vajdaságba való indulásunkat, egy fiatal élettárral, akivel nekivágtunk. Ugyanis rengeteg minden szólt a Vajdaság mellett. Jóformán minden jelentős alkotóját ismerem a vajdasági életnek. Nemcsak az irodalmi életnek és nemcsak szűkre szabottan a vajdasági magyar életnek. Voltak más szerb, horvát alkotók is, akikkel már kapcsolatban voltam, hiszen néhány versemet és prózámot lefordították. Csehszlovákiában betiltott vagy egyáltalán el sem indított regényem a Tetovált angyalok, először a Vajdaságban jelent meg, a Magyar Szóban, folytatásokban. Így vették át a magyarországi magyar lapok. Mű után ez Magyarországon és a Vajdaságban lefutott, engedélyezték Csehszlovákiában is a megjelenését. Több versem, még mielőtt a Vajdaságba érkeztem volna, megjelent különböző magyarországi lapokban szerb-horvát nyelven is. Tehát én valahol úgy indultam a Vajdaságba, hogy választok magamnak egy közeget, ahol megint körül leszek véve magyar olvasókkal, magyar hallgatókkal. És nem Nyugatra indultok, amely számomra ismeretlen volt, hiszen nyugati kapcsolatokat nem is merem fenntartani. Csehszlovákiában nagyon sokáig elzárva éltem. Számomra annak idején - Amerikát akkor még nem ismertem - volt bennem egy banális elképzelés, leegyszerűsítése a világnak. Számomra Jugoszlávia majdnem Amerikát jelentette. Akkor úgy láttam a vajdasági kisebbségi életet, hogy az ott élő magyarok több jogot élveznek, mint a magyarországi magyarok. Mindenkinek világútlevele volt, mehettek ahova akartak. A Magyar Szó hétfégi száma olyan nagyságban jelent meg, mint a Népszabadság.

irodalmi esten

- Azután mégis eljöttél.

- Tudniillik, kiderült, hogy én vendékként a Vajdaságban nem élhetek, hiszen vannak vajdasági irodalmi igények is, és szeretnék engem irányítóként is bekapcsolni. Viszont az én státuszom megoldása bizonyos politikai problémákat rejtett magában. Kommunista országból kommunista országba menekülve menedéjog nem létezett. Igaz, hogy a vajdasági önkormányzat és autonómia ezt a problémát is megoldotta. 50 éves letelepedési engedélyt kaptunk. Amely, akármilyen optimista is vagyok, bőven elég lett volna az életemhez.

- **Nem** is ez volt az, amely a Vajdaságból továbblépésre kényszerített. Egyszer egy belgrádi fogadáson egy ismeretlen úriember megszólított, és megkérdezte tőlem, hogy

- Író úr, tudja-e, hogy '56 is volt?

- Igen, tudom.

- Azt is tudja, hogy akkor is menekültek? Mit gondol, hányan maradtak itt?

- Azt nem tudom.

- Senki.

- '68 is volt, akkor is menekültek. Mit gondol ki maradt itt?

- Nem tudom.

- Egyedül Ön."

Miután az életem elég sajátosan fejlődött, ekkora különlegesség azért nyomasztóan hatott rám. Ezen a különlegességen elgondolkoztam. Éppen akkor érkezett a bécsi PEN klubtól egy meghívás, felolvasó estre. Rádöbentem, hogy én ebben az új világban huzamosabb ideig nem tudok építő módon létezni. Akár irodalomirányító szerepben is, hiszen nem kapom meg az összes feltételeket, mondjuk rögtön egy jugoszláv útívet stb. Ahol ugye lapot szerkeszteni, kiadó vállalatot irányítani legalábbis azzal a kiindulóponttal jár együtt, hogy az ember azonos legyen a többiekkel. Ebből az azonosságból legyen kiemelve, nem pedig egy másik közegekből odaszármazottan diktálják irodalmi ízt vagy irányításak.

- Ezek után átköltöztél Bécsbe.

- Még hozzá télvíz idején, decemberben kabát nélkül, mert ugyan búcsúzó szándékkal, de nem elmondva, hogy elhagyom Jugoszláviát, Bori Imrécék háza elől, a kocsimból kilopták a télikabátomat. Hosszú idő után jelezte valaki, hogy a télikabát megkerült, mehetünk érte, de akkor már nem szántuk rá magunkat egy jugoszláv útra.

- Most Szigligeten vásároltatok nyaralót, többé-kevésbé hazaköltöztetek.

- Nem nyaralót vásároltunk, hanem házat. Miután feleségem a letelepedési engedélyt is megkapta, a ház nem nyaralóként szolgált nekünk. Nem is honfoglaló szándékkal vettük birtokba, hanem egy természetes fészekként, ahol megint egészen közvetlenül öle körül a magyar nyelv, amely, ha még élek - bízom benne - újabb sugalló erő lesz a további munkásságomhoz.

Fodor Andrással (Gelencsér Ferenc felvételei)

TAMÁS MENYHÉRT PÁSZTORÉK KARÁCSONYA

Filmnovella Sára Sándor ötlete nyomán

(2. rész)

12.

Pásztorné remegő kezei gyűjti kötényébe a levágott liba-s csirkefeleket.

Az álla is reszket, mintha mondani akarna valamit, de visszanyelődik torlán a szó.

Péter, Bodri teteme fölött káromkodik:

- Az Isten rogyassza rájuk az eget!

Pásztor István, míg szemmel tudja tartani, távolodó lovait könnyezi.

- Utánuk szakad a szívem!

Pásztorné feláll, az istállófalnak támasztott talicskába szórja a liba- s csirkemaradványokat.

Amint kiürült a köténye, arca visszakeményedik:

- Ássad el, fiam! S a kutyát is temesd el, tisztességgel!

Péter ölébe emeli Bodri tetemét. Vacogó fogakkal indul a kiserdőnek.

Pásztor István úgy érzi, fojtott ég alatt áll:

- Úgy tetszik, mostantól megmásul a világ...

Pásztorné fáradt mozdulatot tesz:

- Meg, hogy nyelné el őket a pokol feneké!

13.

Békességet ígér a reggeli csend.

Pásztorné a lavór fölé hajol, Anna vigyázva segédkezik a hajmosásban, a lúgos víz fehér habzásba takarja az asszony megbontott haját, Pásztor István a kályha mellett ül, kukoricacsutkákkal eteti a dormogó lángot, minden rakodással hosszan elszöszmötöl, talán a melegedés miatt, méginkább, mert a pírba vont arcból azt az érzetet kelti: egészséges, makkegészséges ember, azt, hogy gyakorta el-elgyengül, istenem, más-sal is megesik...

Péter kalendáriumot olvas, időnként felpillant, az ablakon felejté tekintet; gondolata elkalandozik a havas tájon.

Eszter a konyhában, tejszűrőssel foglalatoskodik; mielőtt leszűri a friss fe-jést, kimossa a tejesköcsögeket, azaz csak mosná, a harmadiknál elfogy a víz, kendőt terít a vállára s már siet is a kútra, miközben lefut a veder, körbehordozza szemét a kiserdőn, a kukoricáson, gyanú jelét se észleli, hogy lesik a kukoricásból.

Visszamenet oldódó nevetéssel kérdi Julitól:

- Semmi?

- Semmi.

A kurta szóváltást követően Juli harmadjára is megkerüli a tanyát, hunyrog a havat szikrázó napsütésben.

- Az árnyék se mozdul - mondja félhangon, s betér rövid melegedőre.

14.

A tatárbauszú eresztéket-roppantó rúgással rúgja be az ajtót, géppisztolyát Pásztornéra szegezi, társa izgága kapkodással váltogatja a fegyver-cső irányát.

- Senki ne mozduljon!

Megtelik a szoba szuszogással.

A tatárbauszú nem vesztegeti az idejét:

- Tartsd szemmel őket... Utána te következel!

A csapott homlokú, szőke katonát lelkesedés önti el:

- Úgy lesz, ahogy megbeszéltük.

A tatárbauszú egyenesen a konyha felé tart.

Pásztor István elszántan veti magát a tatár katona elé:

- Mindent... csak a lányomat ne!

A tatárbauszú átlép rajta.

Eszternek annyi ideje se marad, hogy letegye a sajtárt, rémületében magára rántja, védtelen helyzetében könnyűszerrel ugrik rá az üzekedésre kiehült tatár.

Eszter megpróbál kihengerülni a katona alól, a tatárbauszú olyan erősen szorítja, moccanni sem tud. Végső próbálkozásul telesikoltja a konyhát:

- Segítség! Apa! Péter! Segítsetek!

Eszter sikoltására a szőke katona is a konyhaajtóra kapja tekintetét. A vil-lanásnyi idő elegendő ahhoz, hogy a fiú előkapja az inge alá rejtett pisztolyt, s egyetlen lövéssel halálra sebezze őrzőjét. A szőke katona padló-

ra rogy, Péter könyökét maga elé emelve ront az ajtónak, valósággal be-robban a konyhába, a tatárbauszú védekezés helyett a menekülést vá-laszítja, macskaugrással átveti magát az ablaküvegen, Péter utána lő, de nem találja el.

Eszter félig lemeztelenítve, ájultan fekszik a tejtőcsás kövezeten.

Mária és Anna támogatja fel a véresre vert asszonyt. Esztert zokogás ráz-za, erőtlenségül hagyja, hogy testvérei irányítsák a mozdulatait.

Eszter, mint aki képtelen felfogni, hogy min esett keresztül, tébolyult száj-mozgással bugyogja:

- Édes párom... Jánosi... Édesanyám.

Pásztorné kötött vállkendőjét Eszterre teríti.

- Vakulj világ, ne lássad szegényünket!

Eszter szemhéja ólmosan mozdul:

- Jánoska?

- Julcsi vigyáz rá.

Eszterre megint rátör a sírás:

- Nem élem túl...

Pásztorné magához szorítja a lányát:

- Pedig túl kell élned!

Eszter szeme akárha a semmibe meredne:

- Ha János megtudja...

- Nem tud meg semmit!

- Hogy néztek a szemébe?

- Pásztorné arca a kendő színéhez komorul:

- Úgy, hogy a háború hozta.

Eszter előreejtí fejét:

- Legjobb lesz, ha a Körösbe vetem magam...

Pásztorné kirobban:

- Ahhoz, hogy lemosd magadról ezt a mocskot, kádas fürdő is megteszi.

Eszter összekulcsolja a kezét:

- Úristen, maradék menedékem és maradék erősségem, hallgasd meg végső könyörgésemet...

Pásztorné lefogja Eszter kifehéřült kulcsolatát:

- A véget akkor se emlegesd, ha már elért!

Eszter megnyugvást keresőn hunyorog, Mária annál nyugtalanabban tör-deli ujjait:

- Most... Mi lesz velünk, édesanyám?

Pásztor István a fojtogatott dühtől alig tud megszólalni:

- A fenébe is... Egyik helyt a gyalázat, a másikban halott katona, s a vét-ke se utat nyert. Meglássátok, még bajt hoz a nyakunkra.

Pásztorné a fejét ingatja:

- Hoz a rossznyavalyát! A szőkevény kerüli a bajt!

15.

Pásztorné ágyat vet Eszternek, lefekteti s máris rendelkezik:

- Mária, Anna súroljátok fel a konyhát, az ablakra szőgeljetelek kartonpa-pírt... István, Péter, lássunk a katona eltakarításához!

Pásztor István esett vállakkal követi a feleségét:

- Úgy kéne eltakarítani...

Pásztorné félbeszakítja:

- Nem kéne, hanem kell!

- Megmondanád-e, hogy hova?

- Azért vagyunk, hogy megtanakodjunk!

Péter csak most kezd verítékezni:

- Bajos lesz.

Pásztorné türelmetlen pillantást vet a fióra:

- Úgy kell csinálni, hogy ne legyen bajos.

Péter kétkedőn rázza fejét.

- Nyom nélkül lehetetlen.

Pásztorné hangja arcvonásaihoz keményül:

- Nem hagyunk nyomot!

Péter kézháttal letörli homlokát:

- Az csak úgy lehetséges, ha jó messzire elvisszük, s a szekér nyomát reg-gelre betemetné a hó.

Pásztorné gondolkodóba vonja szemöldökét:

- Megvan.

Pásztor István motyogásából riad:

- Mi van meg?

- Ennek a kakasnak a helye.

- Én a trágadombra gondoltam.
- Nem, nem. A répaverem az igazi...

Péter fejcsóválva ütközik meg az "igazi"-n:

- Igazi?

Pásztorné kétszer is rábólint:

- Az, ha mondom... Meglátjátok, a lábamon is érzem, reggelre hó lesz... Nagy, veremfalat letakaró hó.

Mária, mosóvödörrel a kezében, átsiet a szobán, pillantása a halott katonára esik, ijedelmében keresztet vet:

- Jóistenem az egekben!

Pásztorné rázörren:

- Mielőtt végigimádkoznád a napot, láss a szobához... Péter, te, pedig hozd a csákányt, s az ástót!

16.

Anna az ásáshoz közel tartja a viharlámpát. A takarékra fogott fényben is jól kitetszik, hogy Péter mélyen a répasánc közt csákányolja a fagyos földet, arca merő veríték, minden suhantásnál nagyot nyög.

Pásztor István fázósan toporog:

- Elég lesz már...

Péter lábához ereszti a csákányt:

- Verem alatti verem az igazi... Sírra répaszemfödél.....

Pásztorné fölemelkedik hajladozásából:

- Hozzá való beszéd.

Mária gémberedő ujjait a viharlámpa üvegére fonja:

- Lefagy a kezem.

Péter dühödten fordul hátra:

- Ne takard el a világosságot... Reggelre se végzünk!

Mária elképedéssel kérdi:

- Reggelre?

Péter magasba lendíti a csákányt:

- Vissza is kell takarnunk.

Pásztor István szinte a kabátgallér mögül pillogja:

- Hosszú temetés lesz, annyi szent.

Pásztorné sűrűdő sistergés:

- Elég lett volna neki egy gödör is, mint a kutyáknak... Csak hát az a mosdatlan tényleg nyakunkra hozhatja a bajt.

Szél kerekedik.

A viharlámpa nagyokat lobban.

Pásztorné a nyakánál összefogja kendőjét:

- Most már én is azt mondom: elég lesz, Péter.

Péter szusszanásnyira megáll, szerszámot cserél, oldalra lapátolja a fölcsákányolt földet:

- Azt hiszem, elég!

Pásztor István könnyebbülten sóhajtja:

- Bár már mindenem túl lennék.

Péter kihátrál a veremből, a göréhoz megy, a kukoricaszár alól kihúzza a holttestet s a veremig vonszolja.

Mária elfordítja a fejét.

- Jóistenem az egekben!

Pásztor István a dobtáras géppisztolyra pillant:

- Ezzel mi legyen?

Péter lekanyarítja a géppisztolyt a halott katona nyakáról:

- Mi lenne, régi szokás szerint: melléje temetjük.

Pásztorné megerősíti:

- Úgy-úgy, az lesz a legbiztosabb.

Péter a vermen belüli mélyedésbe löki a holttestet, majd ráhányja a kiscákányoiti földet.

- Kezdehetjük visszarakni a répát!

Hajnalra végeznek.

Péter gondosan elrendezi a terepet, kivárja, míg mindenki pihenni tér, magához veszi a viharlámpát, pisztolyát beledobja a kútba.

17.

Mindkét szobában petróleumlámpa ég.

Egyikük sem tud aludni. Péter csatakosan hánykolódik a vastag dunyha alatt, Mária az alig kivethető feszületen tartja tekintetét, Eszter Jánoskát ölelgeti görcsös öleléssel, Anna a párnába temeti arcát, Júlia minden neszre nyakig süllyed a dunyhába, Pásztor István zárt szemhéja alatt a nappal vonultatja, Pásztorné szüntelenül az ablakot lesi, mikor virrad, megsegíti-e őket az Isten, meghozza-e a sajdulásokban ígért hőesést... Pásztorné nem bír tovább várni, hálórúhában kifut a sötétlő ég alá, magasba tárja a karját.

Az asszony arca, mezítelen karja örömmel bizserog:

- Hó! Hó! Fehér temetés!

Pásztorné visszatámolyog a szobába:

- Gyertek! Nézzétek! Velünk van az ég!

Péter, mióta eszével ismeri édesanyját, először látja sírni.

18.

Még virradat előtt két ponyvás dzsip térül a tanyának.

Péter, a kiskorú Júlia kivételével sorra riasztja testvéreit, szemvillanás alatt felöltöznek, s csusszannak rejtekükbe.

Fél perc se telik bele, a gyűrű fogja körbe a tanyát, elől a tatárbaajúszó hadonászik, egy-egy rövid sorozatot kaszál maga fölé, többen követik. A fegyverropogásra galamb- s varjúszárnyak csapódnak a havat pelyhedző égre.

Koncsov őrmester tört magyarsággal teledörgi az udvart:

- Mindenkit előállítani!
- Négy katona az ajtónak esik:
- Mindenki az udvarra!

Engedelmes nyikorgással nyílik az ajtó, Pásztorné, Pásztor István és Júlia merészkedik elő.

Koncsov őrmester forgó szemmel veszi számba a csonka családot:

- Maradt benn valaki?

Pásztorné nyugalmat erőltet magára:

- Az unokagyermek.

Koncsov őrmester zubbonyába mélyeszi kézfejét:

- Ki vele!

Pásztorné Jánoska magasságát mutatja:

- Kicsi még... alszik!

Koncsov őrmester hajthatatlan:

- Ki vele!

Pásztorné elveszti türelmét:

- O, hogy repedjen meg a száraz lelked!

Koncsov őrmester, akárha jegyzőkönyvből olvasná:

- A fiad?

- Nincs idehaza.

- Lányaid?

- Ők sincsenek... Még reggel elmentek...

- Hová?

Pásztorné időt nyerőn pillog.

- A városba.

- Éppen ma.

- Ma volt ott dolguk.

Koncsov őrmester maga mellé vonja a tatárbaajúszut:

- Vagy inkább temetnivalójuk.

Pásztornét bizonytalan remegés keríti hatalmába, önkéntelenül hátrább lép:

- Miket talál ki a tiszt úr...

Koncsov őrmester pillantást cserél a tatárbaajúszúval:

- Mit tudsz, a legderekbabb katonámról.

Pásztorné maga az ártatlan rácsodálkozás:

- Kiről?

Voronov közlegényről, aki Majorkin őrvezetővel itt járt élelmet gyűjteni.

Pásztorné oldalt pillant: a többiek arca nem mutat-e ámulást:

- Itt nem járt senki fia.

Koncsov őrmester újra összenéz a tatárbaajúszúval:

- Igazán?

- Igazán.

Koncsov őrmester a tatárbaajúszúra mutat:

- Őt sem ismered?

Pásztorné nagyot kerekít a szemén:

- Őt sem.

- Mások jártak?

- Mások jártak.

- Voronov?

Pásztorné ingerülten hadarja:

- Egyiknek sem volt a neve a homlokára írva.

Koncsov őrmester a tatárbaajúszú hoz fordul, kurta szóváltás után, folytatja a kérdezősködést:

- Még mindig nem gondolta meg?

- Mit kellene meggondolnom?

- Hogy vallomást tegyen..

Pásztorné ugyanazzal az önuralommal mondja:

- Nincs mit bevallanom.

- Nincs?

- Nincs.

Koncsov őrmesternek először változik sötétre az arca:

- Ha mégis, három halállal fizettek!

Pásztorné hangja elfátyolosodik.

- Állunk elébe.

19

Koncsov bölintására átfésülik a tanyát.

A tatárba|uszú egyenesen a konyhába tart. Forgatja a fejét erre is, arra is, valójában Esztert keresi, Eszter után szimatol.

A katonák tüzetesen vizsgálják a tanyát, góréról a kiserdőig, minden elérhető felforgatnak, Koncsov őrmester a legkisebb hókupacba is bele-rúg, hátha ásás nyomára bukkan.

A tatárba|uszú nagyobb ásásnyomba botlik.

- Hopp!

Körülállják.

- Itt lesz...!

Gyors iramban felássák a földet.

Bodri teteme mered elő a fagyos földből.

A tatárba|uszú émélyen fordul el a látványtól. Nyomban visszafut az őrmesterhez:

- Azt hiszem, máshol kell keresnünk.

Koncsov őrmester percekig tanácstalanul álldogál, majd előről kezdi a kérdezősködést:

- Hova tettétek a legderekkab katonát?

Pásztorné mellkasa meg-megemelkedik az izgalomtól, Pásztor Istvánt akárha állkapocsgörcs kínozná. Júliát ájulás környékezi. Jancsika hüppöge kapaszkodik Júliába.

Koncsov őrmester megismétli:

- Hova tettétek a legderekkab katonámat?

Pásztorné fogai közül sziszegi:

- Most se mondhatok mást...

Koncsov őrmester karközei állítja a tatárba|uszút.

- Tanúnk is van.

Pásztorné gyűlölködő pillantást vet a tatárba|uszúra:

- Ő volna az?

- Ő.

Pásztorné kínjában felkacag:

- Ez a farkaszű, akinek máson se jár a gondolata: kit lehetne megerőszakolni?!

Koncsov őrmester szigorodó tekintettel méri végig a tatárba|uszút. A tatárba|uszú kimenekül az őrmester szigorú pillantásából.

- Minden szava hazugság!

Pásztorné perlekedésbe csap át:

- Ha már volt képe visszajönni, nem tanúskodna maga ellen is, hogy mi módon gyalázta meg a lányomat?!

Koncsov őrmester felkapja a fejét:

- Azt mondtad, hogy nem ismered!

Pásztorné csupa megvetés:

- Vitte volna el az ördög, mielőtt idetévedt.

Koncsov őrmester úgy érzi, nyomon van.

- Ha őt ismered, Voronov közlegényt is kellett hogy ismerd!

Pásztorné konokul rázza a fejét:

- Hányszor mondtam, hogy nem ismerem?!

Koncsov őrmester a revolveréért nyúl:

- Nem?

- Nem.

Koncsov őrmester pisztolyával Júliára mutat:

- A kislány álljon a falhoz.

Pásztorné megszédül:

- Az Isten szerelmére könyörgöm...

Koncsov őrmester a levegőbe lö.

Az éles revolvercsattanás az ől alá is behasít.

20

Péter előmászik a veremből, közbekiált:

- Megálljon!

Két katona nyomban közrefogja, Koncsov őrmester leereszti a fegyverét:

- Hozzátok ide!

Péter, jelezve, hogy tuszkolás nélkül is megy, rándít a vállán:

- Én vagyok a hibás mindenért...

Pásztorné halálra váltan kiáltja:

- Hazudik! Ne higgyen neki a tiszt úr, hazudik!

Koncsov őrmester a bajuszába harap:

- Akkor ki ölte meg a katonámat?

Pásztorné magába roskad, alig hallhatóan feleli:

- Az uram.

Péter semmit sem hall az anyja szándékából:

- Miket beszél, anyám?!

Koncsov őrmester elveszti türelmét:

- Végül is melyikük volt a gyilkos?

Pásztor István közbe jajdul:

- Gyilkos?

Péter kilép őrzői közül:

- Én... Azzal a kiigazítással, hogy nem vagyok gyilkos.

Koncsov őrmester terpeszbe veti a lábát:

- Hanem?

- Tettem, amit egy elvetemült emberrel szemben tennem kellett...

Pásztorné széles gesztusokkal kel a fia védelmére.

- Hallhatja, tiszt úr, a fiam nincs az eszénél,

Koncsov őrmester nyájasságot erőltet az arcára:

- Folytasd, ahogy te tudod.

Pásztorné keresi a szavakat:

- Az uram összeszóalkozott azzal a ... Dulakodni kezdtek... véletlenül el-sült a katonátok fegyvere.

Koncsov őrmester gúnyosan elmosolyodik:

- Ezt a mesét az unokájának mesélje, ne nekem.

Pásztorné felcsattan:

- Mi abban a hihetetlen, hogy az apa megpróbálja megvédeni a lánya becsületét?

Koncsov őrmester arcáról lefagy a mosoly:

- Én elhiszem... De méginkább elhinném, ha elödnátok a legderekkab katonámat.

Péter keze ökölbe szorul:

- Még ma megkapja...

- Mért nem azonnal?!

- Mert, mert eltart néhány órát, míg előkaparjuk.

- Hát akkor kaparjátok!

21

Péter, negyedmagával, nekilát a hótakarta reparakásnak.

Minden egyes kiszedett répával nő a félelem: mi vár a családra.

Pásztor István fogvacogva tapos az előfehérlő répákra.

- Mostantól veremből áll az életünk.

Péter rándít a vállán:

- Ha verem, verem...

Pásztorné ingerülten löki ki magából:

- Mert sose állod meg, hogy ne jártasd a szádát!

- Hagytam volna, hogy Julikát lepuffantassa?

Pásztorné összetörve mered maga elé:

- Csak ránk akart ijeszteni.

- Persze. Ez a fajta katona, a kegyetlen katonák katonája.

- Akkor se kellett volna előgyere...

Péter meggyőződéssel mondja:

- Ezek rám találtak volna, az hétszentség.

Pásztorné halkabba fogja:

- Ahogy Esztereket nem lelik...

- Még nem mentek el...

22

Az őrt állók híján az orosz katonák a konyhában lakmároznak.

Atatárba|uszú egyre-másra Koncsov őrmestert kínálgatja, poharát mind-annyiszor figyelmesen utánatölti:

- Katona vagy a javából.

Koncsov őrmester ravaszka mosollyal fogadja az elismerést:

- Mikor, kivel szemben.

A tatárba|uszú, bár nem érti, rákacag:

- Jó mondas.

Koncsov kedvét leli a szóváltásban:

- Te is mondhatnál valami jót. Ha jót nem, meglepőt.

A tatárba|uszú kivár:

- Nálam a jó csak akkor jó, ha váratlanul jó.

Koncsov őrmester megveregeti a tatárba|uszú vállát:

- A csűrést már megtanultad, lássuk a csavarást.

A tatárba|uszú önelégülten mosolyog:

- Óhajod parancs. Koccintásnyi idő s hozzák a lányokat.

Koncsov őrmester hátraveti magát a széken:

- Több volna, mint meglepetés.

A tatárba|uszú telekacagja a konyhát:

- Több is.

Koncsov őrmester hosszan a tatárba|uszún tartja tekintetét:

- Miért nem magad mentél értük?

A tatárba|uszú zavartan nyúl a poharáért:

- Nekik sem árt egy kis meglepetés.

Nyílik a konyhaajtó, két újonc előállítja Esztert, Máriát és Annát.

Eszter megpillantja a tatárba|uszút, felsikolt, majd ájultan vágódik a kály-hacső hajlatának.

Koncsov őrmester metsző pillantást vet a tatárba|uszúra:

- Úgy látom, sok neki a meglepetésből...

®

Koncsov Őrmester futó pillantást vet a kiásott katona arcára, ingerülten inti: vihetik tovább. A géppisztolyt annál tüzetesebben vizsgálja. Gyakorlata lévén, a tüzetesség percnyi idő, egyértelmű, ebből a fegyverből se támadó, se védekező lövést nem adtak le.

A másik, ami egyértelmű: az öreg nem dulakodhatott Voronovval.

Koncsov Őrmester egészen közel hajol Péterhez:

- Az első pillanattól tudtam.

Péter megerősíti az Őrmestert:

- Az első pillanatban mondtam.

Koncsov Őrmester értékeli Péter nyíltságát:

- Remek katona vagy, kár, hogy idesodródtál.

Péter széttárja karját:

- Akaratomon kívül történt.

Koncsov Őrmester megértő mozdulattal viszonzozza Péter vallomását:

- Én is akaratomon kívül teszem, amit teszek.

Péter megadólag bólint:

- Mindenre felkészültem.

Koncsov Őrmester sajnálkozást takaró hangsúllyal mondja:

- Kár, hogy kivetkőzött helyzetben találkoztunk.

Péter rögtön eszmél: megtalálták a katonaruháját.

- Azt sem önszántamból tettem.

Koncsov Őrmester elváltozik:

- Én sem abból teszem... De a dolgok mostani rendje szerint járják útjukat, fogass be, a holttestet, az egész család kíséretében, be kell vinned a városba!

©

A nők, egészen a Harcsási áigig, ülve, ólmos kimerültségben alusszák végig az utat.

Koncsov Őrmester az első, partot túllépő háznál leállítja a dzsippet:

- Ti ketten - mutat Júliára és Jánoskára - leszállhattok.

Péter kikel magából:

- S ho nem fogadják be őket?

Koncsov Őrmester rezenéstelen feleli:

- Tovább mennek a következő tanyáig.

A gyerekek leszállnak. A fák árnyékába vesző integetéssel búcsúznak a városba parancsolt szekérgérgéstől.

Pásztorné hátraszegi a fejét, imát mormol.

25.

Koncsov Őrmester szemmel tartja, hogy a gyerekek mikor érik el a szomszéd tanyát.

Koncsov mellett megürül az ülés; a tatárbauszú türelmetlenül ugrik fel:

- Miért hagyod futni őket?

Koncsov Őrmester bevárja, míg szem elől veszi a két gyereket:

- Mert gyermekek...

A tatárbauszú közbekacag:

- Hű eddig jók voltak túsznak...

Koncsov Őrmester félbeszakítja:

- A lány már több mint gyermek.

A tatárbauszú rácsettint:

- Magam is úgy láttam.

Koncsov Őrmester erre a pillanatra vár:

- Nem akarod visszahozni őket?

A tatárbauszú kap az alkalmon:

- Vissza én...

Koncsov Őrmester helybenhagyólag bólint:

- Fuss, míg beérheted őket.

A tatárbauszú futásnak ered.

Koncsov Őrmester előhúzza a revolverét s egyetlen célzott lövéssel lelövi a tanyának iramodó katonát.

26.

A lövésre felugranak az örök, a szekér rándulására elvesztik egyensúlyukat.

Péter édesanyja kezébe nyomja a gyeplőt, leperdül az ülésdeszkáról és a tanyához tartozó kiserdőbe inal.

A késve eszmélő örök vak lövöldözésbe kezdenek.

Koncsov Őrmester a kocsni mögé kanyarodik.

Az örök hisztérikusan kiáltoznak:

- Megszökött!

- A gazfickó megszökött!

Koncsov Őrmester, mint aki biztos a dolgában, nyugalommal mondja:

- Menjetez tovább! A gazfickóit pedig bizzatok rám!

©

Késő délutánra érkeznek a városba.

A fogolytáborra gyarapult iskolaudvaron nehezen vergődnek át, kísérik egyre idegesebbek, szeretnének minél hamarabb megszabadulni tőlük.

A soványabbik ör az első szembejövő tisztet megszólítja.

Pásztor István erősen figyel, de semmit sem tud leolvasni a beszélgetők szájáról.

Megadással követik a pincének forduló őrt.

Pásztorné a pincebejáratra mered:

- Azt hiszem, megfagyni hoztak ide.

Pásztor István kékül szájjal mormolja:

- Dögleni való hely, annyi szent.

Máriát megint zokogás veszi elő.

- Jóistenem az egekbe!

28.

Pásztor István az iskolateremben vallatják.

Már a második órája tart a vallatás, a vizsgálotiszt minden kérdéssorára egyazon pontossággal válaszol. Különösen a zárókérdésekre ügyel:

- Mivel ölte meg Voronov közlegényet?

- Pisztollyal.

- Kinek a pisztolyával?

- Az enyémmel,

- Nem a fiad pisztolyával?

- Nem. Az enyémmel.

- Honnan szerezted a pisztolyt?

- Én is voltam katona.

- Ebben a háborúban?

- Az elsőben is, ebben is.

- Mint közlegény?

- Mint közlegény.

- Mióta van a közlegényeknek pisztolyuk?

- Nincs, de én szerezttem.

- Most is megvan?

- Valahol meg.

- Meg tudnád mutatni ezt a valaholt??

- Sietségemben eldobtam...

- Hova?

- Ez az egy, ami kikoppant a fejemből.

29.

Pásztor István nem akar hinni a szemének: a folyosó lépcsőfordulójában Péter vonszolja magát, láncolt kísérettel. Homlokán, az arcán ütlegeles nyomok vöröslenek..

Pásztor István odapisszent a fiának, Péter megemeli ugyan a fejét, de nem lát ki a daganatok alól.

30.

A vizsgálotisztet is meglepi a látvány:

- Miért kaptad a verést?

- Mert megszöktem.

- Bizonyosan nyomos okod volt rá.

- A nyomosnál is nyomosabb.

- Azt akarod mondani, hogy te ástad el Voronov közlegényt.

- Én öltem meg és én ástam el.

- Nocsak, ezek szerint: két gyilkosunk is van.

- Aligha.

- Miért vállalod magadra, amikor már apád mindent bevallott?

- Mi mindent?

- Hogy ő ölte meg a közlegényt.

- És azt is elmondta, hogy mivel ölte meg?

- Pistollyal.

- Kinek a pisztolyával?

- A sajátjával.

- A bizonyítékról egy szót se szólt?

- Nem emlékszik, hogy hova rejtette.

- Nem is emlékezhetett, mert egyedül én tudom, hogy hol van.

- Én is megtudhatnám?

- Meg. A kútban.

- Le fogom ellenőriztetni.

- Állok elébe.

- Még mindig nem világos előttem, hogy miért vállalod magadra a gyilkosságot...

- Hogy megvilágoljon: az ártatlanok ne szenvedjenek s a magam tette is aszerint méretessék: nővérem megbecstelénítéséért vettem elégtételt.

31.

A vezető vizsgálótiszt nyomozótársaira pillant:

- Mit szóltok hozzám?

A nyomozótársak kész válasszal felelnek:

- Bizonyos, hogy ő követte el.

- Biztosra veszem, hogy ő követte el.

A vezető vizsgálótiszt töprengő léptekkel sétál az ablakhoz.

- Én is biztosra veszem! De itt ez az erőszak. Ezt valamiképpen ki kellene hagyni. Vagy ha nem hagyjuk ki, fordítunk rajta.

Maruskin nyomozó mosolyfuttatón követi a vezető vizsgálótiszt észjárását:

- Miképp gondoltad?

A vezető vizsgálótiszt megigazítja szemüvegét:

- Először is szerzünk egy tanút...

32.

Pétert, derekán kötéllel, két közlegény a kútba eresztí.

A vizsgálótiszt a káva fölé hajol:

- Rajta, vallasd meg a kútát.

Lazul a kötél, Péter a mohás kövezetnek feszíti lábát, ereszkedő lábáltása felülről falmászásnak tetszik.

Nyakig áll a jeges vízben, végtelennek érzi az időt, míg végre talpa megakad a pisztolyán.

Lemerül, megmarkolja a tenyéryi fegyvert s kötélrándítással jelzi, hogy felhúzzhatják.

Keze a kötélre gémbередik, azt hitte, sosem ér fel.

Szédüléséből lassan tisztul a tekintete.

A kútát többen állják körül.

-Álmodom? - pattan fel a szemhéja: a várakozók gyűrűjében apja, anyja s három testvére várakozik halálra váltan.

- Hát maguk... ti?

Pásztorné éveket öregedve mered a fiára:

- Felhántak a teherautóra, és idáig meg se álltak.

Péter, csuromvizesen is, elszabadult öröm:

-Akárhogy történt, jól történt... élünk, együtt élünk... Még ha nem is formázzuk magunkat, élünk.

Összesírnak.

Összenevetnek.

A vizsgálótiszt kezébe veszi a csöpögő pisztolyt, Péter szemébe néz, s lassan bólint...

33.

A vizsgálótiszt bólintását kurta parancs követi:

- Most pedig kezdődjék a gyilkosság rekonstruálása.

Az örök mellől két szőke katonalány lép ki, Novikova és Vorobjeva.

Vorobjeva, mint aki szerepet mond, intésre hadarja:

- Ünnepe előtti este volt. Eltévődünk. Éhes voltam. Éhesek voltunk.

Novikovával arra szántuk magunkat, hogy élelmet szerzünk. Akárhonnét, de szerzünk... Így tévedtünk ide, ebbe a házba. Bekopogtunk. Az asszony azt kiabálta: menjünk Isten hírével. Könyörögtünk. A könyörgés sem segített. Ez a legény pedig tuszkolás közben fejbeütötte Novikovát.. Ijedtemben előrántottam a pisztolyomat, de az asszony és az öreg lefogták a kezemet s elvették a pisztolyomat. Ez a szitkokat okádó legény ezzel a pisztollyal ölte meg Novikovát..

A Novikovát megszemélyesítő katonanő, ugyan semmit sem ért az egészről, eljátsza a történeteket.

Péter az apjára bámul:

- Miket karattyolt össze?

Pásztor István szárazan illeszti össze a hallott szavakat:

- Azt, hogy megölted a katonatársát.

Anna a vizsgálótisztre támad:

- Hazug fajzat.

A vizsgálótiszt kézhátal, teljes erőből föltövön vágja.

Anna elzuhan, sokkosan fetreng a havon, könnyei záporoznak, mint akit görcs kínoz, tátog, hangja torkára forr.

Péter teleordítja az eget:

- Azt kérdeztem, mi ez a színjáték?

Válaszul felberregnek a motorok...

A börtönbe viszik őket.

34.

Három teherautó gördül ki a börtönudvarról. Péter, két orosz rabtársá-

val, a ponyvanyíláshoz közel ül.

Zerkov még mindig nem akarja elhinni:

- Tényleg bevalloítottál mindent.

Péter közönyösen bólintja:

- Be.

- A pisztolyt is előadtad?

- Azt is.

Zerkov keresztet rajzol a levegőbe:

- Akkor neked annyi. Téged is leírtak...

- Ha le, le.

Bitov megragadja Péter karját:

- Csakhogy mi nem adjuk fel olyan könnyen.

Zerkov tágit a ponyvarésen:

- Hármát számolok...

Gyors egymásutánban ugranak le a platóról.

Hárman háromfelé futnak.

Több irányból géppisztolysorozat szertül utánuk: Bitovot azonnal találat éri, Pétert az utcafordulóban kaszálja derékba, Zerkovnak sikerül egéret nyernie.

Pétert két gimnazista lány húzza be a közeli kapualjba. Értesítik a mentőket...

35.

Pétert a műtőasztalra fektetik.

A sebészorvos éppen operálni készül, orosz katonák nyomulnak a műtőbe.

A vizsgálótiszt lefogja a sebész kezét:

- Majd mi megooperáljuk!

36.

A hadbíró és a két ünlök feláll.

A vádlottak is felemelkednek helyükről.

Pétert teknőbe szíjazottan hozzák be a terembe.

Az örök falhoz állítják a teknőt, hogy Péter is állva hallgassa végig az ítéletet.

A hadbíró sűrű pillogással olvassa:

- A 9. Gárdahadsereg katonai törvényszéke nevében Pásztor István, magyar állampolgárt, született 1892-ben, Jászberény városában, Pásztor Istvánné magyar állampolgárt, született 1895-ben, Jászberény városában, valamint Pásztor Péter magyar állampolgárt, született 1924-ben, Jászberény városában bűnösnek találta, ezért az OSZKFSZ Btk. 58. /&/ és az 58. paragrafus /2/ pontja alapján golyó általi halálra és teljes vagyonek kobzásra ítéli. Ugyanebben az ügyben és a fenti pontok alapján Pásztor Eszter magyar állampolgárt, született 1923-ban, Jászberény városában, Pásztor Mária magyar állampolgárt, született 1925-ben, Jászberény városában és Pásztor Anna magyar állampolgárt, született 1926-ban, Jászberény városában tíz év javítómunkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítéli.

Az ítélet jogerős és végrehajtható.

Fellebbezésnek helye nincs!

Mária ájulásba szédül:

- Jóistenem az egekben!

37.

A börtön mellékudvara homályba süllyed.

Pásztor István, Pásztor Istvánné elszántan néznek szembe a rájuk irányított puskacsövekkel. Mellettük Péter a teknőben félig eszméletlenül fekszik.

Eldördül a sortűz!

A kivégzést irányító tiszt a teknőhöz siet, közvetlen közelről halántékon lövi Pétert.

38.

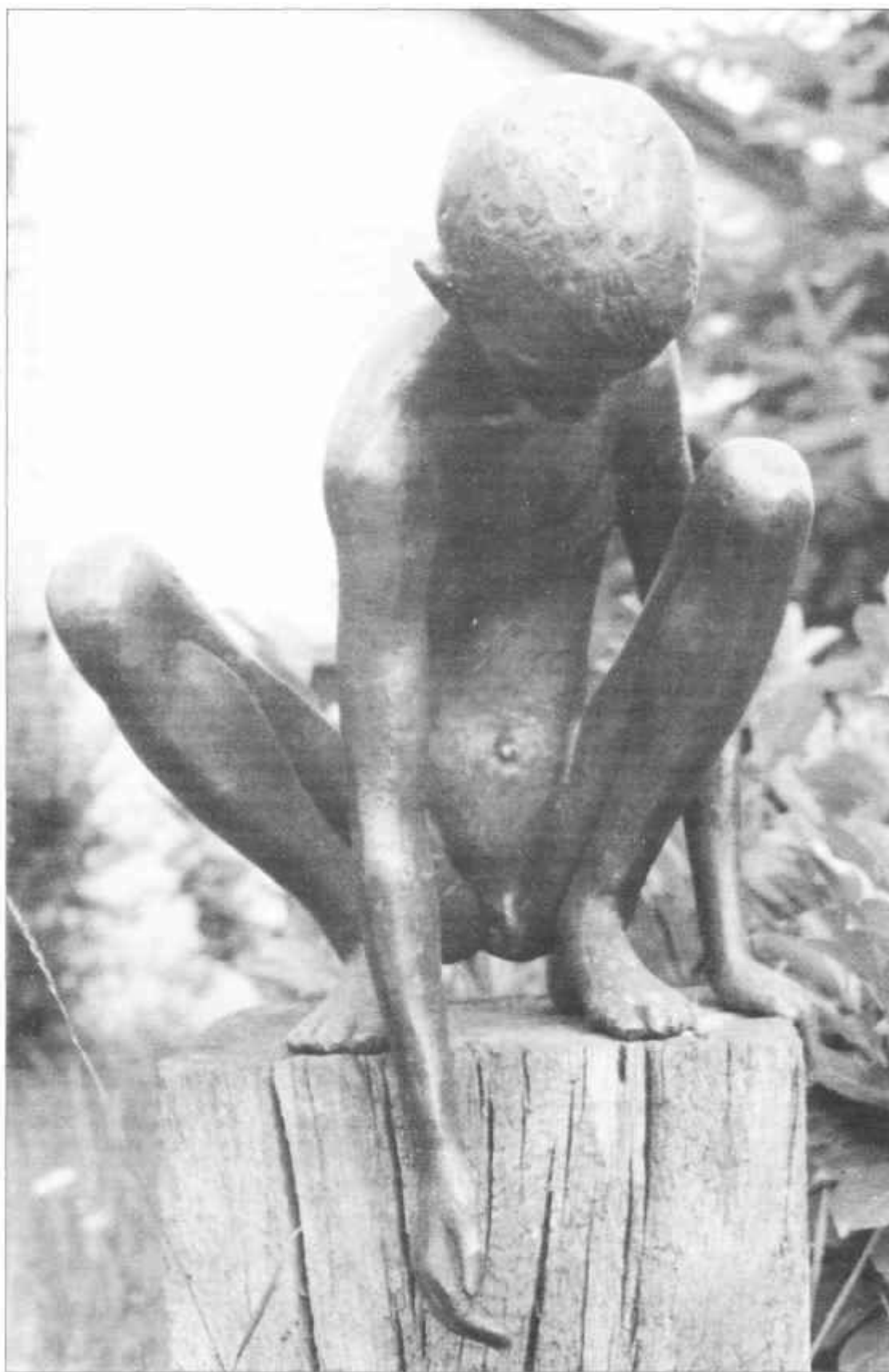
Zsúfolt szerelvény húz ki az állomásról.

A mozdony gyorsulása szélvénnyt kavarr, kétoldalt integetőn hajladoznak a zúzmarás ágak.

A parányi rácsablak Eszter, Anna és Mária arcát keretezi.

A kerekék kattogása a hadbíró visszhangozza: TÍZ ÉV, TÍZ ÉV, TÍZ ÉV TÁBOR, TÍZ ÉV, TÍZ ÉV, TÍZ ÉV TÁBOR!

Vége

EGRI MARIA

"MINDIG A FELADAT A DÖNTŐ"

(Beszélgetés Szabolcs Péter szobrászművésszel)

Szabolcs Péter Munkácsy-díjas szobrászművész, nemzedéke kitűnő képességű képviselője. Kétségekkel, bizonytalanságokkal küszködő, saját döntéseit, ítéleteit is folyton mérlegelő, gondolkodó ember. A kérkedő, az önmarcangoló fajtából. Nem először keresi a választ a létezés legfontosabb kérdéseire. Kristálytisztán fogalmaz életről, halálról, művészetről. Letisztult bölcsességeinek, tapasztalatai összegzésének előzménye az állandó önvizsgálatban, külső-belső harcokban eltelt ötven esztendő. De Szabolcs Péter emberi és művészi karakterét is mindeneke előtt az első évtizedek formálták.

A nagyapám lengyel származású volt. Lengyelországból menekült Csehszlovákián keresztül, ahol elvett egy tót lányt. Ez volt a nagyanyám. Diósgyőr, a vasmű fejlesztése a századfordulón ide vonzott nagyon sok munkát keresőt, olyan volt akkor ez, mint egy gyűjtömedence. Ők is itt telepedtek le, született 5 gyerekük. A második legidősebb az apám. Esküszöm, hogy a világ legtehetségesebb embere, de mint ahogy a mesében is, neki kellett legelőször dolgozni menni, hogy a többi gyereknek legyen mit enni. Kitűnő kézügyessége volt, apró emléktárgyakat, állatfigurákat, kitzőket faragott. Amellett, hogy fenntartotta a családját, mindig megtalálta az életben azokat a dolgokat, amelyekkel magának és másoknak is örömet okozott.

Én 42-ben születtem. Négy tejtestvérem volt, mert anyámnak bőségesen volt teje azok számára is, akiket az anyjuk nem tudott etetni. Sajnos, olyan 10-12 éves kamaszként hirtelen növésnek indultam, amit ahogy mondták: a tudóm nem tudott követni. Így az általános iskolai éveket nagyjából szanatóriumokban töltöttem, utána kerültem vissza Miskolcra, a szüleimhez. Egyik tanárom biztatására megpróbáltam a felvételit a budapesti Képzőművészeti Gimnáziumba. Meg kell mondjam, egyáltalán nem készültem rá. Percz János ötvösművész volt ott akkor a vizsgán, leültetett rajzolni, aztán mondták, hogy felvettek. Somogyi József volt a szobrásztanárom. 1961-ben érettségiztem. Azután egy évig az osztálytársaimmal együtt a városligeti Képzőművészeti Kivitelező Vállalatnál dolgoztam díszítőszobrászként, majd felvettek a Főiskolára. Itt Szabó Lván volt a mesterem, 1967-ben végeztem.

Jó évfolyam volt, nagyjából már a középiskolát is együtt végezték. Somogyi József humánus szellemisége, érzékeny, kissé expresszív, természetelvű, plasztikai irányultsága mindnyájuk indulását meghatározta. Oláh Éva, Pálffy Gusztáv, Gyurcsák Ferenc, Rátonyi József, Kő Pál, hogy csak néhányukat említsük. Kiki más életpályát futott be, van, aki nem is itthon él. Nemigen találkozunk. Szabolcs Pétert sorsa Zalába vezérelte.

Amikor elvégeztem a Főiskolát, haza akartam menni Miskolcra. Megkérdeztem, hogy egy ilyen "nagytehetségű" fiatal művészre van-e ott szükségük. Azt válaszolták: nincs. Volt egy festőbarátom, a Dús Laci, ő idevalósi volt, ma Amerikában él. Ő hívott, hogy ha eljönnek Egerszegre tanítani, akkor átadná a saját óráit. Kikerestem a térképről, hogy hol van Zalaegerszeg, és levonatoztam. Az akkori tanácselnök nagyon kedvesen fogadott, azt mondta, hogy a városnak szüksége van fiatal művészre, jó lenne, ha letelepednék. Így kerültem Zalaegerszegre 1967-ben.. Az iskolában kaptam egy kisebb tantermet, az lett a szobám. Elkezdtem tanítani. Hét évig tanítottam, közben egy év múlva megnősültem. Született három gyermekünk.

Érzékeny, hamar visszahúzódozó, könnyen sebezhető alkat. Jogosnak vélt sérelme hirtelen haragra lobbantja, ilyenkor előbb cselekszik mint gondolkodik. Azután őt igazgatja legjobban mindaz, amit dühében tett vagy mondott. Különösen olyankor, amikor kiderül, szándékkal senki nem akarta bántani, a sérelem valójában felejthető. Erős

igazságérzettel, kritikával és elvárásokkal rendelkező ember. Az ilyennek nem könnyű a beilleszkedés.

Ahogy az ember egyre idősebb lesz, rájön arra, hogy mennyi nagyképűség van benne. Mennyi hamis vágy, mennyi hasfájás, amit aztán világfájdalomnak kiabál ki. Számtalan ilyen volt bennem, és még most is van, de az a fontos, hogy az ember idővel el tudjon feledkezni a sérelmeiről. A magánéletben és a közéletben egyaránt. A város tulajdonképpen a tanítványaimon keresztül fogadott be. A szülők érdeklődését a gyerekek által ébresztettem fel, s ebből valami olyan kapcsolat alakult ki, ami azt hiszem, még ma is szeretetteljes. Úgy érzem, az emberekkel tényleg jó, baráti a kapcsolat. Amikor elkezdtem tanítani, az számomra egy nagyon izgalmas dolog volt. Akkor derült ki, hogy sok olyan dologról beszélni kell a gyerekeknek, amelyekről én a főiskolán kívül máshol nem hallottam, nem forogtam olyan körökben, ahol művészetről beszéltek volna. A gyerekeknek viszont nem lehetett hazudni. Így hát magamnak kellett újrafogalmazni, hogy mi is az a művészet.

Művészettörténetet, rajzot, ábrázoló geometriát tanítottam. Hogy meglegyen a kötelező óraszámom, a szünetben rohantam át az egyik iskolából a másikba. Hét év után 2.020.- forint volt a fizetésem. A Lektorátusnál azt mondták, hogy én azért nem kapok munkát, mert meg tudok élni a tanári fizetésemből is. Itt az iskolában azért nem emelték, mert azt mondták, te szobrász vagy, abból is meg tudsz élni, a szegény tanároknak meg kell a pénz. Ezalatt az időszak alatt tehát egyrészt volt egy nagyon intenzív, élő kapcsolatom a gyerekekkel, és esküszöm rá, hogy én sokkal többet tanultam tőlük, mint ők értőlem, ugyanakkor pedig volt bennem a vágy, hogy szobrászként is megmutathassam magam. Akkoriban persze autóm nem volt, vonaton nem lehetett szobrokat szállítani. Elmentem a ZALAHÚS-hoz.. Minden éjél 12-kor indult innen a vágóhidról a teherautó, akkor be-raktuk a vágómarha közé a szobrokat, és reggel 5-re Pesten voltak. Kihordtuk a húst közösen, utána elvittük a szobrot a kiállításra, aztán hazajöttem velük. Így lehetett az, hogy azért a kiállításokon is tudtam szerepelni. Műtermem nem volt, ezért az iskolában a gyerekekkel kihánytunk a szentet a pincéből, és ott csináltam magamnak egy kis helyet, ahol tudtam dolgozni.

Az első köztéri szobor, amelyet megrendelésre készített, a letenyei felszabadulási emlékmű. Az egész alakos kompozíció kapcsán több gondolat merül fel. Zalaegerszegen az ugyancsak 1972-ben felállított Zrínyi-büszttön, néhány portrén, reliefen kívül tulajdonképpen csak 1985-ben, a Dísz fér Tulipánja volt a várostól igazán je-

lentős megbízás. S ha figyelembe vesszük, hogy Szabolcs Péter erőssége a figurális alkalos kompozíciókban van, érthető örökös sérelme a város vezetőivel szemben. Eveken keresztül várta az igazi feladatot, a megbízást egy valóban jelentős munkára. Közben oeuvre-ja egyre gazdagodott, olyan munkákkal is, amelyekből igen sok alkalmas lenne közterületre. De térjünk vissza néhány szó erejéig a Letyenyi szoborra. Az első nagyméretű munkára, amely természeténél fogva áldozatul kellett volna essék a rendszerváltás után oly divatos és értelmentlen szoborrombolásnak. S hogy mégsem ez történt, az a szobrászi műnősségen, s Letyeny közösségén múlott.

A felszabadulási emlékmű első variációján egy álló férfi leengedett kezében puskát tart, amelyen egy kislány áll. Én akkor úgy gondoltam, hogy a család, a jövő az amiért az ember fegyvert fog, mert ez jelenti a hazát. Mert hát mindenki másként élte meg a háború végét, volt akinek az új rendszer keserűséget hozott, másoknak viszont örömet, valóban felszabadulást. Most sokan elfelejtik az aról, hogy a fasizmus, az embertelenség ellen harcolt a világ jobbik fele. Ami később történt, az már egy más dolog. A Lektorátus nem tudni mért, de nem fogadta el ezt a változatot. Letyenyére egy feltartott karú férfialak került. Ennek a szobornak azonban van egy óriási előnye: a helye. Mert van egy hatalmas nagy fa fölötte. Olyan, mint amikor egy termés leesik, és kinő onnan egy ilyen kisebb suháng fa, ami ez a szobor. Amikor volt ez a szobordöntési láz, a város azt akarta, hogy maradjon. Volt egy újságíró, aki igencsak provokálta a dolgot, hogy a felszabadulási emlékműveket el kell tüntetni. De a helybeliek azt mondták, hogy nekik az tetszik, nincs azzal semmi baj.

Meglepő, mert mostanság a saját múltját sem igen vállalja senki. Pedig dolgozni kellett az elmúlt évtizedek alatt is, s aki tisztességgel végezte a dolgát, annak eredménye is volt. Nem karrierben, vezető pozícióban, jövedelmező funkciókban mérhető, csupán a jól elvégzett, másoknak hasznos munka örömeiben, a napi feladat becsületes elvégzésében.

A feladatok pedig egymás után jöttek, amelyeknek meg kellett felelni. Egy barátom lelötte vadászat közben a 26 éves fiát. Szörnyű tragédia volt. Amikor megkértek, hogy csináljam meg a fiú portréját, bekerültem ebbe a családba, ahol ez a borzasztó tragédia történt. A szoborral nekem vissza kellett volna adnom a gyerekeket. De én nem tudom visszaadni, csak egy portré-t tudok csinálni. Ugyanilyen volt részemről például a malom is. Amikor nem kaptam műtermet a várostól, jártattam a számat, nagy dirrel-durrall kijelentettem, hogy így nem lehet dolgozni, egy lakótelepi lakásban, most azonnal itt hagyom a várost, és elköltözöm falura. De akkor Ágnes azt mondta, hogy a gyerekek hogyan fognak iskolába járni? Mi lesz, ha betegek lesznek? Nem volt autónk, semmink nem volt. Akkor mi lesz? És akkor végül is maradtunk, viszont lett a malom. Ez Zalacsében van, 15 kilométerre Zalaegerszegtől. Le akarták bontani, romos, használaton kívüli állapotban volt. 1975-ben 30 ezer forintért vettem meg. Ez is egy életformává alakult. Kijöttek a barátaink, ők is hozták a gyerekeiket. Ha meg kellett fogni valamit, mindig többen voltunk. Közösen főztünk, együtt voltunk, én meg közben csináltam a magam munkáját.

Szabolcs Péter számára a feladat mindig meghatározó volt. Az is, amit az élettől kapott mint családfenntartó, mint apa, mint barát, kolléga, s az is, amit művészként kellett megoldania. Kihívásnak tekintti az egész életet, amelyben egyik legnagyobb próba újra és újra maga a mű. Faragott követ Siklóson, fát Egerváron, Zalacsében és a landorhegyi lakótelepi lakásban. Dolgozik bronzba, hajlít, hegeszt, részletezt. Az utóbbi években sok talált anyagot, korhadt fát, funkcióját vesztett, régi eszközt, például sulykolófát, málladozó trombitát komponált szobraiba. Mi dönti el, mikor mihez nyúl?

Mindig a feladat volt számomra a döntő, vagyis az a gondolat, amiből a mű kiindul. Ehhez a gondolathoz keresem a legmegfelelőbb anyagban a legkifejezhetőbb plasztikai formát. Mindig kérdezik, hogy művész úr, maga milyen anyagból dolgozik? Hát, mondom, ami van. Mert végül is nem az anyag kell, hogy engem meghatározzon, hogy én most faszobrász vagy bronzszobrász vagy kőszobrász vagyok. A lemezgyűrűs abból indult ki, hogy amikor jött a feladat, megpróbáltam anyagba tenni, de hát nem volt pénzem kiönteni. Akkor kezdtem el lemezből alakítani, mert az viszonylag olcsó volt, és meg lehetett térben mozditani. Azért volt végig izgalmas ez a dolog, mert ez olyan anyag, hogy nem engedi magát megerőszakolni. Tehát elkezdtem csinálni, de a maga törvényei szerint is alakul a lemez. Akkor meg én megyek már utána. Van úgy, hogy egy ilyen nagy halom lemez felhalmozódik, és nem tudok vele mit kezdeni. És egyszer - az 1sten tudja miért -, valami eszembe jut, és akkor pontosan ott van. Egy olyanná gyűrődött valami, ami tökéletesen hozza a formát. És akkor válik művé. A legelső a domborítások voltak. Ahogy a főiskolán tanultam a technikát, domborítottam a lemezeket. Utána ment át egy majdnem sík megoldásba, ami épp hogy kilépett a síkból. Aztán egyre bonyolultabbá vált. Ma már hegesztek, kombinálok bronz-

zal, ahogy kívánkozik. Végül is mindig az a gondolat szabja meg, hogy milyen anyagban ölthet formát, ami miatt a szobor készül.

A művészet céljának jogosultságának ilyen értelmű megfogalmazása a legpregnansabban Szabolcs egy példája kapcsán válik világossá. Egy braziliai professzor idéz, aki a természeti népek között végzett kutatásai kapcsán vetette egybe a különféle rituális törzsi megnyilvánulásokat és a modern művészetet.

A természeti népek közösségi művésze, hitvilága, rítusai a modern művészet számára is például szolgálhatnak. Egy ilyen törzs életében például szó sincs művészetéről. Ott közösségi életről van szó. Tehát a maszkok, ruhák, díszek, nyakékek, ezek a fantasztikusnak gyönyörű dolgok kapcsán eszükbe se jut, hogy művészetet csinálnak. Hanem mindez a közösség számára, a közösség fajfenntartása szempontjából valamiért fontos, létrejön. Például el akarnak menni vadászni. Ehhez kell egy rítus. A sámán összefogja a közösséget, és ennek a közösségnek teremt egy létezési formát. Mindenki számára, a közösség minden egyes tagja számára meghatározza a feladatot, amelyek között jelentős szerepet kap az, aki formázni, faragni tud. Mindenki azt csinálja a közösség számára, amilyen képességgel rendelkezik. S akkor a közösség félelmeit, vágyait, örömeit viszi bele ezekben a tárgyakba. És ez hallatlan intenzitású. Az a mai modern művészet baja, hogy atomizálódott. Most megint egy összegzésnek kell jönnie. Újra az értelemnek, az értelemnek, a vágyaknak, ennek a sámánisztikus erőnek kellene visszakerülnie a művészetbe.

Ez az az erő, ami a műből árad, az alkotás hitele, humánus esszenciája, ami a szemlélőben reakciót ébreszt. Sok értelmes, találó és jól is fogalmazott publicisztikát írtak Szabolcs Péterről. Úgy tűnik művei, egyénisége meggondolkoztatja azokat, akik erre képesek egyáltalán. Mégis, csak Puszi József írásából tudunk itt idézni, aki 1987-ben rendezőként, színháza előcsarnokában találkozott Szabolcs plasztikáival, s azok hatásával kapcsolatban pontosan azt a reakciót fogalmazta meg, ami miatt a művész szobrot készít, "...felkavaróan mély élményt jelentett számomra e kiállítás, ezért szántam rá magam, hogy élményemről, gondolataimról számot adjak, s legalább oly művészi alázattal és felelősséggel, mint ahogyan e szobrocskák vallottak nekem... Hosszasan üldögéltem, vissza-visszagondoltam saját alkotói kinyújtásaimra, belegendoltam életünkbe, amellyel nemcsak hétköznapjainkban kell megkínódnunk, de talán mélyebben és felelősebben olyankor, ha indulat és ítélet együtt tör fel a lelünkkel. Felelősek vagyunk a világért, amelyben élünk, s c felelősségnek 'termékei' azon alkotások, amelyeket mi művészek hozunk létre... Szabolcs Péter itt kiállított szobrocskái 'örpék', már ami a méretüket illeti, de milyen óriási viharokat kavartak bennem!... Beleszóltak az életembe, átrendezték a tudatomat, provokáltak arra, hogy magam is megfogalmazzam mindazt, ami elől naponta ki-kitérek -, azt, hogy valóban 'legjobb érték az ember' - amint azt fájdalmas és csúfodáras, döbbenetes groteszk lírával vallja az egyik kis szobrocska ezen a kiállításon."

Ha már idézünk, szeretném kölcsönvenni Freud egyik magyar tanítványának, a Káin és Ábel illetve Mózes képviselte szimbólumokkal kapcsolatos elméletét, mely szerint a Jó a Gonoszt nem váltogatja meg. A jó észrevétlen, a jót természetesnek veszik. A kettő, tehát a Jó és a Gonosz a dolgok két oldala. A Törvény az, amely a dolgokat rendezi, a helyére teszi. Én ezt borzasztó fontosnak tartom az életben. Valójában a politikában, a társadalomban, gazdaságban, személyes kapcsolatokban, a családban, szerelemben, barátságban egyaránt érvényesül. Az emberek egymáshoz való viszonyában is a törvény az, ami rendezi a dolgokat. A műveknél is a fundamentum, az alaptörvény a legfontosabb. Amíg az ember meg nem találja azt a fix pontot, ami a szobornak a lelke, alaptörvénye, addig minden csúszkál, változik, mobilis. Amikor ezt a pontot megtalálta az ember, akkor automatikusan összeáll a szobor, rendeződik minden. Valami istencsodája folytán harmonikus egységgé válik az egész, ha a fundamentum a helyén van.

Visszatérve a bibliai szimbólumokhoz, nemcsak a jó, mint humán tulajdonság, de minden "nem agresszív" dolog észrevétlen. Az egészséges, a jó közérzet, az érzelmi harmónia, az anyagi biztonság, a csend, a tisztaság, s mondhatjuk, a béke is. Fájdalmas hiányukra mindezek erőszakos ellentéte ébreszti rá az embert. De ha felmerül bennük a "jó" elvesztésének alternatívája, ha valaki megjeleníti vágyukra mindezek ellenkezőjét is, Ábel mellett Kaint is, kétségeltlenül vígyáznai kezdik értékeiket. Valójában ez a művész feladata. Nemcsak a képzőművészt, de költőt, író, zenészt, színészt egyaránt. Azt a katarzist nyújtani az embereknek a művel, amelynek átélése után megváltozik, más lesz a napi lét, mint ahogy Ruszt írta: átrendeződik a tudat.

A színészekkel nagyon sokat vitatkoztunk a művészet határsáról. Könnyű neked - mondták -, mert amit te csinálsz, az megmarad a köz-kétség évig. Az övek meg elszáll. Az úgy tűnik hogy igaz, de gyakorlatilag mégsem az. Mert azt a fajta élményt, katarzist, amit én kapok egy jó színházi előadástól, azt én biztos továbbadom a gyere-

kemnek. És ez úgy épül bele az életébe, hogy azonnal talán nem látják, de döntően befolyásolja. És ő is tovább fogja adni a gyerekeknek, és az is az ő gyerekének. Mert egy márványt összetörhetnek, az épületeket lerombolhatják, de az emberben lévő erő, hit, örök időki tarthat.

Követve a plasztikák sorát, a főiskolai évektől egészen napjainkig, találunk ugyan néhány nonfiguratív alkotást, elsősorban a fából vagy kőből faragott, valamelyik nyári művésztelepen készült munkát között, Szabolcs Péter művészetére mégiscsak a figurális fogalmazás jellemző.

Úgy gondolom, kell a munkán egy olyan pontnak lenni, amihez egyértelműen tud kötődni az, aki találkozik vele. Egy induló pontnak, amitől elindulhat a mű befogadása felé. Egy kéznek, egy arcnak, egy mozdulatnak, a többit úgyis ő teszi hozzá. Sok kolléga úgy van vele, hogy a művészetet a művészetért műveli. Én meg úgy gondoltam mindig, hogy a művészet az az élet. És én azért ezt csinálom, mert élem az életet, és nekem ahhoz van képességem, hogy amit átélek azt valahogy megmutassam. Próbáltam én is, de egy nagy csapdának éreztem mindig azt, hogy valaki csak a formai játéka meggy bele. Ez nagyon könnyen el tudja vinni az embert. Abba a végletekig bármit bele lehet magyarázni, csak épp az alaptörvényt, amiért érdemes egy művet létrehozni, azt nem szoktam érezni benne.

Az alaptörvény, az inspiráló gondolat, amiért Szabolcs Péter agyagot, fát vagy lemezt vesz a kezébe, mindig az ember életének döntő szakaszaihoz, jellegzetes életkori közérzeteihez, létezésének legfontosabb kérdéseire kötődik. Fiatalság, öregség, társkeresés, magány. Érzéki öröme és a szeretet mindenféle formája kialakulástól elmúlásukig. Születéstől a halálig.

Engem mindig az emberi viszonyok érdekelték. Kapcsolatok, találkozások, ennek különféle lehetőségei, formái. Az élet minden területén. Amikor a főiskola elvégzése után idekerültem, és tanítani kezdtem, számomra hallatlan izgalmas dolog volt az, hogy egyáltalán hogyan tudom közelíteni a gyerekeket a művészethez, az alkotás öröméhez. Ilyen lesz a kapcsolatunk, sikerül-e megértenünk egymást. Aztán születtek a mi gyerekeink. Akkor készült a fa Madonna, amikor a lányom született, 1969-ben. Ez nem szokványos Madonna, ahol a gyerek az anyja felé fordul, hanem afelé tájra is a karjait, akivel ő találkozik. Mi tehát csak létrehoztuk, megteremtettük őket, igyekszünk őket segíteni, fundamentálni, de számukra végül is a kapcsolatteremtés lesz majd a fontos. A saját kapcsolataik megteremtése.

Mint ahogy az ember életében egyik legmeghatározóbb érzés a szerelem, úgy Szabolcs is plasztikáinak jelentős hányadát szenteli a nemek közti kapcsolat különböző érzelmi variációinak. S miután művészelete forrásai, példaképei között mind a népművészet, mind a középkor, a reneszánsz megtalálható, cseppet sem csodálkozhatunk Szerelem sorozatának triviális érzékiségén. Szabolcs vérbő szeretkező kompozícióiban semmi polgári monír nincs, semmi kifinomult manipuláció, viszont annál több egészséges testi öröm, nyers életérettől. Chaucer Canterbury meséi, Boccaccio, Villon történetei, a későbbiek során Balzac Pajzán históriái, Dubout mester ugyancsak kendőzetlen illusztrációi társulnak bennünk Szabolcs szobraihoz. De ugyanígy hozzátjuk például a magyar nép körében mindig is meglévő, szájról szájra terjedő az utóbbi években egyre sűrűbben meg is jelentetett pajzán népi históriákat, amelyek szókimondó egyszerűséggel nevezik természetes nevén mindazt a tevékenységet, amelyet két ember ezekben a helyzetekben egymás gyönyörére elkövethet. De a gyengéd szerelem megragadó kompozíciójától (Alvók sorozat) a bimbózó-alakuló érzelmek tág köréig találunk Szabolcs Péter oeuvre-jében megkapó változatokat. Ugyanígy az egymás marcangolása, a féltékenység, a megkeseredett szerelem, a szétválás szoborba formált pillanatait, érzékletes mementóit. Egyik legszuggesztívabb kisplasztikája a kereszt alakban összefonódó, egymásba kapaszkodó, repülő emberpár.

Azt mondják: "egymásra vagyunk feszítve"... Soha nem lehet tudni, hogy te tartod őt, hogy ő vonz téged vagy te viszed őt a hátadon... Ez a szobor is egy egyszerű, hétköznapi élményből táplálkozott. Miskolc közepében, a Lillafüredre vezető út felett emelkedik az úgynevezett Molnár-szikla, aminek a tetején van egy kereszt. Úgy szól a legenda, hogy egy fiatal szerelmespár, amikor nem engedték, hogy összeházasodjanak, leugrott erről a sziláról. Ez a szobor ebből a történetből indul ki. Eljutni odáig mint Rómeó és Júlia; elszakadni a földtől. Mindent föláldozni. De hogyan is van ez? Meddig tart a szerelem? Most repülünk vagy zuhanunk? Egyszer nagyon konkrét, másszor pedig parttalanul támad ez a gondolat. És mindenki megélheti a maga találkozásával, a maga szerelmeivel. És hát nagyon szomorú, hogyha valaki semmit nem él meg ebből...

Folytatható a sor a szeretet különböző variánsainak kompozícióival: az összetartozástól (Öregek, Család, Testvérek) az anyai szeretet többször és több változatban megformált Madonna változataiig, a ritkább s talán ettől olyan megragadó Apa és gyermeke plasztiká-

ig. Szabolcs a bibliai Tékozló fiút anyjához és apjához is megérti. Egyébként a Biblia végtelenül gazdag s nem utolsósorban sokak számára közerthető szimbólumrendszerét Szabolcs Péter is előszeretettel kölcsönzi egy-egy plasztikai gondolat megformálásához.

Ez az élet folyamatából adódik. Én magam sohasem voltam se vallásos, se templomba járó, mégis érzem, vagy azt hiszem élem a hitbéliséget.. Azt a fajta dolgot, ami után vágyódik az ember. A II. Ravennai Kisplasztikai Biennále pályázatra a Göcseji keresztet csináltam, akkor Szent Ferenc volt a téma. Ezt a felül ível lezárt keresztet ősidők óta használják ezen a területen. Ez az a fajta útszéli, hálaadó kereszt, amit azért állítanak az emberek, hogy az utókor emlékezzen rá, hogy az ő kérésüket valamikor a Jóisten vagy valamelyik szent meghallgatta. Ez elé a kereszt elé állítottam Szent Ferenc figuráját. Az egyház az ő stigmáit elfogadta, de ő nem volt Krisztus. Ő egy hétköznapi, földön járó ember, aki a cselekedetei által vált hasonlónak Krisztushoz. Maga a kereszt előtt álló szobor olyan, hogy nyugodtan fölvehetnéd, és rátehetnéd a keresztre. De ő nem Krisztus, ő csak éli a szellemiségét, követi tanításait. Mert végül is, hogy volt avagy nem volt Krisztus, ezt még mindig nem döntötte el senki. De a szellemisége, a gondolat, a vágy ami bennünk van, hogy hozzá hasonlatosak legyünk, az ugyanolyan szimbólummá tehet bennünket. Ha megfigyeled, ennek a szobornak a háta negatív. Tehát bárki, mint egy inget magára öltheti. Csak oda kell állnia, vállalnia, élnie ugyanazt.

Szereti a szimbólumokat, az elvont fogalmazást. Éppen ezért döbbenetes egyik utolsó kompozíciója, ahol teljesen adekvát a szobor gondolata és a megvalósítás. Egy hosszú, evezők, padok nélküli üres csónak végében csontos, inas férfialak hever. Élettelenül és reménytelenül egyedül. Szabolcs Péterben mindig megvolt a szarkasmusra, iróniára való hajlam. A nyolcvanas években készültek a pohos kispolgár variációk (Minden gyanun felett álló polgár), a Vak vezet világtalant, a szovjet-magyar barátság kalodába zárt figurája, a Buda vakaródzó rózsaszínű hájtömege, a Legfőbb érték az ember húsvágó tőkére fektetett férfialakja. Vagy például a Repülő tanuló.

Ez szintén egy olyan kis piszkálódás. Ez egy döglött madár, amit ez az ember a kezében, maga előtt tart. Széthúzza a szárnyait, mintha repülne. De az már semmiképp sem repül. A Béres Jancsi, aki szobrász és sárkányrepülő - mondja -, hogy amikor ő fölrepült, oda jöttek köré tanulni a madarak, és nézték, hogyan kell repülni. Gyönyörű ez a dolog. Nonszensz, mégis valami fantasztikus. Csak az élettől lehet tanulni. Ha csak úgy csinálunk mintha valóban történne valami, az hamis. Pedig hát, ha valaki repülni akar, akkor valóban el kellene rugaszkodni. És valahogy egészen másképp kell elrugaszkodni.

Visszatérve a kereszthez, jelképhez, szimbolikához. Az eddigieket összevetve minden művésznek, kiváltképp egy ilyen közösségi szemléletű, indítatású szobrásznak, mint Szabolcs Péter, legfőbb érve a jövő számára az elkészült és megőrzött művek sora. Volt egy kútba esett terv, ami Szabolcs Péter művészi invencióit, a közösségi művészettel kapcsolatos vágyait, hasznosságába vetett hitét összegezhette, igazolhatta volna. Egy új fajta, egységes temetői sírjel megteremtésének tervére gondolok.

Volt egy fantasztikus történelmi helyzet itt Zalaezerszegen, amit sajnos nem sikerült kihasználni. Dugába dőlt, mint sok más elképzelés. Tervezték, hogy új köztemetőt csinálnak a városban. Nagyon szép volt az építészeti terv, fölülről olyan, mint egy gyönyörű nagy virág. Annak a közepében egy ravatalozó, és mint egy virágnak a szirmaiba, úgy temetik el az embereket. Ez repülőből, a levegőből csodálatos. Amikor meg bemegy a temetőbe, akkor csak ezt a műkő dzsungelt látod. Tehát a találkozásod az elhunytakkal egy ilyen ordenáré, orrbavágó, primitív módon történik meg. És akkor került szóba, hogy milyen nagyszerű lenne, ha most egy ilyen lehetőség van, hogy találjunk ki valami mást, valami újat, mintát arra, hogy másként is lehet. Ha nem is egyszerre az egész temetőben, csak egy részében, mert az emberek talán nem csak a rosszat utánozzák, talán a jót is. Akkor próbálkoztam egy olyan faragott sírjel megoldással, ami technikájában, anyagában, művészi megoldásában hosszú évtizedekre szólóan, egy általános érvényű, elvontabb szimbolikával, de a halott személyes jellemzőinek, egyéniségének, életkorának jelölésével, egy új temetői jelrendszerrel teremthetett volna. De hát nem sikerült. Én már régen rájöttem, hogy hiába hiszem én azt valamiről, hogy jó, erőszakkal nem tudom senkire sem erőltetni. Ehhez egy kultúra kell, egy közös kultúra. Amikor bárhol kultúráról, kertkultúráról, munkakultúráról vagy akár temetkezési kultúráról - ez mind egy tőről fakad, egy egység kell, hogy képezzen. Majd, ha egyszer ez az egész ilyen megmagyarázhatatlan nüanszokon keresztül egymásra épül, egymásra rakódik, mint a cseppkő, akkor talán megvalósíthatók lesznek ezek az elképzelések. Az én elképzeléseim is. Lehet, hogy majd csak egy következő szobrász nemzedék számára. Ámbár lehet, hogy még én is megérek belőle valamit. A következő ötven esztendőben... (1992)

BORBÁS GYÖRGY

"MILY GYÖNYÖRŰ FELADAT NEKEM..."

Fadrusz János levelét olvasva*

A sors pazarlóan bőkezű szeszélyes ajándéka?... Talán a napjainkban reneszánszát élő asztrológia tudná megválaszolni, hogy az 1850-es évek miért adhatták a világnak, hazánknak a művésztalentedumok egész sorát. Mindenképpen különös, hogy az alig háromszáz kilométeres oldalú háromszögben - 1856 nyarán Lipótújvárosban meglátta a napvilágot Strobl Alajos, 1858 tavaszán Alsólendván megszülethetett Zala (Mayer) György, s ősszel Pozsonyban a később magát csak magyarnak valló "pozsonyi német" Fadrusz János.

Különös, hogy újtjuk egyaránt a Bécsi Akadémiára vezethetett, hogy kettejük - Zala és Fadrusz - éppen Edmund Hellmernél, Strobl pedig Zumbuschnál a szobrászattal ismerkedett. Talányos, hogy mindhármuknak már első munkáik elismerést, akadémiai aranyérmet hoztak. Hogy egycsapásra a "millenáris kor" kiemelkedő, legtöbbet foglalkoztatott művészeivé válhattak a korszak népes mezőnyéből. Különös, hogy 1894-ben Strobl a budavári Halászbástya *Szent István lovasszobra* pályázatát nyerte el.

Rá két évre, 1896-ban az Igazságügyi Palota homlokzatának gazdag szobrászati programjában kaptak és teljesítettek megbízatást, és mindhárman tagjai voltak a millenniumi díszmenet szervezőbizottságának.

Különös, hogy az 1900-as Párizsi Világkiállítás óriási műcsarnokában, a Grand Palais-ban egymás szomszédságában kiállított - tartalmában olyannyira eltérő - műveik: Strobl Alajos *Anyánk*, Zala György *Gábrriel arkangyal* és Fadrusz János *Mátyás király lovasszobra* egyaránt elnyerhette a "Grand Prix"-t.

Ezután Szeged városa, a délföldi metropolis a neves triásznak az ország egyik legszebb terét kínálta nemes versengésre. Stroblnak a legnagyobb magyar *Széchenyi István*, Zala Györgynek a haza bölcse *Deák Ferenc*, Fadrusz Jánosnak pedig az árvízújtotta várost újjáépítő *Tisza Lajos* kormánybiztos szobrának elkészítésére adott megbízatást.

Az Erzsébet királyné pályázon első vázlateik egyaránt felfokozott, túlméretezett tervek voltak: 1. Zala, 2. Strobl, ... 4. Fadrusz.. Végül Zala kapta a megbízatást. Fadrusz tervének elutasítását igazi bukásnak tekintette.

"- Mit tart Zaláról?"

- *Elismerem, hogy ő művész és ő is elismeri, hogy én művész vagyok. Én elismerem azt is, hogy tehetsége van, de megkövetelem, hogy ő is tehetségnek tartson engemet. Igen, ő csinál szép dolgokat"* - írta Fülep Lajos Strobl műtermében tett látogatása alkalmával. - Strobl válaszában ott vibrál a pályázatok, megbízatások elnyeréséért folytatott kiélezett küzdelem visszafojtott indulata.

Nem így Fadrusz.. Leveleinek alábbi két gyöngyszeme írójának emberi nagyságáról tanúskodik.

1892 őszén az őt támogató Thaly Kálmánhoz írott leveléből:

"...csak ne hozza párhuzamba az én haladásomat Zaláéval, az első pártfogoltjával, mert ilyen rohamos utat vajmi ritkán tesz meg valaki. Igaz, hogy Zala nem egy mindennapi szerencsét talált, de az is igaz ám, hogy a szerencse sem talál minden nap egy Zalát. Büszke lehet hazánk a két szobrászra. Zala meg Strobl, és ha az emberek azt firtatják mindig, hogy melyik a nagyobb, akkor eszembe jut Goethe egy mondata, amint a németek civakodnak, hogy melyik nagyobb Schiller-e vagy Goethe, azt mondta, hogy "Sie sollen, freh Sein, das Sie se ein Paar Kerlen haben, wie wir" (Legyenek boldogok, hogy van nekik egy ilyen pár, mint mi.)

A kis szemelvény megkapóan önzetlen hangvétele után becsülhet-

* A levelet, mit a Nemzeti Galéria Adattára őriz, néhány részletével, fakszimilében közöljük. Az átirás az eredeti helyesírást követi. (A szerk.)

jük igazán Fardusz nagyszerű emberségét, szenvedélyes igazságérzetét a Tóth Béla újságírónak szánt alábbi levelet olvasva. Igen tanulságos a becsült művészársakat igaztalanul, indulatosan támadó kritikussal szembeni higgadt, kitartó érvelése - a vitatárs tisztelete (érveihöz a kalligráfiát is segítséül hívja).

"No édes Bélácskám, jól megadtad nekem!" Azonban e papíros formájáról láthatod, hogy nem hagyom magamat, ide hallgass Bélácskám! Igaz ember vagyok én is vagy mi! és igaz embernek lenni, és főképp igazságos embernek lenni volt törekvésem mindenha; és becsület Istenemre mondom hogy soha életemben sem dicsértem egy munkát amelyet nem lett volna szabad dicsérnem. Te csak nem figyeltél hogy *mit* dicsértem, most sem a *Pekár* síremléket dicsértem hanem a Csukássyét, és ha te a Pekár emléket úgy kritizárod a cikkedben, ugyan azon szavakkal mint ahogy azt a levélben tetted, akkor egy szavam sincs hozzá *mert igazad van*. Te azonban a megvetésnek és az utálatnak egy olyan rohamával sújtottad őt, amely nem egy munkáját bélyegzi hanem az egész embert, ez pedig egy igazságtalanság, és én nem akarom, hogy te igazságtalan legyél; Nem érted te azt, hogy én féltékeny vagyok minden szavadra, hogy azt akarom, hogy te egy tüzes lánggal égő de mindig igazságos, nem is ítélő, de *ítélet* legyél? Nem érted te azt? Nos pedig ha Zala soha egyebet nem csinált volna mint az Aradi emléket, azért is megérdemli azt, hogy te őt a lelkifurdalás egy pillanatában a te borzasztó tolladdal a *nemzet színe előtt* meg ne bélyegezd. Ezt pedig megtetted, és ezért mondtam hogy *nincs igazad!* Azt mondod, hogy nem divat Zalát ütni, nem divat, de már sport! Ugy látszik hogy nem olvasol igen újságot, (hisz van abban valami) és akkor értem ha azt mondod hogy csak saját véleményednek adtál kifejezést, de hiszen már az utolsó időben csak per: "Zala féle alakok" emlékeztek meg róla.

Hiszen ez csak magától értetődik hogy ez az iszonyú és jogosulatlan vehemencia valamennyiünket érint, hiszen olyan cikkeket írtak már, hogy minden művész úgy érezhette magát mint a törvény szerint *vogelfrei* páriák, idegeinkkel és agyvelőnkkel experimentálhat akinek kedve van.

A parlamenti művész-vita idején valóságos undor fogott el a közélet barbár voltán, és ha tehettem volna, akkor ma már valamely csöndes tengerparton állna a műtermem ahol emberi ábrázat mérföldnyire nincsen. Az igaz hogy én csak dicsérlek, de csak olyan munkát amelyet becsületes lélekkel dicsérni lehet és *kell!* A rossz munkákról azért nem beszélek mert tudom hogy milyen nehéz egy jó munkát csinálni és a többi collegák úgy is simfelnek eleget.

Ha azonban egyszer megpróbálsz hogy véleményt mondjak egy kifogásolható vagy gyenge vagy éppen rossz munkáról, akkor meg is fogom azt mondani, nyugodtan mérlegelve és az igazságot keresve még a legnagyobb ellenséggemmel szemben is; mert az igaz művész embernek az ő munkája az ő becsülete, és én senki becsületét bántani nem akarom, miként nem akarom hogy az enyémet bántásák.

Sohasem fogom elfelejteni azt a látogatást amit egyszer Strobl barátomnál tettem. Nagy és igazságtalan bántódás érte őt a művészetben és oly iszonyú izgatottságban járt kelt hogy attól félték hogy megőrül. A műteremben nem volt senki a kertben egy lélek sem, egyszerre csak megláttam egy kis dombocskán egy fatuskóra kuporogva egy nagy tűz előtt, amint mozdulatlanul a lángba néz. Oda megyek megérinteni a vállát: no Lojzi mit csinálsz? Mit csinálsz barátom? nézem a tüzet, - a tüzet, - a tüzet - a tüzet. Ugye ez tiszta? a tűz az tiszta a tűz egyedül a tiszta, minden piszkos minden piszkos de beléjön a tűzbe és elég és tiszta lesz minden. Azért égni kell ennek a tűznek míg élek, éjjel nappal, míg élek, mert ez az egyedüli tisztaság és az embernek kell valami—kell valami tisztának lenni az életben,—kell lenni, mert különben állatok vagyunk, de a tűz - a tűz, azt imádom, mert valaminek kell lenni! Fényes szép szemeiben pedig ott lobogott az örület lángja és csak az isten irgalma mentette meg őt hogy teljesen meg nem őrlt.

És az a tűz tényleg hónapokig éjjel nappal égett, míg egyszerre csak házi tüzet rakott és azóta elhamvadt a másik, mert egy tűz egyszerre két he-

lyen nem éghet. De azért szegénynek az agyveleje akkor mégis elperzselődött.

Ő is panaszkodott a múltkor rád; azt mondta: Látod te barátja vagy, mond meg neki hogy ne bántson engem folyton, mit tettem neki? Már sok év óta járatom a lapot úgy szeretem olvasni dolgait, olyan nagyszerű ember, hát annál borzasztóbb hogy mindig bánt. Ha már a munkáimat bántja elég baj nekem, mert az egész ország olvassa, (pedig talán mégsem vagyok olyan rossz szobrász amint ő mondja) de most már a származásomat is bántja. Hát tehetek én arról, hogy tótok közt születtem? Azért én mindig lelkes magyar voltam és vagyok is, kérlek mond meg neki, hogy *nagyon kétfelm*, ne bántsa származásomat! Ezek az ő *szavai* átadom neked szóról szóra és hozzá teszem az én kérésemet is, ne bántsd a magyart, még ha tót is, sőt még akkor annál inkább ne bántsd.

Mert az a lovasnemzetek ősi gőgje, hogy a gyalogjáró népeket lenézi, gúnyolja és nem kívánja a vele való egyesülést. Ezért nem kívánják most ők az egyesülést velünk, amióta *leszálltunk a lóról*, most sajnáljuk ezer éves bűnét a magyarnak, azaz dehogy sajnáljuk, dehogy javultunk, még most is kása nem étel, még most is tót nem ember, még most is: *Stroblicsek*. No hát ha még egy ilyen színarany magyar ész, ha ezt is ilyen gáncs éri, hát mit fortyant az én ostoba vérem, látván a megyeház kapujában a szegény ügyes bajos tót zatyafit amint nagy alázatosan megsüvegei a mord tekintetű és bajuszú hajdút hogy: "prosim ponizsani pán velkomozni". Az mekkorát mordul rá szegényre, hogy majd elfelejti, hogy ő tulajdonképpen mit akart.

Hát még ha beljebb kerül a hűvös bolthajtásos folyosóra és ott hagyják állni akár ítélet napjáig szegény földhöz ragadt öreg embert, irásos keservességével. Nincs ember a sok léhűtő között, akinek megessen a szíve a szegény hajlotthatú kérges-tenyerű párán.

No most jön egy fiatal legényke, vékony szőke kis pofaszakállal, aranyláncz fityeg a csuklóján így lejt bőrkamásnis méltóságában.

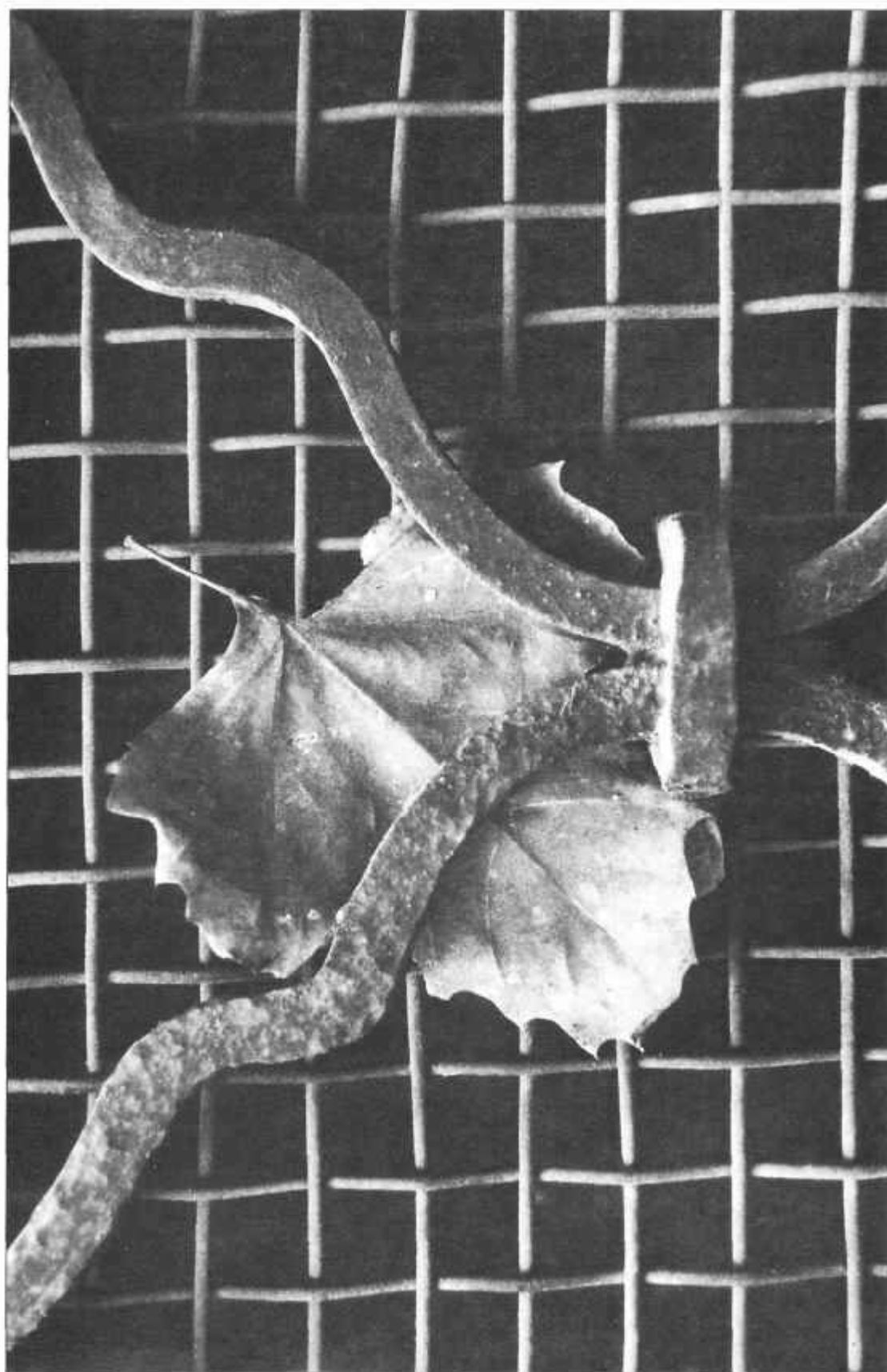
No már most hétrét hajlik szegény atyafi, még egyet simít hosszú szürke haján, és újfent kezdi: Prosim ponizsani pán velkomozni!! jaj de mi féle hang jön most a vészkes vékony orrból, mert directissime az orrból jön a szegény zatyafi felé: *mágyáchul* beszélj büdös tót, *mágyáchul*. Így kedvel-teti meg a magyar úr a nemzetiségekkel a nyelvét és az államot. Egyszer így beszéd közben egy nagy úr és képviselő azt mondta egy nagyobb társaságban, hogy higyjék el uraim, a deres nagyon hiányzik a megyei közigazgatásunkból, a paraszttal nem lehet másképpen bírni. Erre én azt mondtam, hogy: igaz van uram a deres hiányzik, de én ott kezdeném, hogy elsősorban lehuzatnám azt a sok aranyláncos csuklójú kölyök Nérót és Kaligulát, és úgy megkenném őket, a hétszilvafás apja istenüket, hogy menten megtelne a bugyogójuk a sárga bőrgamasliig állambölcsességgel.

Én akkor lennék igazán boldog, ha úton útfélen hallanám, hogy a tót az oláh a szász hogy törí a magyar nyelvet, és dehogy gúnyolnám, de hogy gúnyolnám. Az én feleségem azt mondta nekem egyszer, hogy én minden emberrel még a szolgálkkal is túljó vagyok csak ő velem vagyok szigorú hogy ha valamit vét. Azt mondtam neki: igen ám, az embereket ott hagyom, a szolgát elküldöm, hogy ha nem kell, de te az életem párja vagy, és rajtad én hibát nem tűrök, mert te egy vagy én velem.

Így vagyok veled is édes Bélám, hiába kapálódzol, te az én lelkenek a birtoka vagy, és téged hibákkal látni nem bírlak. Elválhatsz te tőlem "tolltól és vésőtől" de közösségünket nem veheti el senki, úgy mint Szilágyi Dezsőt el nem veheti tőlem senki, mert az nem tőle függ. Hogy pedig többet rólam nem akarsz írni; mily gyönyörű feladat nekem, hogy szép munkákkal, még szebb, gyönyörű és örületes nagyszerű munkákkal kiverjelek fokként makacsságod sáncaiból, míg a végén olyan munkával rukkolok ellened, hogy egyszerre csak kezdesz ordítani, iszonyú stentor hangodon papirost, papirost, millió árkus papirost, tollat, de tollat ide Jézus Mária segítség, tollat ide, írni akarok. Addig is ölel téged változhatatlan szeretettel és tisztelettel öreg Jánosod

Ennyi a levél. A tanulság az olvasóé.

Gelencsér Ferenc felvétele

GELENCSÉR FERENC RÓL (Dunaújvárosi kiállítása kapcsán)*

Párhuzamos magány; Látélet a szerelemről; Vége a rejtőzésnek? Egyszerű, szép tárlat; Tárgyakba vetített érzelmek; Vallomások a magányról; - címek, írások, gondolatok Gelencsér Ferenc Párhuzamos magány című kiállításáról, melyet - mint a címszavakból is kiderül - többféleképpen közelítettek meg méltatói. Egy valami közös bennük: mindenkire szól, mert életünk során mindannyian lehetünk boldogok, elhagyatottak, szeretettek, társtalanok, magányosak, szárnyalóak, vagy valakire esdekelve váró emberek.

Naplórészlet: " Az imáim Neked és Rólad szóltak. Rejts el a lelked legmélyére, olyan mélyre, hogy ne hallj meg a segélykiáltásaimat és a dörömböléseimet soha többé. Nem török le több darabot a lelkemből, ami még megmaradt belőlem, azt magamnak akarom."

Viaskodunk. Küzdünk a magány ellen és a magányért. Magány és magány...Miért keresi az ember? Miért akarjuk, hiszen úgy vágyunk a társ után? Mi ez az individuumnak egyedüli, örökös felszínén maradási kísérlete?Magányunk által akarunk függetlenek lenni? A boldogtalanságunk árán akarjuk elérni a szabad vagyok boldogságának érzését?

Örökös körforgásnak vagyunk a részesei: boldogság, magány, boldogtalanság, kiütkeresés és találkozás. Értelmét találni valaminek, ami visszaadja vagy megtartja hitünket: gyerekek, család, hivatás, szerelem; embere válogatja.

Érzed, amit én éreztem? Érzitek, amit én éreztem akkor? - kérdezed, és kérdezik tőlünk fotóid. Egyre-másra küldted fényüzeneteidet, míg nem válasz érkezett. Valami elkezdődik, aztán jönnek az állomások, s közöttük valahol ott rejtőzik a végállomás is.

Drámai, gyötrelmes, szép, szomorúság és magány szülte fotókat hoztál a világra, mindahány egy-egy jajkiáltás: a mives rács közé szorult őszi falevél, az aranykoronás fa, mely a szinte összenőtt két magányos pad fölé borul, a csupasz tűzfalból, kinövő, égbetörő kéménypár egy magányos galambbal, a kilométerkő, az összeboruló fejfák és kereszték, a ki tudja hová vezető lépcsősor, a varázslatosan csillogó, fodrozódó víztükör a bánat madaraival, a fák erezete, mely hol párhuzamosokban fut, hol lágy hullámokat rajzol, hol pedig görcsbe rándul, s az út vége a Nagy Sámán, a Túlso Part, a mindenség végtelenje.

"Míg megvalósul gyönyörű képességünk a rend, mellyel az elme tudomásul veszi a véges végtelent..."

Ezzel a József Attila-i idézettel példázhatnám leginkább Gelencsér Ferenc fotóművész tárlatát. Rend és fegyelem, harmónia és jól szerkesztettség, spontaneitás és ösztönösség jellemzi.

Édes, bús gyönyörűségek ezek a fotók. Elnémítasz mindent és mindenkit. Mellettük csak dadogni lehet. Krisztálytisztán csak Te beszélsz, Te szólsz a lelked visszhangjaival.

Ha a képeid előtt álló úgy érzi, részese lehet a csodának, akkor megértette a szándékot: nincs rejtelem, titkokkal teli világ, nem kell kifürkészni, hogy mi van a másik lelke mélyén és a túlsó parton, csak ki kell nyitni a lélek zsilipjeit, magunkba nézni és megköszönni, hogy fotóiddal látni engedted a bennünk rejlő láthatatlant.

S. Rieder Zsuzsanna

* Gelencsér Ferenc fontosabb kiállításai: Székesfehérvár, Nyíregyháza, Szekszárd, Tata, Esztergom, Keszthely, Zalaegerszeg

Gelencsér Ferenc felvétele

TÜSKÉS TIBOR MEGYEK MAGAM Fodor András legújabb versei

A naplóíró, aki estéről-estére papírt terít asztalán az íráshoz, hogy megörökítse aznapi benyomásait, ugyanakkor újraolvassa, lemásolja, sajtó alá rendezi, majd korrigálja a korábbi évtizedek följegyzéseit, szükségképpen az idő két síkján él. S ha a naplóíró egyben költő is, minden bizonyos termékeny ihletforrást talál ebben a sajátos tevékenységben: a jelen benyomásaira ráfényképeződnek a múlt emlékképei, a múltból előhívott emlékek sajátos viszonyba kerülnek mai tapasztalataival. Fodor András új verseinek zöme ebből az időjátékból született. A költő folytonos időutazásban él: az újraolvasott napló föleveníti a több évtizeddel korábbi napokat, arccokat, eseményeket, s ezek az emlékképek a jelen fénytörésébe kerülve új értelmezést nyernek, versfakasztó erővé válnak. "Az emlékezet is organikus, I de odavissza aktív, / nem programozható. / Az új mozzanatok / magabizón tiorják cl a régít, / amazok alattomosan / tapadnak rá a minapi valóra" - írja "Te, krónikás..." című versében. Minden bizonyonnal ezt a lírai magatartást hangsúlyozza azzal is, hogy a kötet élére egy tizenhat éves korában (1945. aug. 21-én) írt verset helyez, s ez lesz a kötet címadó darabja is. "Talpam alatt gyűött por omlik, I amint megyek magam" - írja s a "tikkadat végzetetlen út" és rajta a "vándorlás" metaforává lényegül: a költői sors, a költői elhivatottság és öntudat jelképévé alakul: "De hív, de kényszerít az út, I megyek, bármerre von, / bármily keserves óra lesz I már nem alkuhatom."

A kötet öt ciklusban elrendezett versei jellegzetesen a naplóíró és a naplóját újraközlő költő megnyilatkozásai. A versek egy része vagy a múlt emlékképe (Gyerekkor, *nyárvég*), vagy a jelen benyomásainak megörökítése. (*Gradus, A pontifikátor*). Bonyolultabb, poentírozott a versszerkezet, összetettebb a verhatás, amikor a múltból induló kép a jelenre vált (*Felzárolás Belgrádban, Kétszerkettő, Szobrok térben, időben*), vagy a jelen idejű találkozás, hír, pillanatkép fölidézi a múltat (*A csöszkunyhó mozija, Tikos kép, Miért nem?, Mérei temető*). A két idősíki viszonya többnyire ellentétes, drámai, az elemek a tézis-antitézis törvénye szerint szerveződnek, s a vers csattanóval ér véget.

Az emlékidéző versek egy sajátos csoportját alkotják a portréversek. Az önarcképes versek (ezek vannak kisebb számban) a költő jelen életrészéről, létállapotáról tudósítanak (*szaporodó gázsz, haláleset veszi körül*) (*Három hajnal, Szolgálatmegszakítás, Feloldozatlan, Öregszünk*); a környezetének alapjairól készített arcképekben viszont költészetének egy eddig rejtőzködő eleme, ironikus hangja tör felszínre (Látogató, Vásárban, *Pályakép, Útonállók, Pesten, Grotesz*. 55%).

Fodor András újabb versei gyakran azt a hatást keltik, hogy szövegüket a költő egyszerűen áttemelte az évtizedekkel korábbi jegyzett naplójából. Szövegük egyszerű, csaknem prózai, a lírai strukturáltság mintha hiányozna belőlük, keltezetlen naplójegyzetek, gyors pillanatképek, riportszerű közvetlenséggel megörökített futó benyomások. Mindez persze csalóka látszat. Igaz, Fodor Andrásnál egyre ritkább a megszokott strófászerkezet, a hagyományos rímképlet, de süket fülű olvasónak kell lennie annak, aki nem érzékeli e szövegtekst meg szerkesztettségét, a művészi mondatépítkezést, nem hallja ki a versek rejtett, szokatlan, újszerű zeneiségét. Valóban, Fodor András lemondott a kötött ritmusformákról, a látványos, versen belüli (de lírán kívüli!) zenei hatásokról, ugyanakkor nem mondott le a rímről, a nagy távolságból egymásra csendülő sorvégekről, a zenei hatású mondat szerkesztéséről, a költői nyelv eszközeiről. (Ez utóbbira példa: szép metaforája: "lámpák aranybogánca", jellemző megszemélyesítése: "beszélget a hullámok szava".) Mindezekre számos további példát idézhetnénk, de elégük be egyetlen költemény tüzetesebb vizsgálatával.

Az Üzenet Szárszóra - hangsúlyos helyen, a kötet utolsóelőtti darabjaként található. A vers az arányos szerkezet, az átgondolt mondatépítkezés, a belső, rejtett zeneiség, a strukturált nyelv mintájának tekinthető. Az Üzenet Szárszóra - három szerkezeti egységre, három "strófára" tagolódik. Mindegyik szakasz - nyelvtanilag - két-két mondatból áll. Ezek a mondatok az első és a harmadik szakaszban alárendelt összetett mondatok, a középső szakaszban mellérendelő összetett mondatok.

Az első szakasz első összetett mondata kérdőmondat (költői kérdés): elől áll a feltételes tagmondat, ezt követi a főmondat. Az első szakasz második összetett mondatában is elől áll az alárendelt alanyi tagmondat, s ezt követi a főmondat. A tagmondatok közti nyelvtani vi-

szonyt a kötőszavak (ha, miért, hisz) hangsúlyozzák. A szakaszra a megszólaló négyeszeri (!) tagadó pozíciója jellemző: nem *halt meg, nem hajlik, nem török, föl nem olvad*. (A versbéli bővítmények másutt két vagy három tagból állnak. Két tagúak: *képzelt öregnek, irgalmas bolondnak; rejtse, dobja; kamaszfiúk, lányok*. Háromtagú: *áttetsző, síkos, embertelen*.)

A második, a középső szakasz szerkezete egyszerű: két párhuzamos, tartalmilag egymással ellentétes viszonyban álló, bővített mondat alkotja. Az első mondat bővítője két, a második mondat bővítője három tagból áll.

A harmadik szakasz ismét bonyolultabb szerkezetű: az első összetett mondat két, kapcsolatos tartalmú mellérendelő tagmondatból áll (a két tagmondat igéi: *szaggassa, lepje*). Ezzel a mellérendelő összetett mondatall ellentétes viszonyban van a következő alárendelő összetett mondat elől álló főmondata. Az ellentétes viszonyra itt is világosan utal a kötőszó (faár). A főmondatot okhatározói alárendelt tagmondat követi, s egyúttal ez zárja az egész verset.

Minden szakaszban egy-egy rímpárt találunk. Ezek a rímek mindig az összetett mondatok végén helyezkednek el, s bár egymástól távol találhatóak, mintegy zeneileg tagolják a szakaszokat: hangsúlyozzák a mondat szerkezeteket, kiemelik az összetett mondatok határát. Rímei tompák, asszonancok s igényesek: eltérő szófajokat mozgósítanak [*bolondnak - olvad, gondolat - marad, dér - él*].

A vers vizuális képe, a sorok tagolása hűségesen követi a nyelvi szerkezeteket és a zenei pontokat, a rímeket. A szakaszok hét-hét sorból állnak, s a rímek a harmadik és a hetedik sor végén találhatóak, vagyis minden szakasz egy három és egy négy sorból álló periódusra oszlik.

A vers ajánlása: *Nemes Mártának*. Évek óta ő a szárszói költészet napi József Attila-megemlékezések áldozatos és lelkiismeretes szervezője. A címbe emelt helységnév és az ajánlás mellett a vers nyelvének néhány eleme is allúzió, fölismerhetően József Attilára utal. Ilyen mindjárt a verskezdő költői kérdés: "Ha nem halt meg, miért /öltöztetik be újra I képzelt öregnek, irgalmas bolondnak?" József Attilánál az *Ady emlékezete kezdete*: " - Meghalt? Hát akkor mért ölik naponta I szóval, tettel és hallgatással is?" Ilyen a jellegzetes József Attila-i szóhasználat: "Elméje gyémántvágó logikáját..." "a meg nem gondolt gondolat"; valamint a József Attilánál gyakran előforduló kifejezés, kulcsszó: *úr, csillag*.

S most lássuk az elemeire bontott verset a maga teljességében és szépségében!

Üzenet Szárszóra -

Nemes Mártának

Ha nem halt meg, miért
öltöztetik be újra
képzelt öregnek, irgalmas bolondnak?
Hisz amit két ige közé feszített,
nem hajlik, nem török,
új érdekek betyár-
tüzében föl nem olvad.

Elméje gyémántvágó logikáját
bárhova rejtse, dobja
a meg nem gondolt gondolat,
világok áttetsző, síkos,
embertelen üreben
a kínok lakható
csillaga ő marad.

Méltatlan szobrait
szaggassa bár zivatar, égi láva,
lepje hunyorgó közönnyel a dér,
új kamaszfiúk, lányok ismernek rá szavára,
mert minden rendű-rangú
dolgok csalékony álcai mögött is
az ő igaza él.

Arányosság, áttekinthető, tiszta mondat szerkezetek, zeneiség - ezek voltak visszatérő szavaink a vers elemzésekor. S ezek jellemzik általánosságban is Fodor András újabb verseit, ezek emelik a köznapi fölé szövegeit, ezek töltik meg költőiséggel a kötet darabjait, ezek adják újabb lírájának megragadó intenzitását. (Széphalom Könyvműhely, 1996.)

GIMES KATALIN "MIÉRT NEM LETTÉL SZÁRNYAS OLTÁR?"

Albert Gábor: ...mi pedig itt maradtunk

Kis könyv, tíz rövid fejezet, mindegyiket arányaiban nem is oly rövid tartalmi Összefoglalás vezeti be. Ezzel a formai megoldással régi-régi olvasmányokat, a Tom Jones-t, a Gil Blas-t - hajdani önfelelt könyvből - idéz fel. Ez is a posztmodern grimasza volna a múltnak, a XVIII. századi és későbbi, tetszés szerint süríthető-bővíthető kalandregényeknek? Vagy csúfondáros kínálat volna: tessék parancsolni, lesz itt miről olvasni?! Albert Gábor ezekben a kurzív tömörrékekben sem csap be bennünket: stílusosan pontosan jelzi, mit kapunk, mit várhatunk.

Mit is? A fieldingi, le sage-i pikareszk késői utódjáról nem lehet szó, ha csak a régi pesti vicc értelmében nem (- *Mondja, maga miért nem disszidált? - Kalandvágyból.*), hiszen hősei - az egy Bruck Robit kivéve - "pedig itt maradtak". S még akkor sem mai pikareszk, ha a fantázia azokban az időkben nehezen előzhetette meg a valóságot".

Inkább egy újabb "nyavalygás" könyvet kapunk, melyet a "bosszankodó olvasó" akár tűzre vehet, ha lenne még igazi tűz. A kifejezések nem tölem származnak: maga a szerző használja őket. Distanciája saját művétől és hőseitől dicséretére válik, de talán ez csupán.

Valóban, az allegorikus neveket viselő hősei, az Alanyi Költő (a főszereplő és egyúttal maga az író), az Esztéta, a Tanár, a Mester, a Doktor, Anonymus, a történéző, a Bíró mint értelmiségiek s a föl-fölbukkanó többi figura, a nem véletlenül kevésbé allegorikus nevek: Négus, Józsi, Juszf, a valahai zseké, "Öregem", Buli, Márton, Dinók Pille, Matild, a húsfarony és Ajándék, három nő a sok vagy nagyon sovány, vagy nagyon kövér nő-nemű között - többé-kevésbé szenvednek vagy inkább szenvednek, és bizony nyavalyognak.

Föltehetjük a rossz kérdést: vajon miért? A haldokló Alanyi Költő úgy érzi, mások nem vállalt szenvedéseit: *"Talán mégiscsak többet kellett volna törődnie guláfos megjárta barátjával, azokkal, akiket az egyetemi padból emeltek ki mellőle, és öt vagy tíz év múlva keveredtek elő, ... Saját lelki nyavalyáiba burkolózva mit tudott azokról, akiket elűztek a Felvidékről... mit tudott az agyonhallgatott Erdélyről, az ott élő magyarokról... hogy Magyarországon az anyaméh lassan temetővé változott, hogy a falvak haldokolnak, a város pusztul, az emberek igazi célok nélkül hajszolják halálra magukat... Mikor saját lelki nyavalyáimba burkolóztam, értük szenvedtem, helyetük siránkoztam és kínoztam magam... Így lettem én egy velük az együtt nyavalygásban."*

Úgy gondolom - vitatkozva a szerzővel és alteregójával, a költővel -, bár az ifjabb s még inkább az idősebb szereplőknek, Albert kortársainak, végigélvén a XX. századot - háborúival, forradalmaival, üldöztetéssel, lágerrel, az egyszerre szimbolikus és nagyon is konkrét fekete autókkal, csaldást jelentő rendszerváltozással - valóban lenne okuk szenvedni, "nyavalyogni", mégis Balázs Béla óta tudjuk: *"Az világ kinn haddal van tele,/De mi nem abba halunk bele."* Igen, sokkal inkább személyes nyomorúságunkba, kiserőségeinkbe, kiürült szerelmeinkbe, gyavaságunkba; a Mester abba, hogy papírunkat végez a kétkézi, ám örömet jelentő, alkotó restauratori helyett, a költő az olyan kínzóan gyönyörű verssorokba, mint ez: *"Mi voltál hó, mit akartál, mért nem lettél szárnyasoltár?"* A latin közmondásokat előszeretettel idéző Tanár a gyengeségébe, amihez legalább volt bátorsága, mert igaza van az írónak: olykor ahhoz is kell merészség, hogy merjünk gyengének mutatkozni. Egész fejezet, a *Kaleidoszkóp* című sorolja fel, hogy a Mester és a Tanár mi mindennel nem tud mit kezdeni. Ki ebbe, ki abba hal bele, ürül ki nem csupán átvitt, hanem valós értelemben is: hiszen itt van Négus érszükülete, a költő krakógásából mindvégig sejtethő gégerkja, a Tanár és az emigráns Bruck autóbalesete.

Egyedül talán a Guruval lágerből szabaduló, öngyilkossági gondolatokat fontolgató, később poétává lett kamasz nem hal meg (akkor, két évvel a szabadulás után): szuicid vágyait jól ismeri a pszichológia, de a lágerirodalom is; ún. Spat-reakció ez, késői rádöbbenés a feldolgozhatatlanságra. Megírta ezt már Elias Canetti *A túlélő* című esszéjében és Primo Levi is a Fenyvernagyban vagy az *Akik odavesztek és akik megmenekültek* című írásában. Hozzátehetjük, hogy Levi több mint negyven évvel Auschwitz után, 1987-ben, Paul Celan, a *Halálfüge* kiváló költője, 1970-ben vet önkezébe véget életének. "Ott kinn talán még lehetett volna *okom*" - mondja értetlenkedve a fiú. Éppen erről van szó: az "ok" elmúltával nehezedik elviselhetetlen súlyra a túlélőre a múlt és a jövő. Albert Gábor tehát ezzel nem tesz új felfedezést, azzal viszont tud novumot adni, hogy az ifjú életöröm, a világ teljességének befogadási vágya, az az állapot, amikor *"úlcordulok önmagamon"*, vezetne ahhoz a - nem a kétségbeesés szülte - gondolathoz, hogy halálunkkal csak a világ teljességéhez teszünk hozzá.

A pisztoly tehát mégsem dördül el, hihetően nem gyavaságból, s az Alanyi Költő végigéli életét. S ha már a könyv "halálairól" beszélünk, meg kell említeni a Mester falusi anyjának naplóját - egyébként a könyv egyik legélvezetesebb része -, melyből kiderül, az öngyilkosság egy közösségen belül divattá (!) válhat, az élethez való ragaszkodás nem mindig és nem mindenütt egyformán erős, a halál sokkal természetesebb és elfogadottabb lehet, mint a mi kultúránkban. *"Nem félek a haláltól. A nép nem fél. Természetesnek veszik, s ha már nem tudnak dolgozni, félreállnak, helyet adnak a fiataloknak..."* Az öngyilkosság mint követendő minta és divat sem új felfedezés - ezt a jelenséget a szociálpszichológia ismeri jól Goethe Wertherének hatása óta.

Albert hősei, ha nem is húzzák meg a ravaszt, nem fogadják meg a descartes-i intelmet sem: *Soha ne sopánkodj!* A fő "sopánkodó" maga az Alanyi Költő, de hihetünk-e neki, hogy más emberek, sőt népcsoportok szenvedéseit magára véve szenved ő alapjában? Az alanyi költők poézisének és életének középpontjában ők maguk állnak, ők az alanyai verseiknek, ettől alanyi költők ők. De végső soron alanyi költők vagyunk valamennyien, individuunkba zárva, s csak egy-egy, hozzánk közel álló embertársunk szenvedéseit többé-kevésbé fölállalva. A Mester figurája ettől hiteles: bár egyszer kínlódva megteszi (persze, megteszük, hiszen "jól neveltek" vagyunk, hiszen így illik), ódzkodik a nyomorék Négust meglátogatni, fél a kórháztól, fél látni barátai nyomorúságát, fél saját részvététől s a részt vevéstől is mások életében. Büntudat is győri anyja halála miatt is, mert magára hagyta.

A helyszínek többnyire múltidézők, borongós és borozgatás társas Összejövetel: a Tisza-parti táboriúttól a lábát vesztett Négussal és hú "szolgálójával", Józsiával töltött, nyomasztó estén át az érettségi találkozóig. A legalkalmasabb színterek ezek a szembe- és visszánézésre s a kilátástalan előretekintésre, gyónásra, földi nyomorúságaink kiéleződésére.

Alanyi Költőnk kivétel volna? Ő valóban nem magát siratja? Sorában akaratlanul apját, az "Öregemet" mintázza, aki mindig a prészában fogadta szeretőjét, s akit persze "fájós lábú" felesége ott sosem látogatta meg. Ezért vitte neki az ebédet mindig a fiú, aki kamaszként alig-alig érti, mi történik körülötte, aztán felnőttként megismétli ezt a kettős kötődésű életét. Ő is attól szenved inkább, hogy vergődik Linda, a felesége és az Ajándéknak nevezett fiatal szerelme között, s talán bűnösen nem tud hazudni egyikőjüknek sem. De nem csak ettől szenved. Bár a regény visszatérő ovidiusi mondata: *"bene qui latuit bene vixit, azaz 'az élt jól, aki jól rejtőzködött, ennek ellentmondani látszik a felismerés: 'akt elrejtőzik, az élő a világ is elrejtőzik.'"* A rejtőzködés mint élestratégia nem válik be, sőt újabb károk forrása. De végső soron legfőbb számára Alétheia hiánya, a megvaláhatatlan Alétheiáé, ahol öröm az élet, ahol talán származás oltár is lehetett volna... Bevallva-bevallatlanul Albert maga az Alanyi Költő, vagy úgyis mondhatnánk Ő könyvének alanya, aki olykor kilép szerepből, és énként, egyes szám első személyben szólal meg, vagy írónként jelenik meg. Kideríthetetlen, hogy ez az érdekes váltás a második fejezetben tudatos írói fogás vagy az idézőjelek elhagyása szerkesztői mulasztás: sajnos ez utóbbira kell gyanakodnunk, oly sok a hiba, a pongyolaság a könyvben. Nem kívánom felsorolni a számtalan vessző-, helyesírási és/vagy nyomdahiabát, ez lehetetlen volna, mert minden oldalra jut négy-öt; csak egyet jegyzek meg: szerkesztői kötelesség lett volna Francis Jammes verse magyarítójának megadni a nevet.

"Az élet szereplőit... Párkák sodorta. . . . Fonalak fűzik egymáshoz" - jegyzi meg az író, s ilyen fonalakkal fűzi össze epizód szereplőinek sorsát, vagy ahogy egy helyütt nevezi e színörömbök színorsorsát is. Ebben kiváló Albert: sorsok, személyiségek, típusok felvillantásában, de egyúttal ez fogatékossága is: nem tud, nem akar mélyebbre hatolni. Eldönthetetlen: laza novellafűzér, regény vagy regényesített esszé-e a ...mi pedig itt maradtunk.

Felskicceli a sorsokat,, de mint láttuk az olykor nagyon eredeti és költőien megfogalmazott, máskor azonban szinte banális gondolatokat is: ennyiben gondolati próza az övé. Sőt nem mentes a politikától sem. Nem ismertem Albert Gábor politikai nézeteit, most úgy gondolom, *sajnos már* ismerem. Miért sajnos? Nem azért, mert nem értek egyet vele, hanem mert úgy gondolom, egy szépírónak nem kell, sőt nem szabad világnézetét hirdetnie. Annál persze Albert finomabb, semhogy ezt közvetlenül tegye, de azt is soknak érzem, ahogy közvetve, főleg Anonymus szája adva gondolatait, politizál. Szó esik - valljuk be, Albert stílusához méltatlanul laposan - a "jó öreg Marx Károly bátyáról", arról, hogy a kommunizták vagy hülyék, vagy gazemberek, harmadik lehetőség nincs - így a kategorikus kijelentés. Hallhatunk elméleti fejtegetést a hatalom és az uralom különbségéről, említés történik egy "meggondolatlan" fiatalemberről (Orbán Viktor), a négy korszakfordító és sokat vitatott temetéséről, illetve újratemetéséről (Nagy Imre, Kádár, Horthy, Antall), valamint egy beteg színészlőr (Madaras József). Feltehetően a meg nem nevezettek neveit: csak hogy éreztessem, én és mi, itt és most, tudjuk és értjük ezeket a rejtjelezéseket, számunkra valóban sorsfordító, nagy jelentőségű események ezek. De vajon két országgal odébb és tíz-húsz év múlva értik-e? (Kráter Kiadó, 1996.)

HORVÁTH GYÖRGY

A NYELV, AZ ÍROTT SZÓ, A TÖRTÉNELEM - MEGTARTÓ ERŐ

(Bence Lajos: írott szóval a megmaradásért)

Jugoszlávia felbomlása új tagállamokat "teremtett". Az egyes részek önálló életet kezdtek élni. Az ott lakó kisebbségek is reménykedhettek, úgy érezték, hogy a kisebbségi lét valóban létté válhat.

Bence Lajos kötetét ezt hivatott igazolni, ezt akarja elősegíteni. A tanulmányok, a kis rajzok egységet alkotnak, tükröt tartanak mindnyájunknak és a szlovéniai magyarság elé is. Az irodalomtörténet és a történelem ötvözete a könyv - mindegyik vonatkozást jól kiegészítve -, bár a szerző az elsőt emeli ki. Olyan ismereteket kapunk Szlovéniáról, a szlovéniai magyarságról, amelyek továbbgondolásra készítetnek, s e témakörben olvasásra, kutatásra inspirálnak.

Úgy tud a szerző magyar lenni, hogy elsősorban európai. A magyar gondolat, problémákat az általános embert normák alapján közelíti meg - erre ad példát, ezt erősíti az olvasóban. Nem átkozódik, nem sírkozik, a kisebbségi lét problémáitól indul, s keresi a megoldás útját, lehetőségét. Nagy értéknek tartjuk, hogy eljut oda, ahova 1926 táján eljutottak a sarlások. A kisebbségi lét keretei között - egy adott helyzetben - kell keresni a túlélés lehetőségeit, s ezeket realizálni, mert más út nincs. Ebben a rendkívül racionális gondolkodásban látjuk a könyv értékét, mert csak így valósulhat meg a cím: írott szóval a megmaradásért.

Dicséretes tény és tárgyyszerű a történelmi visszatekintés. Trianontól 1989-ig ad útmutató képet. Politikai szempontok alapján elemez a szerző, és helyesen összegez, amikor így fogalmaz: "A legnagyobb kár... a lelkekben történt..." mégis reménykedően mutatja be az 1959. utáni viszonyokat. Hangsúlyt ad a magyar politikai törekvéseknek, a minimális eredményeknek.

Az 1990 utáni állapotot úgy értelmezi, hogy a mérce: mennyire tudja a magyarság kihasználni alkotmányos jogait, s ebben hogyan segít a szlovéniai magyar értelmiség, hányan maradnak Örként a várban. Keresi a fegyvert is, és a sajtóhoz, a rádióhoz jut Bence.

Demográfiai elemzése is kiváló. Az adatok önmagukért beszélnek, s arról szólnak, hogy a megfélemlítésnek, a létbizonytalanságnak, az élni akarásnak milyen szerepe van. Szomorú tény, ha meg kell tagadnia valakinek a magyarságát (pedig sokan tették), de nem lehet és nem is szabad egyértelműen elítélni a gesztust.

Az oktatásügy elemzésére meggyőző érveket sorakoztat. Kimutatja, hogy az iskolában létszámbeli korlátozásokkal milyen módon szüntették meg a magyar tagozatokat. Észérvekkel megmagyarázza a kisebbségi iskolától a két nyelvű oktatásig tartó utat. Az olvasónak önkéntelenül is a megmaradás fogalma jut eszébe. Kiemeli, hogy a magyar iskolákban milyen sokat mondott a tantárgyak sorrendje és megnevezése: anyanyelv, történelem, földrajz és a köztársaság nyelve. Ezt olvasva elégedettek lehetnének, de a gyakorlat más.

Hiányolja az író a kisebbségvédelmet radikálisan vállaló lapot Szlovéniában, hiszen a magyar nyelvű újságok mindig a létért küzdöttek. A tömegtájékoztatás 1958-tól azonban sokat változott. Pozitív értelemben (bár nem eléggé), a szabadabb szelek az 1980-as évektől fújnak. A Muraszombati Rádió, majd a Muravidéki Magyar Rádió adott és ad műsort. Ki kell emelni a ljubjanai televízió háromnyelvű adásait is.

A szlovéniai magyar irodalomról (1929-1989) vázlatosnak tűnő képet nyújt. Szünyog Sándort idézi: "A három évtizedre tekintve azt kell látnunk, hogy nemigen volt csillogás, nemigen volt ünnepelgetés, hanem inkább egy felülmúlhatatlan belső törekvés, lázas alkotói munka és belső önépítés azért, hogy megmaradassunk lélektanra újabb és újabb alkotásokra ösztönözzen bennünket."

Kristálytisztán utal a tennivalókra: "értse meg úr és koldus, szegény és gazdag, hogy a magyar történelem szent tanítása az, hogy minden bajunkon csak magunk tudunk segíteni!" A szlovéniai magyar írók közül Vlag Lajos, Szünyogh Sándor, Varga József, Szomi Pál, Bati Zsuzsa, Sz. Kanyó Leona, Gábor Zoltán portréja kerül az olvasó elé.

Varga József Meddig magyar a magyar? című versében így ír:

"Anyánk szép nyelvét ne feledjétek,
Csábítsanak idegen hatások,
Pogány kötésű Dózsa fajta
Rokon, légy erős, szikla-smaragd!"

A Nem mindegy művében így:

"Sorsod ideköt - nem tagadhatod!
Magad, hited, fajad
el sem adhatod!"

A Muratáj című folyóirat is megtalálta helyét az öneszmélés, a nemzeti érzés, az identitás felébresztésére, a szlovéniai irodalom horizontjának tágítására, új törekvések, alkotók bekapcsolására. Fontos és élelítő erő ez a sajtóorgánium.

Bence valóságirodalom, tudományos irodalom fogalmakkal illeti a helytörténeti-történeti, politológiai tárgyú írásokat. A valóságirodalom jelentése azonban nem azonos a Sellyey József és Morvay Gyula képviselte szlovákiai irodalmi ábrázolási módszerrel.

Az anyaországi irodalommal, művészettel, néprajzzal is szoros kapcsolatban áll a szlovéniai irodalom. Bence Kerecsényi Edit, Horváth Károly, Tantalics Béla, Varga Zoltán kutatásait, írásait idézi, s rájuk hivatkozik.

A munka különösen nagy értékének tartjuk a jegyzetekben felsorolt irodalmat. Fejezetek szerint csoportosítja a felhasznált munkákat. (Gazdasági, jogi helyzet, demográfiai áttekintés; oktatásügy helyzete; sajtó; táj és hagyomány; szlovéniai magyar irodalom; az 1945 után megjelent irodalmi művek kronológiája; egyéb magyar nyelvű kiadványok). Érdeklődést kelt, alapot ad a témakörben való elmélyülésre. Jegyzéke alkalmas arra, hogy teljes képet kapjunk a szlovéniai magyarságról, problémáiról. Az irodalmi művek olvasására - inspirálással akarja rábizonyítani, hogy az ottani irodalom is szerves része, értéke a magyar kultúrának.

Érdekes és értékes képanyag teszi még teljesebbé a munkát.

A kis kötet sok-sok értékkel gazdagítja, ismeretekhez juttatja, közvetett módon is állásfoglalásra készíti az olvasót, s feltétlenül erősíti az identitástudatot, a kisebbségi magyarsággal való aggodást. Ez elvezethet a cselekvéshez is. (Lendva, 1994.)

SZERZŐINK

Ady Endre (1877-1919)
Albert Gábor (1929) író - Budapest
Bacsó Gábor haditörténész - Nagykanizsa
Borbás György tanár - Zalaegerszeg
Egri Mária (1940) művészettörténész - Budapest
Egri Zsolt (1972) kritikus - Szombathely
Fodor András (1929) költő - Budapest
Forrai Eszter (1938) költő - Pécs
Gelenicsér Ferenc fotóművész - Székesfehérvár
Gesztesy András teológus, történész - Pécs
Gimes Katalin (1954) irodalmi szerkesztő - Budapest
Gyarkovics Tibor (1931) költő, drámaíró - Budapest
Horváth György (1939) tanár - Nagykanizsa
József Attila (1905-1937)
Kálnay Adél (1952) író - Dunaujváros
Lászlóffy Csaba (1939) költő, író - Kolozsvár
Lengyel András (1950) irodalomtörténész - Szeged
Lukács István (1958) egyetemi adjunktus - Budapest
Mama János (1949) költő - Budapest

Matyikó Sebestyén József (1951) költő - Siófok
Mellorisz Béla (1950) költő - Pécs
Milosevics Péter (1952) költő, író - Budapest
Monoszló Dezső (1923) költő - Pécs
Nyírtalvi Károly (1960) költő - Budapest
Radosztán Miklós
S. Rieder Zsuzsa
Ruff János (1947) tanár - Keszthely
Stepanovics Predrag író, műfordító - Budapest
Sokaszevic Dönes költő, műfordító - Pécs
Szepesi Attila (1942) költő - Budapest
Szoliva János (1936) költő - Nagykanizsa
Tamás Meryhért (1940) író - Budapest
Tör Ferenc (1955) történész - Keszthely
Tornai József (1927) költő - Budapest
Turczel Lajos (1917) irodalomtörténész - Pozsony
Tuskás Tibor (1930) kritikus, szerkesztő - Pécs
Vándor László (1949) régész, történész - Zalaegerszeg
Zsoldos Attila történész - Budapest

PANNON TÜKÖR

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Tiszteletadás Hamvas Bélának • Dienes Ottó: Mikrotheasz • Sava Babić: Marginálák Hamvas Béla szerbiai fogadtatásáról • Kelemen Zoltán: Tűj vagy örökség? (A Monarchia nyomai Hamvas művében) • Ami látszik, és ami nem (Döl Antal az életműről) • Hamvas Béla és Kemény Katalin írása: ✻ *Keresztury Dezső emlékezete* • Kovács Sándor Iván tanulmánya • Keresztury Dezső és Zalaegerszeg • Németh G. Béla: A tanár úr ✻ Vasy Géza-Szabó Istvánról ✻ Alföldy Jenő Csanádi Imréről ✻ Petőcz András a fiatal irodalomról ✻ André András, Ács Jenő, Bisztray Ádám, Galambosi László, Géczy János, Kardos Ferenc, Kerék Imre, Lázár Tibor, Marvai Péter, Oláh András, Simek Valéria és Szegedi Kovács György versei ✻ Czigány Zoltán, Gian Nándor és Lászlóffy Csaba széppróbája ✻ Az irodalom visszavág • Fiatalok a Pannón Tükörben ✻ Testvérművészek ✻ Berentés Tamás háborús naplója ✻ Ács József, Boán Tibor, Buky László, Horpácsi Sándor és Tarján Tamás könyvismertetője ✻ Simon József képei és Székely Attila fotói

1996

Ára: 95 Ft.